1175

3621.
+16 V
I

Clarissimo Domino
Ladislao Málnási
Jll. Supremi Leg.
Consistorii r. D. M.
mittit sub Thecario Luc. Gaida
Lócse 1780.
27. aprilis. Josephus Lafalvi

Ex Oblatione
Reverendi Dñi
Málnási

A' TERMÉSZET SZÉPSÉGÉRÖL
VALO

BESZÉLLGETÉSEK.

Mellyeket Német Nyelven írtt

JOHANN GEORG SULZER.

A' Berlini F. Királyi Gymnaſiumban
Matheſiſt tanitó Profeſſor.

Moſt pedig Nemzete haſznára Magyarra
fordított

SÓFALVI JÓ'SEF.

KOLO'SVÁRATT,

Nyom. A' Réf. Koll. betüivel, 1778.

Imprimatur

Cibinii, Die 11-*a*. Menſis Xbris, An. 1777.

ANTONIUS BIRO Actuarius Coſſinis

mp.

983

MÉLTOSÁGOS R. SZ. BIRODALOMBÉLI

SZÜLETETT GRÓF, SZÉKI

TELEKI LÁSZLÓ

UR Ö EXCELLENTIÁJÁNAK,

A' SZENTSÉGES TSÁSZÁRI KIRÁLYI ÉS APOSTOLI FELSÉGEK ARANY KOLTSOS KOMORNYIKJÁNAK; MIND A' FELSÉGES TSÁSZÁRI UDVARBAN, MIND AZ ERDÉLYI NAGY FEJEDELEMSÉGBEN LÉVÖ LEG-FÖBB TANÁTSBAN VALOSÁGOS ÉS BELSÖ TITOK TANÁTSÁNAK, UGYAN AZON FEJEDELEMSÉGBEN FÖ POHÁRNOKJÁNAK; AZ ERDÉLYBEN ÉS MAGYAR ORSZÁG NÉMELY RÉSZEIBEN AZ HELVÉTZIAI VALLÁS TÉTELT KÖVETÖ EKKLÉ'SIÁK', NAGYOBB ÉS KISSEBB OSKOLÁK' FÖ ELÖL-JÁROJÁNAK ALÁZATOSON AJÁNLOM.

Kegyelmes Uram!

Minémü nagy nyereségemnek tartom én, hogy Excellentiádat, a' kinek Személyében maga a' Mindenható egy Szíve ſzerént való emberében, egy Ötet buzgón tiſztelö egyenes Dávidban gyönyörködik; a' Királyi Felség egy Szólgálatjában fáradhatatlanúl foglalatoskodó igaz Hívét kedvelli; a' Magyar Haza, egy Törvényeiben jártas tanátsos Neſtorát, *a'nak bóldogságáért 's virágzásáért életét gyertya módjára emészto báládatos Fiát ſzereti; az Ekkléſia egy töréſen álló* Mó'sesét, *romláſainak bellyre állitásában törekedö való-*

valóságos Néhémiássát, *erös gyámolát öriili; a' Próféta Fiak gazdagon tápláló* Abdiássokat *áldják; minden nyomorúságban lévök bizonyos óltalmazójokat találják, hogy mondom* Excellentziádat *több alázatos ſzólgai között különösön úgy tiſztelhetem, mint-egy ollyan gyermekségemtöl fogva való* Patronusomat, *a' kinek Kereſztényi Virtussai között leg-elöſzör Kegyeſségét, nevezeteſebben pedig érdemetlen ſzemélyembez mútatni méltóztatott Grátziáját eſmérni vólt ſzerentsém: azt ſokkal mélyebben bényómva viſelem, háládatos ſzívemben, mint ſem a' gondolatoknak külsö tzí-*

mére és tolmátsa, a' beſzéd által eléggé ki-nyílatkoztathatnám.

Kinek ſzentelhettem vólna hát méltóbb juſon Hazámnak javára ſzándékozó buzgó indúlatomnak ezen legelsö 'Sengéjét mint Excellentiádnak; *ha tsak a' vaſtag báládatlanságnak gyalázatos bélyegét önként nem akartam vólna homlokomon hordozni?*

Egy ollyan munkát nevezeteſen, a' mellynek egyedül tsak az a' tzélja, hogy az embereket a' valóságos gyönyörüségre, az igaz bóldogság' Kút-fejéhez az ISTENhez *vezérelje, hogy ezt az imádandó Felséget, ne tsak a' külsö Iſteni Tiſzteletnek ſzo-*

kott bellyén, ne tsak a' Templomban, banem valaholott az Ö Lábainak nyomait, mindenbató újjainak vonásit bagyta, a' mellyekkel tellyes a' Menny és Föld, tellyes az egéſz Terméſzet mindenütt a' Földnek poráig megbunnyáſzkodott alázatoſsággal tiſztelték: Kinek Grátziájában ajánlbattam vólna inkább, mint a'nak, a' ki mint valóságos bölts Kereſztény, jöl tudván mi légyen az igaz neviü leg-fóbb Jó, a' mellynek fel-találásában a' Terméſzetnek meg-bomályosittatott világánál járó Böltsek minden baſzon nélkül a'nyit fáradoztak, és a' mellynek birása nélkül nem-is lehet kép-

képzelni bóldogságot; életének minden napjait ama' díſzes Koronával, az URnak útaiban találtatott tiſztes vénséggel ékeskedö meg-öſzült idejéig, a'nak keresésében tiſzteletében töltötte, és azt Világi fényes méltóságának ragyogó súgári között-is ſzemei elöl ſoha el nem veſztette.

E' roppant Világnak élet nélkül való ótrómba matériáját nem magáért, banem a' rajta lévö élettel biró valóságokért, az értelemtöl meg-foſztatott valóságokat pedig az okoſsággal fel-ruháztatott nemes Teremtéſsekért ſzóllitotta elö a' Mindenbató a' ſemmiböl a' valóságra; hogy lenne

a' Te-

a' Teremtés az ISTEN *végbetetlen Ditsőſségének fényes tüköre, és az Ő Imádandó tökélleteſségeinek tágos* theatruma, *mellyben a' láthatatlan nyilván láttatik, a' meg-fogbatatlan kézzel tapogattatik.*

Nem tsak a'ra haſznos a' Szeretetre méltó Terméſzet, hogy az ő minden féle jókkal teli kamarájából, 's gazdag kíntses tárházából az élettel bíró valóságokat naponként táplálván, e' Világot fenn tartsa és a' puſztulás ellen meg-óltalmazza: hanem még e'nek felette, hogy kiilönöſebben az embernek ſzívét-is gyönyörködteſſe, és az ő bóldogságát nagyobb gradusra

emel-

emelje. És óh melly bóldogok vólnának az emberek, ha a' gyönyörüségeknek azt a' végbetetlen gazdagságát, a'mellyet a' Terméſzetnek vi'sgálása közölbetne ő vélek, valójában esmérnék! Szánakozásra méltók azok, a'kik azokat a'ſok-féle gyönyörüsége-ket, a'mellyeket mind a'régibb, mind az újjabb Auctorok *írásinak olvasása ſzerezhet máſokban, nem érzik: de azokért könyveket lehetne bullatni, a' kik előtt a' Terméſzetnek minden böltseséggel teli könyve bézároltatott, vagy leg-alább olvashatatlan. Mert a' ki a' Szépségnek remek példáit e'-ben a' Könyvben nem olvaſta, igen*

vé-

vékony értelme vagyon a'nak a' Szépségről; a' ki pedig olvaſta, még ſem érzi, az épen nem tudja mi légyen az igaz Szépség.

Az embernek minden foglalatoſſáginak nevezeteſebb és leg-főbb tzéljának kell tehát lenni a' Léleknek, mint a' mi nemeſebb réſzünk tehetſégeinek nagyobb tökélleteſségre való vitettetésének. Következésképen tsak az érdemli-meg a' Bölts nevet, a' ki a' maga tselekedeteit mint a' fő végre vezérlő eſzközöket tzéljához illendőképen rendeli, a' ki az ő Lelkének tehetségeit nagyobbra emeli, elméjét az emberi terméſzet' nemeſ-

ſégé-

ſégéhez méltó dolgoknak eſméretével bé-tölti, az ifjui beves időnek hibáit magából ki-írtja, ſzívét a' vétkes hajlandóságok és rendeletlen indúlatok rabsága alól fel-ſzabadítja, és magának belső tsendeſséget 's meg-elégedéſt ſzerezhet. Külömböző útakat és módokat lehet próbálni ezen végnek el-érésére; de a' mellyek nem mind egy forma rövidek. Talám nem bizázom ha azt móndom, hogy a' Terméſzet' vi'sgálása egyenes út e're. Mert alig lehet találni, a' mi az elmét magaſſabbra emelje, mint a' Terméſzet munkáinak ſzemléléſe; midőn ez az embert magához az egéſz Ter-

mé-

méſzet' URáboz az ISTENhez vezérli; a' ſzívet a' fel-háborodott indúlatoktól meg-tiſztítja, és ſzelid 's kellemetes érzékenységekkel tölti-bé; a' mint e're e' Munkátskának olvaſása világos példákat adhat.

De ezen kivül még közelebbről-is munkálódja ez az ember bóldogſágát. Látjuk hogy természet ſzerént bé-óltatott az a' gyermeki gyenge időtől fogva az emberi ſzívbe, hogy mindennek végére menni, mindeneket tudni kívánjon. Mi végre öntötte az emberben ezt a' nyúghatatlan indúlatot a' minden ö teremtéſeinek természetekhez illendő bóldogságokat kivá-

kívánó Teremtő; hanemba azért, mivelhogy ez által lehet a' valóságos bóldogságra jutni, a' melly nem egyéb, hanem az embernek természetéhez alkalmaztatott állandó gyönyörüség? Minél ſzéleſebben ki-terjedett pedig az elménck eſmérete, minél nagyobb a' ſzívnek tökélleteſsége; a' nál nagyobb gyönyörüséget, következésképen a' nál nagyobb bóldogságot érezhet az ember. A' midőn az illyen állandó gyönyörüséggel való élésre, az igaz bóldogságnak bírására alkalmatoſokká téſzen minket a' természet vi'sgálása; a' kor nem tsak tsupa eſzköz ezen végnek el-érésére, hanem

a' míg a'ra kéſzit, már egyſzersmind érezteti-is velünk az igaz gyönyörüſéget, és így egy gyönyörüségből más gyönyörüségbe viſzen benniünket. Ha egy meredék és igen alkalmatlan úton valami ſzép kies helyre lehetne menni, örömeſt el-ſzenvedné akárki az útnak únalmát: de a' Terméſzet vi'sgálása egy rő'sákkal violákkal ékesült úton viſzen az ollyan múlató hellyre. Illyen a' Terméſzet vi'sgálásának más tudományok felett való betse és méltósága! Minden más Világi tudomány tsak emberi böltseſség; de ez Iſteni Tudomány és valóſságos Theologia. *Minden más tudomány tsak* Theoria, *a'nak* Praxissa *a' Teremtés. A'* Plató, Boyle, Lock, Neuton, Leibnitz, Clarcke *és* Haller *munkáiban lehet tsudálni az Emberi Léleknek az Angyali Lelkek' ſzomſzédságáig fel-ható magaſságát: de a' mikor a' Terméſzetnek nagy Könyvét olvaſſuk; a'kor a' végbetetlen Valóságnak meg-mérsékelhetetlen Nagyságát és Felségét kell imádnunk.*

A' Terméſzetnek, mint az igaz Szépségnek tágas mezején egy nébány ſzál virágból füzött bokrétátskáját JOHANN GEORG SULZER Uramnak, *Berlinben a' F. Pruſſiai*

Király költségén az badi bivatalra készülö Ifjúság badi mesterséget (Militaris Architecturát) *tanitó Profes-sorának midön az* Excellentiád Grátziájába *ajánlani bátorkodom; sokkal jobban esmérem az én gyengeségemet, mint sem hogy e' körül véghez vitt fáradozásom által magamat az* Excellentiád *kedvezö itéletének meg-érdemlésével biztathatnám. És ba szintén lehetne-is az arránt valami reménységem; fundálnám azt egy felöl az* Excellentiád *természeti Kegyességében, más felöl pedig a'* Matéria *szépségében, és az ö munkáival mindenek elött közönsé-*

zönséges kedvességet talált nagy érdemü Auctor *kellemetes irása módjában. Ha a' Köz-haszonra tzélozó igyekezetem, kedvet talál* Excellentziád *elött; nagyobb lesz az énnékem akármelly jutalomnál, és többeknek-is próbálására hatbatós indító eszköz. A minden gyönyörüségeknek ki-meritbetetlen Kút-feje a' míg Világi életét egyenes szivü tiszteloi között ez Hazának örömére meg-tartja, töltse-bé az* Excellentiád *Szivét háborúságot nem esmérö tiszta gyönyöriuséggel, mikor pedig napjaival való meg-elégedése*

után drága Virtusai *az Egekre emelik, részesítse a' változbatatlan Mennyei Gyönyörüségekben a' vég nélkül való Bóldogságban, búzgó szívéből óhajtja az*

Excellentziád

Leydában. 1775. Esztendöben.
Sz. Gy. Havának 13-*dik* napján.

alázatos szólgája
SÓFALVI JO'SEF

AZ

AZ AUCTOR' ELÖL-JÁRO BESZÉDE.

HA e' következendö Beszéllgetések' *Materiá*jának Szépségéhez nem bíztam vólna, hogy azok minden tzifra öltözet nélkül-is tetszeni fognak: nem botsátottam vólna Világ eleibe ez egynéhány Leveleket. A' melly Reménységem vagyon e're nézve ezen Munkának az Olvasók elött léjendö kedvesége aránt, az egyedül tsak a' benne lévö *Meteriá*nak méltóságán fundáltatik.

Meg-érdemli a' Teremtés, hogy figyelmetesen vi'sgáljuk és tsudáljuk azt. Igen nagy Gyalázatnak tartom én ki-menni e'röl a'fényes *Theátrum*ról a' míg azt meg sem-is esmérnéd. Egykor egy Király igen pompás Palotát épittetett egy Kedves Emberének számára, midön az semmit se tudna benne; a'nak Kamaráit minden szükséges Házi portékákkal gazdagon fel készittette; a' Ház vólt egy szép Kertben, a' mellyre nyúlt egy kies zöldségü mezö. Minden fel-találtatott ottan, valamit tsak

a' Gyönyörüségre és múlatságra ki-gondolni lehet. Bé-vitettetvén a' Király' Kedvese e'ben a' Házban, midön elsö tekintettel körül nézné az egéſz Épületet, ſok dolgokat lát ottan, a' mellyek mire valók légyenek, nem tudja, de a' mellyeknek haſznokat könnyen ki-találhatná; mint-hogy az a'ban lévö Dolgok ki-mútatták mimódon kellyen azokkal élni, mert a' Király, a' ki az ö Indúlatit jól eſmérte, mindeneket ahoz képeſt kéſzíttetett. Ez a' Király Kedveſe a' leg-elsö Kamarában, a' mellyet leg-hamarébb talált, bé-menvén, minden nap maga hellyébe vitette az ö eledelét, és ſok Eſztendökig mind tsak a'ban az egy Kamarába lakván, egykor egyſzer ugyan a'ban meg-hal, a' midön még tsak egy nyomot ſe lépett vólna azon kivül, hogy az ö Urának egéſz Épületét, a' mellyet a' maga haſznára fordíthatott vólna, meg-tekintse. Mit ítélhetünk a' Királynak ezen Kedveséröl

Nem külömben tselekeſzünk mi-is, ha a' Terméſzetnek minden eſmérete nélkül költözünk-ki e' Földröl. Kétség kivül mindenek a' mi haſznunkra vagynak e'ben rendeltetve; és óh melly igen gyönyörüséges éle-

életet élhetnénk mi, ha minden dolgoknak haſznait tudhatnók, ha a' Terméſzetet eſmérnök! Reménylem, hogy ſokat ſzólgálok azoknak, a' kiket ezen Munkám által a' Terméſzet' figyelmetes visgálására fel-indíthatok. És ugyan ezt igyekezem e' jelen való munka által véghez vinni, a' mellyet tsak e' végre ítéltem méltónak nyomtatás alá botsátani.

Ha a'ról, a' mit magamban érzek, a' más érzékenységeiröl-is ítélhetek; ſemmit ſem kételkedhetem a'ban, hogy a' ki e' rövid Munkát olvasándja, a' Terméſzetnek ſzépsége, és a'ban uralkodó híba nélkül való ſzép Rend és nagy Böltseſség által hathatóſon meg-ne illerödjék. Azt pedig különösön óhajtanám, ha egy jó Poéta érezhetné azt, a' mit én érzek, midön a' Terméſzetet ſzemlélem. Nagyon örvendeném azt, ha egy ollyan ember elevenebb ſzínekkel feſtvén-le a' Terméſzet' ſzépségét, feledékenységbe juttatná az én tsekély rajzoláſomat.

Szükség továbbá azt-is említenem, hogy nem terjeſzkedtem ollyanokra e' munká-

ban, a' mellyek *Phyſicus*hoz, vagy Természet visgálóhoz illenek; hanem tsak egy néhány Szépségeit írtam-le a' Természetnek, a' szerént, a' minémüknek tetszenek azok az Ember' szeme 's elméje elött. Nem írtam én-le minden Szépségeket, a' mellyeket láttam; hanem azok közzül tsak némellyeket, tsak az lévén az én Fövebb Tzélom, hogy az illyen forma szépségekre figyelmezövé tégyem az én Olvasóimat. A' kit ha a'ra indítanak az én gyenge rajzoláſaim, hogy a' Természetet maga-is szemlélje, és a'nak Szepségeit visgálja, tökélletesen el-értem az én végemet. Ohajtom, hogy a' kik e'dig valamelly virágos Kertet, vagy szép Mezöt tsak futólag tekintettek-meg, és az ottan lévö színeknek sok-féle változáſaiban gyönyörködtették magokat; indíttatnának-fel ezen Irás által, hogy ezután ugyan azon hellyeken sokkal nagyobb Szépségre vígyázzanak, a' melly a' *Plántáknak Formájokban, Proportiójokban* és *Atyaſiságokban* áll; és a' Természetnek minden más részeiben-is hasonlóképen az el-rejtetett Szépséget kereſsék, míg nem utóljára, a'Szépségeknek külömbb külömbb

grá-

gráditsain a' minden Szépségeknek Kút-fejéhez vezéreltetnek.

Minthogy pedig akármelly Szépséget sokkal könnyebben lehet érezni, mint sem le-írni; e're nézve tellyeſséggel nem hízelkedem a'zal magamnak, hogy azt, a' mit magam érzettem, mindenütt elég világoſon elö-adtam vólna. Jól látom hol kellett vólna nékem viágoſabban szóllani, és hol tettem az én Iráſommal homályoſabbá a' szép Matériát. De minél többet fog elmélkedni ezen dologról önnön maga az Olvasó; a'nál nagyobb lesz az által az én nyereségem. Meg-fogja tapaſztalni, hogy néhol ollyan útakra talál, a' mellyeket én majd nem-is illettem. Igaz az ugyan, hogy talám nem kellett vólna énnékem ezen Matériának elö-adásában a' többek felett nehéz útat válaſztani; de így góndolkodtam, hogy ez által némelly dolgokra nézve nyertes leszek, a' mellyeket más úton el-nem értem vólna.

Jól lehet sokszor gyanúságra ád az alkalmatoſságot, midön valamelly Iró a'zal mentegeti a' maga híbáit, hogy nem vólt

elég-

elégséges idéje Munkájának ki-dólgozására; reám nézve mindazáltal hellyes ez a' mentség. Az ugyan igaz, hogy ſok ideig hevertek én nálam e' néhány Levelek; de minthogy különösön tsak a'magam ſzámomra kéſzítettem vólt azokat, mind a'dig halogattam bövebben ki-dolgozni, míg nem egyſzer késöre vólt azt tselekedni. Talám ki-pótolom máskor, a' mit moſt elmúlattam.

Végezetre, hogy ezen Munkátskában intézett Tzélomról bizonyos légyen az Olvasó, rövideden elö beſzéllem.

Azt igyezem leg-elsöben-is meg-mútatni, hogy a' Terméſzetnek közelebbröl való vi'sgáláſa, egy az Embernek leg-kellemeteſebb foglalatoſságai közzül; minthogy a'ban minden-felé ollyan Szépségeket találunk, a' mellyek aránt ki-móndhatatlan belsö érzékenység vagyon mi bennünk. Rendel elö ſzámlálom a' Szépségnek ezen nemeit. Némellyek tsupán tsak a' külsö érzékenységeket illetik, mint p. o. valamelly vídéknek, külömbféle ſzíneknek 's a't. ſzépsége. Az e'félék fordúlnak elö az

az *Elsö Beſzéllgetésnek Elsö Réſzében.* Máſok viſzintag ollyanok, a' mellyek több góndolkodáſt adnak az Elménck. Ide tartoznak a' Plantáknak 's Oktalan Állatoknak *Proportió*jokból, és egymáſſal ſzépen meg-egyezö Formájokból ſzármazó ſzépségek, a' mellynek az *Elsö Beſzéllgetesnek következendö réſzében* írattatnak-le.

Ez után következik egy ollyan forma Szépség' Neme, a' mellyet nem a' külsö érzékenységek, hanem tsak az értelem ſzemlélhet. Ez áll azokból a' ſzámtalan ſok Példa nélkül való meſterséges munkákból, a' mellyek a' Terméſzetben minden felé találtatnak; és a' mellyek minden meſterséges míveket, a' mellyeket valaha tsinálhattak, vagy góndolhattak az Emberek ſokkal fellyül haladnak. Utóljára következik az értelmet gyönyörködtetö Szépségnek leg-felsöbb gráduſa, a' melly a'ban a' híba nélkül való Fö Böltseſségben áll, a' mellynek *Planuma* ſzerént rendeltettek, mind közönségeſen az egéſz Teremtés, mind pedig különösön minden *Teremtetett Dolgoknak Nemei.* Ezek a' Szépségek mútogattatnak a' *Máſodik Beſzéllgetésben.*

A'

A' Harmadikban ki-tértem egy kevéſsé fel-vett útamból, de a' mellyért könnyen botsánatot nyerhetek; midön e'ben, a' Világnak ISTENtöl való származását, és a' Teremtönek a'ban minden-felé ki-tetſző Böltseſségét és Végeit az ISTENt tagadóknak ellenvetéſei ellen meg-óltalmazom. Nem ſükségtelen foglalatoskodás ez a'mái idöben.

Ujjabb Gyönyörüségek' Kút-fejeit nyitfel a' Terméſzet vi'sgáláſa, a'nak Múnkáinak váratlan és kellemetes ſok Tulajdonſágai által; ezeknek egy néhány példáit láthatni a' *Negyedik Beſzéllgetésben*, a' mellyeket igen ſokkal lehetett vólna meg-bövíteni, ha tzélom vólna e'röl hoſſzaſon beſzélleni.

Mind ezek által az mútattatik-meg, hogy minden idöben leg-kellemeteſebben foglalatoskodhatunk a' Terméſzet' vi'sgálásában, mint-hogy ki-meríthetetlen a'ban a' Szépſég. Oh vajha meg-góndolhatnák ezt nevezeteſen azok, a' kiknek ſemmi dolgok nem lévén, ollyan forma gyönyörüségekre viſzi öket a' hívalkodás, a' mellyekben egéſzen el-véſz az Emberi Terméſzet' Méltósága.

Ha

Ha valaki nem tsak gyönyörködtetni akarja magát a' Terméſzettel, hanem e'nekfelette még többet kíván; mind az Értelemnek, mind pedig a' Szívnek Oskolájává teheti azt. Mindenik *Beſzéllgetésben* lehet látni e'nek bizonyságát, nevezeteſebben pedig az *Ötödikben*, a' mellyben megmútattatik, mi-módon tölti-bé haſznos Dolgok' eſméretivel az Értelmet, mi-módon neveli az Elmét, és mi-módon téſzi jobbá a' Szívet a' Terméſzet' vi'sgáláſa. Oh vajha az én Olvasóim közzül ſokan tapaſztalhatnák a'nak ezt a'bóldog munkálkodását ö magokban.

A' KÖVETKEZENDÖ BESZÉLGETÉSEK'

LAISTROMA.

ELSÖ BESZÉLLGETÉS.

A' Terméſzet' külsö ſzépségeiröl lev. 1. 45.

MÁSODIK BESZÉLLGETÉS.

A' Terméſzet' Meſterségeiröl. lev. 45. - 101.

HARMADIK BESZÉLLGETÉS.

A' Történetröl. lev. 101. - 143.

NEGYEDIK BESZÉLLGETÉS.

A' Terméſzet' Tsudáiról. lev. 143. - 176.

ÖTÖDIK BESZÉLLGETÉS.

A' Terméſzet' leg-felsöbb Szépségeiröl. - -

- - - - levél. 176. - 198.

ELSÖ

BESZÉLLGETÉS.

A' TERMÉSZETNEK KÜLSÖ SZÉPSÉGÉRÖL.

CHARITES: A' múlt Télnek hoſſas únalma, és egy Jó Barátomnak unzolása a'ra vettenek engemet, hogy a' közelebb való Tavaſz végén egy néhány napokig el-hagyván a' Városſt, a' mezei gyönyörüséggel élnék. Egy rövid ideig való kinn-mulatás ſoha ſe hagyott még e'dig olly nagy megilletödéſt az én Elmémben mint ez a' moſtani. Mert onnan lett haza jövetelemtöl fogva, ottan-ottan érzek magamban, a' mezei ember életének, és az én kedves Barátom kies mezejének 's halmainak kivánására gerjedezö Indúlatokat. Ohajtom gyakorta; óh vajha én

ott lehetnék, a' hól a' Terméſzetet egéſzen fel-nyitva lehet ſzemlélni! A' melly kivánságot, nem valamelly titkos ſzomorúság, nemis a' Városon való lakásból ſzármazott únalom; hanem azon nagy gyönyörüségnek meg-gondolása ſzerzette én bennem, a' melyet a'kor érzettem leg elöſzör magamban, mikor az én Jó Barátom a' Terméſzet' ſzépségének vi'sgálására inditott engemet. Elöttem forgattam az-ólta mind azokat, a' mellyeket láttam az én Barátomnál, valamikor tsak vagyon idöm azokra vetni Elmémet; igyekezem a' Terméſzet ſzépségéröl follytatott Beſzéllgetésünkre emlékezni; méltóknak itélem azokat ſzüntelen eleven emlékezetbe tartani, és ezen Iráſom által kivánom-is az örökös feledékenségtöl meg-ſzabaditani.

Egy jó reggel nap fel-jövetele elött háló Kamarámban jövén az én Barátom, igy ſzólit-meg nagy vidámsággal engemet:

Eukrates: Kelly-fel Barátom! mert ollyan gyönyörüséget mútatok Tenéked, a' mellyröl ti Városiak ſemmit ſe tudtok.

Charites: De mi lehet az, a' mi megérdemlené, hogy tsendes nyúgodalmamat illy jó reggel félbe ſzakaſzſzam érette?

Eukrates: Kelly-fel tsak, nem fogod meg-

meg-bánni; avagy leg-alabb e'ben az egy dologban töltsd kedvemet énnékem.

Charites: Engedek néki, és midön már mind a' ketten kéſzen vólnánk a' ki-menetelre, ſzintén a'kor kezd a' napnak fel-jövetele elött oſzlani a' Hajnal. Egy oda nem meſzſze lévö Halomra vezetvén azért engemet Eukrates, midön fel-értünk vólna a'nak tetéjére, e'pen a'kor vólt a' Nap fel-derülésében. Igen tiſzta és tsendes vólt külömben az Idö, tsak hogy a' közel lévö madarak énekléseivel zengett a' Levegö Ég. Elöttünk vólt egy tágos mezö a' mellyen ſzerte-ſzéllyel némelly Faluk, magános Házak, hoſzſzan el-nyúló erdök, és imitt-amott holmi árnyékban lévö bokrotskák láttzattanak; az egéſz Térség pedig ſok Tókkal meg-vólt ſzaggattatva. Meg-illetett engemet ez Hellynek ſzépsége, és egy kevéſsé meg-állapodván, igy ſzóllok az én Barátomhoz. Ha nem vólna ſemmi különös dólgod, ſzeretném itt múlatni egy kevéſsé, mert megérdemli ez a' vidék, hogy ſzemesen meg-tekintsük.

Eukrates: Igen jól vagyon kedves Charitesem, maradjunk itt, tsak hogy kereſsünk egy ollyan hellyet, a' melly nedves ne lenne az Harmattól, hogy ülhetnénk-le a'ra.

Charites: De Te, a' mint látom, annyira kedvelled ezt a' ſzép tekintetü helyet, hogy nagyon félek attól, ne hogy a' föbb Tzélt, a' mellyért illy jókor fel-költöttél engemet, el-felejtſed. A' mellyre el-mosolyodván, igy felel nékem

Eukrates: Hogy felejteném én azt-el kedves Barátom, midön nem vólt ſemmi egyéb Tzélom, hanem hogy e'röl a' Halomról a' Reggelnek ſzépségét ſzemlélteſsem Te veled? Tsak ezért háboritottam én-meg a' Te édes álmadat, minthogy kedvesebb ez a' reggeli nyúgodalomnál, söt kedvesebb a' mi érzékenységeinket tsiklándoztató minden dólgoknál.

Charites: Jó hogy már itt vagyunk; mert ha azt elébb meg-jelentetted vólna, valósággal nem költem vólna-fel. Örvendem mindazonáltal, hogy láthatom ezt a' ſzép vidéket, és meg-vallom, hogy nagyon tetſzik ez nékem, minthogy elöttem egéſzen újság. De rajtad nagyon tsúdálkozom, mimódon gyönyörködtetheted magadat ſzüntelen a'ban a' ſzépségben, a' mellyet már olly ſokſzor láttál? Ugy ſzaladſz minden nap a' Reggel' nézésére, mint-ha ugyan a'kor látnád azt leg elsöben. Nékem leg-alább úgy tetſzik, hogy

hogy minekutánna már egyſzer meg-láttam; tsak azért a' gyönyörüségért nem ſzakaſztanám többör félben reggeli nyúgodalmamat; mivelhogy minden reggel ismét tsak azt látnám, a' mit már jól tudok képzelni.

Eukrates: A' mint látom, nem eſméred még Te óh Charites ezt a' gyönyörüséget. A'nál kellemeteſebb ez, minél többet gyönyörködik valaki a'ban; minthogy az, ha ſzabad úgy ſzóllanom, az Emberi Terméſzet' mivóltához vagyon alkalmaztatva. Nem úgy vagyon e'nek dólga, mint az emberi romlott indúlatoktól találtatott gyönyörüségeknek. Nem mindeneknek tetſzenek ezek; nem-is mindenkor gyönyörködtetnek; a' Terméſzetben való gyönyörködés pedig mindenekkel közönséges. Nem hallod-é mint énekelget a' ſzegény ſzántó-verö ember a' maga ekéje mellett? A' Terméſzet' ſzépségének ſzemléléſe, a' melly minden nap ſzemei elött vagyon, el-felejteti vélle az ö nyomorúlt sorsát 's ſzólgai állapotját, és olly nagy gyönyörüséggel tölti-bé elméjét, hogy azon terhes munka alatt-is, a' mellynek ſemmi haſznát ſem véſzi, vigadozva énekel. A' Terméſzet adta néki ezt az érzékenységet, midön az olly válogatott ékeſségekkel tzifrázta-fel önnön magát,

gát, a' mellyekben mind a' Bölts mind a' bolond, mind az Ifiú, mind az öreg, egy-aránt gyönyörködhetnek. Nevezz óh Charites avagy-tsak egy ollyan gyönyörüséget énnékem, a' melly leg-nagyobb divatjában vagyon e' Világon; nevezz tsak egyet ollyat, a' melly minden embereket, minden időben és minden állapotban gyönyörködtetne? Nem gyakran vágyakozol-é még a' leg-nagyobb Világi gyönyörüségeknek közepette-is, hogy gyengén mérsékelt vidámsággal újjitsd magadat? nem elégßer láttad-é, hogy az aggodás és únalom az Udvari vigaſságok között-is, melly nyilvánsággal ki-mútatják magokat az ábrázatban?

Charites: Ugy vagynak ugyan mind azok; de onnan nem lehet egyebet ki-hozni, hanem tsak ezt, hogy egy gyönyörüség ſints ollyan a' Világon, a' melly ßüntelen tartó vólna.

Eukrates: De ha ugyan tsak lehetsséges egy ollyan állandó gyönyörüség; az nem más, hanem a' mellyet a' Terméßet' ßépségének ßemlélése adhat minékünk. Szüntelen való újság ez elöttünk, és e'nek bé-fogadására mindenkor nyilva van a' mi ßívünk, valamikor tsak az hijában valóság, és a' háborgó In-

Indúlatok el-nem foglalták azt. Nem tudod-é hogy a' meg-ßomorodtak, különösebben pedig a' Szerelmesek, e'ben találják az ö fövebb enyhüléseket? Nem ſokkal inkább meg-vidúl-é a' Beteg egy kivánatos nap-fény' ßemlélésére, mint akarmi egyeb friſſitö eßközök által? Nem látod-é, hogy a' leg-nagyobb Királlyoknak-is, a' kik mindenféle gyönyörüségekkel birnak, leg-nagyobb vigaſságok a' Terméßet' ßépségében vagyon? Miért kereſik az ollyan hellyeket, a' hól a' Terméßetet ßemlélhetik, valamikor nagy vigaſságot akarnak ßerezni magoknak? Miért nevezik az ottan lévö Házaikat *Múlató Hellyeknek*? Vallyon nem a'ról való titkos vallás tételek-é mind ezek, hogy az háborús embert egyedül tsak a' Terméßetnek ßemlélése vidámitja-meg? Midön pedig azt gondolod, hogy ezen gyönyörüségére-is reá ún az ember, a'ban meg-tsalatkozol. É'pen más formán vagyon itt a' dolog. Ollyan tulajdonsága vagyon a' Terméßetben fundáltatott gyönyörüségeknek, hogy azokat ſoha ſe lehet meg-únni; sör minél többet merit valaki e'böl a' tißta kút-föböl, a'nál inkább kivánja azt; mert könyebbség és újjúlás találtatik a'ban. Jól tudod azt Te-magad, melly ſok Eßtendökiöl fogva foglalatoskodom

én ezen gyönyörüség körül, és hogy ezt a' *Theatrumat*, a' mint most szemünk előtt vagyon, számtalan sokszor látnám; mindazonáltal most-is mindenkor úgy tartom, mintha legelőször szemlélném azt. Mihellyt fel-nyitom reggel az én szemeimet, leg-ottan különös gyönyörüséget érzek magamban, a' mindeneket meg-elevenitö napnak újjonnan lett fel-derülésén: Gondolkodom leg-elsöben-is ama' minden Világosságnak Kút-fejéröl, és leg-ottan elolvik minden lankadtság az én Tagaimból; sietek a'ra a' hellyre, a' melly felöl kezd feltetszeni az a' kellemetes Fényesség, és ez a' Reggeli vidámság egész nappali dólgaimra elhat. Ezen Gyönyörüség' szemlélésére hoztalak én ide Tégedet óh Charites!

Charites: Bóldognak tartalak Tégedet, hogy illy kevésbe kerül néked ez a' nagy gyönyörüség, a' mellyet én ollyan könnyen nem érezhetek mint Te, mivel-hogy náladnál sokkal több változásokat és külömbségeket találok a' Természetben.

Eukrates: Söt inkább, én magam se látok semmiben olly' nagy külömbséget és változást, mint a' Természetben. A'ban ugyanis, nem csak számtalan, és egymástól egészen külömbözö Gyönyörüség' *materiait* lehet találni;

lálni; hanem e'nek felette, ugyan azon egy Dologban-is végtelen a' külombség. Tekintsed e'ben a' Vidékben csak a' szinekre nézve való külömbséget! gondolhatni-é e'nél tökéletesebb külömbözést? Melly végtelen azoknak számok! de még-is melly kellemetes azoknak a' sok ezer szineknek egymással való meg-egyezések! *A' Természeti szépségben lévö külömbség.*

Charites: Tsúdálkoztam ezen a' szépségen, és egy kevés ideig figyelmetesen szemlélvén azt nagyon meg-is illetett engemet. A' mellyet midon észre vett vólna, igy szólitmeg engemet

Eukrates: A' Természetnek nagy szeretöjévé tészlek én még Tégedet. Ne fordittsuk hát-el innen még egy kevéssé a' mi szemeinket; mert talám nem vettél még észre minden a'ban találtatható szépséget.

Charites: Annak-utánna külön-külön mútogatott nékem minden szépségeket, mellyek az elöttünk fekvö Vidékben láttattanak. Figyelmezövé tett a' Napnak, mint a' leg-inkább ki-tettzö *Figurá*nak ditsöséges fényességére; az-után, a' reggeli *Horizon* két óldala felöl lévö Felhöknek kellemetes szineire, a' mellyek ezen reggel különösön ékesek vóltak; elmémre adta továbbá, melly szépen öszve illenek

nek egy-máſsal az elevenebb ſínek a' gyengébbekkel, mellyekkel az elöttünk fekvo égéſz mezö bé-vólt feſtve; mútogatta e'nek felette a' távól lévö erdöknek ſetétes kékségét, a' mellytöl az Égnek ſíne ſzebbnek lenni tettzett, az Halmokan 's Völgyeken láttzó ſzámtalan, de egymáſsal tökéletesſen meg-egyezö külömb ſíneket; végezetre pedig a' Réteknek 's Vetéſeknek külömb-külömb árnyékozátokat mútató meg-újjitó zöldségét. Ezre kezdém a'kor venni, hogy e'dig nem vóltam elég figyelmetes; mert már moſt valósággal nagyon megilletett engemet ez a' tökélletes ſzépség. A' midön az én halgatáſsal egybe köttetett bámuláſomat ábrázatomból ki nézvén, igy ſóll hozzám

Eukrates: Mondd-meg nékem igazán, mert látom hogy munkában vagyon az Elméd, mondd meg, mit érezſz magadban, midön ezt a' bal-kéz felöl való hoſſzú Völgyet egéſzen végig nézed? Ezen a' lábunk alatt lévö nedves Réten el-kezdvén, nézz végig az Erdök és Halmok között, a' mig az útólso *Horizon*ig bé-láthatod ezt a' Völgyet.

Charites: Jól látod kedves Barátom, hogy épen úgy vagyok én, mint a' ki tsak moſt kezd a' Szerelemhez; hallgat az, és tsak Szemeivel 's Elméivel dólgozik. Meg-kezdette gyözni az én ſzivemet a' Terméſzet. Ha tsak azt a' Völgyet nézem-is végig, végheretlen nagy külömbséget és változáſt tapaſztalok lenni a' rajta lévö Dólgokban; de a' mellyek olly tökéletesſen meg-egyeznek a' ſzemnek való hizelkedésben, hogy azokat magám gyönyörködtetéle nélkül nem ſzemlélhetem. Jól látom, melly ſokkal tökéletesebb itten, mind a' ſíneknek illendöképen mérséklett elegyitése; mind pedig minden Réſzeknek egymás között való rende, állása 's nagyságai, hogy ſem mint akármelly hires Kép-iró munkájában vólt valaha.

Eukrates: Mint-hogy óh Charites kedvelleni kezdetted a' Terméſzet' ſzépségit, és hogy már gyönyörködve forditod a'ra a' te ſzemeidet; reménylem hogy nem ſokára ezen ſzépségnek igen nagy ſzeretöjének lenni ſzemléllek tégedet. E'nek ſzeretete kedves Barátom, nóha igen gyenge, még-is minden máſok felett kedves a' mi Érzékenységeinknek; és akár melly nagyon réá adjuk e're magunkat, még ſe tarthatunk ſoha a'tól, hogy ez Rendeletlenségre, vagy B lgatag tselekederekre vezetne bennünket, ámbár a'zal együtt minden ki-gondolratható ſzépségek múnkálódnak a' mi ſziveinkben.

Charites: Nem lehet bizony a'tól félni, mett igen gyengén tsalogató édességre talál ott a' mi szerelmünk. Meg-vallom néked óh Eukrates, hogy nem ollyan messze vagyok én még a'ban, a' mint Te gondolhatod; mert nóha kedves érzékenységeket szerzenek azok én bennem: mindazáltal nem e'pen ollyan hathatósok, hogy sok időre elfoglalhatnának engemet. Talám erősebbek az én indúlatim mint sem a' Tiéid, és azokra nézve hathatósabban illető dólgokat kívánnak.

A' Természet' gyenge illetése.

Eukrates: A' Természetnek é'pen ez a' szelidsége, ez a' gyengesége az, a'melly igen hasznos és illendö a' mi indúlatainkhoz. A'ban egyezik-meg a' Természet a' mi Természetünk eredeti szelidségével. Mert a' miképen a' Természetben' sokkal több dólgok találtatnak, a' mellyek tsak gyengén és kedvesen illetik a' mi érzékenységeinket; mint sem a' mellyek rendeletlen és háborgó indúlatokat okoznának: azonképen a' mi Elménk-is természet szerint inkább termett a' gyengébb, mint sem az erős, és hathatós érzékenységre. Magad tudod azt óh Charites, hogy a' leg-kellemetesebb érzékenység-is több únalmat okoz, mint sem gyönyörüséget, ha az igen sebessé lészen. A' Természet' szemlélésé-

léséböl származott gyönyörüség é'pen ezokra nézve olly kellemetes mi elöttünk, mivel nintsenek a'ban ollyan fel-háborodott mozdúlások, indúlatok, a' mellyeket mindenkor únalom sokott követni. Amaz elöttünk lévö Patak hellyesen példázolhatja a' mi Elménket. Valameddig tsendesen folly az a' maga partjain belöl, mind a'dig szép tiszta vize vagyon, és igen szép gyenge pásint, ezer 's meg ezerféle kedves Virágok prémezik azt-meg; de mihelyt meg áradván nagy rohanással kezd folyni, leg-ottan oda lesz ez az ékesség, és az ö eddigbeni szép follyamatja zavarossá válik.

Charites: Nékem pedig úgy tettzik, hogy egészen más formaa' mi Természetünk' állapotja. Egy ollyan Vizhez lehetne inkább az Elmét hasonlitani, a' melly a' sebess sóljás altal meg-tisztúl, és által-látzó lészen; a' hosszas állás miatt pedig meg-rothad Igy mi bennünk-is talám hasznosabbaknak lehet tartani a' fel-búzdúlt indúlatokat. Magad látod Eukrates, hogy az eleven 's vidám gyönyörüségeket a' lassú és tsendes vigasságnál minden nagyobbra betsülli.

Eukrates: Illyen eleven gyönyörüséget bizonyoson talál, a' ki kedvelli a' Természetet; és tulajdonképen ez az, a' mellyet a'nyira

keres

keres a' Vilag. A' ſokás, és a' *módis* Világban uralkodó nagy veſzettség nyomja-el a' Léleknek ezen eredeti érzékenységet, és a' hellyett olly ſok fene Indúlatokat plántál a'-ban, a' mellyek azt az elébbeni, és Terméſzetével egyezö gyenge gyönyörüsegekre érzékenytelenné teſzik A' ſok Gond, Unalom, külomb. féle praktikák, egy ſzóval, a' Tiſztesſégre való vágyódásból és Fösvenységből ſzármazni ſzokott minden egyéb Érzékenységek, a' mel.. lyekben hellyhezteti a' mái nagy, vagy ha inkább tettzik úgy nevezni, a' mái pallérozott *módis* Világ minden ö gyönyörüségét, ſzüntelen való nyúghatatlansággal a'nyira bé-töltik az Elmét, hogy a' gyengébben eſett illetödésekkel meg-nem elégſzik, ha tsak egéſzen fel-nem háborittatik; nem érez ſemmi gyönyörüséget, ha tsak nem ollyan rend felett való a' vigaſság, hogy a' ſzüntelen való kedvetlenséget el-nyomhaſsa. A' ki ellenben, minden e' féle teréhtöl ſzabados Elmével bir, az akármelly gyengén mérséklett ſzépségben bövséges gyönyörüséget talál. Az ártatlan Ifjúi élet ollyanokban talál magának vigaſságot, a' mellyek merö azon ſemmiség. Illyen üresnek kell lenni a' mi Elménknek-is, ha a' Terméſzetnek gyengén illetö Gyönyörüségét ele-

elevenen óhajtjúk érezni. Mert egy oliyan *Sanctuarium*, égy ollyan ſzent helly az, a' melyben tsak az ártatlan Lelkeknek vagyon ſzabados menetelek. Valamiképen a' fel-zavarodott viznek ſzíne, ſem az Égnek, ſem a mellette lévö Vidéknek formáját ki-nem mútatja, hanem tsak a' tsendesen menö folyamatban láttzik az a' ſzép Festés, úgy a' Terméſzetnek kellemetes ſzelid ábrázatja-is tsak a' tsendes Elmében láttzik-meg.

Charites: 'Te hát meg-veted az ollyan Gyönyörüségeket, a' mellyek hathatósabbak levén, nagyobb meg-indúláſokat ſzereznek mi bennünk?

Eukrates: Tellyeſséggel nem. Tsak épen azt akarom az által meg-mútatni Tenéked, hogy a' gyengébb érzékenységek illendöbbek a' mi Terméſzetünkhöz. A' Terméſzet' ſzemléléſe hathatósabb meg-illetödéſt-is indithat, söt egéſz bámúlásra-is júttathat bennünket. Sokkal kellemeteſebb édésgeteſekkel bir az, mint sem a' mellycket moſt érzettél; Moſt tsak a' Te~~rmeſzet~~ *semei*det illették-meg azok; De figyelmezz tsak azokra a' kedves hangokra, a' mellyek amaz erdötskéböl jönek; ezen kis patakotskának tsergedezésére; midön az a' köveken, és a' tölgy 's fenyö fák gyökerein alá-

alá-foly; vagy a' vigan éneklö madarak' hangitsálására; Moſt a' Parsirta vidám enekléſe gyönyörködtet Tégedet; majd a' Filemile hangitsálása inditt Te-benned, elébb gyenge azután örvendetes érzékenységeket. Moſt a' jó kedvü Pintyöke vidámit Tégedet, majd az elméſéget mútató (: meſterséges nótájú :) Kenderike ſzerez mélly gondolkozáſokat Te benned, midön az, mint valami *Silenus*, a' Terméſzet titkairól láttatik énekelni. melly nagy külömbség vagyon ezeknek hangjokban, nem tsak azoknak vékonyságokra vagy vaſtagságokra, hanem a' Nótáknak formájokra nézve-is! Hallgatok a'ról a' kellemetes jó ſzagról, a' melly olly ſok ezer Füvekből, Virágokból, söt magából a' Földböl ki-gözölög, a' mellyet belsö gyönyörüseg nélkül nem érezhettz. Ámbár kitsiny dolognak láttatik ez elötted, a' tsendességben lévö Elmét mindazáltal hathatóson meg-illeti az.

Mit gondolſz, miért múlatok én egéſz órákig egyedül tsak magamra amaz Erdöben? Ezek, kedves Barátom, leg-jóbb órái az én Életemnek. Meg-nyitom a'kor minden Érzékenységeimet a' 'Terméſzet' gyenge és igen kellemetes illetésének el-fogadására; Gyakorta valami titkos édeſség épen a' bámuláſig ne-

neveli az én gyönyörüségemet, a' melly az én ~~ſzivem~~ Szivem nek leg-belsöbb rejtek kamaráját-is meg-hatja, a' midön oztán, a' nyájas vigasságokban egéſzen bé-merül az én Lelkem. Ilyen állapotban ſokſzor képzeltem magamban, mintha valami ſzent ſzózat azt súgallaná a' Berekböl az én Füleimbe: *Illy ſzerelmeteſek, illy gyönyörüséggel tellyesek a' Terméſzet' Urának minden munkái. Mind ezek a' magokat kedveltetö Ékeſségek tsak erötelen súgári a'nak az eredeti ſzépség' bövséges és igen boldog kiáradásának, a' mellynek ſzemlélése meg-eleveniti még valaha a' Te Lelkedet. Maga a' nap, tsak árnyéka a'nak Fényeſségének; és valamit moſt látz és tapaſztalſz, leg-kiſsebb az azö munkái között, és a' Te azokban való magad gyönyörködtetése, a'nak a' Boldogságnak, a' melyre rendeltetett a' Te halhatatlan Lelked, legelsö gráditsa.*

Ezeket képzeltem kedves Barátom, hogy mondja nékem az a' laſsú ſzózat. És ollyankor, a' tsúdálkozáſtól, és azon Nagy Hatalmaſságnak méllységes meg-alázódáſsal való Tiſzteletétöl mint egy magamon kivül ragadtatván, ollyan áldott érzékenségeket tapaſztalok magamban, a' mellyek azt tselekeſzik, hogy végheretlen nagy Jónak tartsam én azt, hogy va-

valósággal birok. Könnyen által-láthatod óh Charites, hogy én ehez képeſt minden Városi vagy Udvari Gyönyörüségeket meg-vetek, söt minden egyéb vigaſságomat-is kevésre betsüllöm.

Charites: Bóldognak tartalak Tégedet óh Eukrates, hogy illy' nagy haſznát veheted a' Te magánoſon való Életednek. E' ſzerint sóha ſe lehettz Te bövséges gyönyörüség nélkül. Hellyesen tselekeſzel mindazáltal, ha ezen Te Bóldogságodat Jó Barátidon kivül másoknak nem jelented.

Eukrates: Veſzem éſzre mit gondolſz. A'tól félſz, a'mint látom, hogy talám az e' féle gondolatimért *Fantaſtá*nak fog-engemet tartani a' mái okos Világ. De ſemmit ſe hajts e're. Azért beſzéltem én ki Te elötted a' magam gyönyörüségét, mivelhogy ollyannak tartalak Tégedet, a' ki már a' Terméſzetnek Tanitványa, vagy ha ez a' nevezezett inkább tettzik, Szeretöje kezdettél lenni Nem a'Világnak való ez az Eledel!

Charites: Minthogy azért engemet *Tiro*nak, vagy Uj Tanúlónak tartaſz e'ben az Oskolában, a' ki már a' Terméſzet' *Sanctuarium*ába, vagy ſzent hellyébe bé-mehet; igyekezem ezokáért, hogy minden a'ban találtató ſzépségeket figyelmetes ſzemekkel ſzemléljek.

Euk-

Eukrates: Te bizonyára nem ſokat mivelhettz még ottan. Mert a' melly ſzépségeket látunk moſt, igen kitsiny réſzei a' jóbban el-rejtetett ſzépségeknek. A' külsö Érzékenységekkel tapaſztalha tad ezeket; de a' titkosabb hellyen lévök a' Te Elmédnek nyittatnak-fel. Haſonlatos a' Terméſzet egy ſzép feſtett Képhez, a' mellyben egy értetlen ſzemlélö-is láthat valami ſzépséget; tettzenek néki a'ban a' ſzínek, de egy kevés ideig gyönyörködve ſzemlélvén, elébb mégyen, 's leg-ottan el-felejtkezik a'ról. A' ki pedig tud hozzá, a'kor kezdi magát a'ban leg jóbban gyönyörködtetni, mikor már oda hagyta azt az elsö. Sokkal többet lát ö a'ban; Nem tsak a' ſzínek, hanem e' mellett, minden réſzeknek illendöképen lett meg-válaſztatások, egy máſsal való helyes egybe köttetések, azok közzül a' leg-kisſebbiknek-is az egéſz Kép' nagyságához képeſt való *proportio*ja, egy ſzóval, a' Kép-Irónak egéſz Feſtése és *Guſtus*sa egy formán megilletik ötet. Sokat talál ö a'ban a' mi gyönyörüségére vagyon néki, de a' mellyet a' *máſik*, éſzre se vett vala; és igy az Emberi Terméſzet' közönséges tulajdonsága ſzerint, ſokkal hathatósabb az ö gyönyörüsége, minthogy az el-rejtetett ſzépségeket nézi, és a' melly

Regulák ſzerint feſtette azokat a' Kép-iró, azokat-is által-látja.

Igy vagyon óh Charites a' Terméſzet' dólga-is. E'ben a' tsúdára méltó ſzép képben te még tsak a' ſzíneket láttad. De ha ezután-is ſzeretöje léſzeſz a' Terméſzetnek, ſokkal nevezeteſebb Dólgoknak júttz a'ban eſméretére. Akadſz itt a' valóságos ſzépségeknek végheretlen tágas mezejére, a' ſzép Rendnek 's meg-egyezésnek Tartományára. Oh ditsöséges tekintet! Ezernyi ezer egymáſtól külömbözö, de mind gyönyörüséges és egymásközött még-is meg-egyezö *Formák* tünnek itt elödbe. Ha mind együtt nézed azokat, azon egy *Regulát* láttz közöttök; ha pedig mindeniket külön-külön ſzemléled, mindeniknek Formáltatásában *külömbözö*, és kinek-kinek a' maga Terméſzetéhez alkalmaztatott *Regulákat* találſz; el-a'nyira, hogy bizonytalan légy benne, hogy vallyon a' magános *Formák*' réſzei között való ſzép megegyézéſt tsúdáljad-é inkább; vagy pedig mindenik *Formának* a' többitöl való tsúdára méltó külömbségét?

A' Terméſzetben való ſzép Rendes Egyeſség.

Charites: Ne kéſsél hát kedves Eukratesem ezen ſzépségek' esméretére júttatni engemet. Tudod ugyan-is, hogy a' Teſtek' állásáról 's *proportio*járól való Tudományban én ſem vagyok épen tudatlan.

Eukrates: Mennyünk alá amaz árnyékos Rétre, hogy ne süſsön bennünket a'nap-fény.

Charites: Kereſztül menvén azért azon kis Tölgyesen, a' melly mellett ültünk vala, értünk egy patakhoz, a' melly a'mi elébbeni ülö heljünktöl nem meſſze, a' Tölgy-fák árnyékában tsergedez alá-felé. A' midön igy ſzóll hozzám

Eukrates: Sok nevezetes Remek múnkákat láttál Te a' Kép-Irás, Kép faragás', és Épités' meſterségében. Már moſt egy ollyan Oskolában vezetlek Tégedet, a' mellyben tanúlta *Adám*-is (*) a' kinek munkáit annyira tsúdálod, más hires Kép-Irókkal együtt a' maga meſterségét. Ollyan munkákat mútatok Teneked, a' mellyek nem a'nyira tünnek ugyan ſzembe, de a' mellyekben a'nál nagyobb az el-rejtetett meſterség.

(*) Ezen hires Meſter Ember, a' ki a' maga három Teſtvérei között, kik mindnyájan egy meſterséget üztek, kéſzitett egynéhány remek munkákat a' kép' faragás meſterségében, a' mellyek a' *Sans ſouciban* (:az az: a' Pruſſiai Király Berlin mellett lévö Udvarában:) réſz ſzerint a' Márvány köböl való múnkák palotájában, réſz ſzerint pedig a' *Teraſſenben* vagynak.

† igazában: Poszdám mellett.

Charites: Tsak ugyan nem viſzel találám valami félre való *Nimfák'* Barlangjában a' hól ollyan Tsúdákat lathatnánk, a' mellyröl anyit beſzéllet *Opitzius.* Mert nóha ollyan formát mútat ez a' Helly, nevezeteſebben pedig ez a' Berek, mintha épen itt laknának a' Szüz *Nimfák*; kételkedem mindazáltal, hogy ollyan Barlang vólna itt; mivel a' *Theſsaliai* Hegyeken, mint a' *Nimfák'* tulajdon Hazájokban ſem hallottam sóha, hogy illyen forma Barlangok találtattak vólna. E're igy felel moſollyogva

Eukrates: Nem a' költött *Nimfák* Barlangját, hanem az igaz ISTENnek lakó hellyet akarom én meg-mútatni Tenéked. Ama' kellemetes ſikságon, és ezen ſzentelt Berekbe lakik a' Terméſzet, a' melly egymáſt érö ſzépségekkel rzifrázta-fel a' maga ſzállását.

Charites: Jútottunk azonban egy igen hires mezöre, a' melly fekſzik egy hegy allyában, melly körül lévö sürü Tölgyes egy *Amfitheatrum* forma kerekséget mútat, tsak Dél felöl lévén nyilás rajta, a' hól fekſzik ez a' Térség. A' Hegynek óldalában minden felöl alá-felé ſzivárgó vizek nedveſitik azt, és ollyan ſzép gyenge zöldség, ollyan ſok féle virágok láttzanak azon, hogy másutt egy annyi

nyi darab Földön, nehezen lehet annyit találni, és én kételkedem, hogy lehet-é vagy *Theſsaliá*ban, vagy akármely más Tartományban egy kellemeteſebb hellyet találni e'nél. Alig tartóztattam-meg magamat, (:igy ſóllok azonba az én Barátomnak :) hogy igy ne kialtsak fel: *Imé valósággal Szent Helly ez; bizonyoſon Iſtenek laknak itten!* Illyen gyönyörüséges hellyet még sóha ſe láttam.

Eukrates: Ez a' Helly tsak képe a'nak, a' mellyröl ſóllottam Tenéked. Tsak egy rendbéli ſzépséget tsúdálhattz még e'ben. De vi'sgállyúk tovább-is, és láſsuk azokat-is, a' mellyek el-vagynak rejtetve. Jól tudod óh Charites melly ſok drága virágokkal ékeſitette-fel ezt a' mezöt a' Terméſzet! Azok ſzínének külömbsége, és azoknak árnyékozáſok tettzenek Tenéked; de hát a'ra figyelmeztél-é e'dig, hogy bizonyos Rendekre vagy *Familiá*kra oſztotta azokat a' Terméſzet, kit-kit bizonyos Nagyság és *proportio* ſzerint formált, kinek-kinek bizoyos hellyet, életnek módját, és különös tulajdonságokat ſzabott-ki? Melly ſok Atyafias *Familiák* téſznek a' virágok között egy kis Társaságot, a' mellyek közzül mindenik *Familia*, a' maga tulajdon Törvényei ſzerént igazgattatik? És

A' Plánták Orſzágának ſzépsége.

melly ſok illyen apró Társaságokból léſzen egy nagy Orſzág!

Charites: Bizonyára óh Eukrates azt gondolnám moſt, hogy tsak mesét beſzélleſz elöttem, ha már ma valóságot-is nem tanúltam vólna tölled.

Eukrates: Nem jut-é eſzedbe, hogy *Haller*-is emlékezik a' Plánták' Társaságáról; a' midön a' kevély *sárga Entzián* virágról igy ſzóll.

Amott magas Feje a' ſzép *Entziánnak*,
Meg-haladja ſorsát az apróbb plántáknak.
A' mennyi virágok tiſztelik Zázlóját,
Ugy nézheted, mint egy ſzámos nemzet ſorát.
A' maga Öttse-is ezek' ſeregében,
Szólgálatot téſzen, kék öltözetében. (*)

E'böl világoſon által-láthatod a' *Plánták' Orſzágát.* De ſzóllyunk még világosabban. Ha-

(*) Az *Entzián* nevüvirágnak vagynak *Linnéus* ſzerint(:in Edition. 12-*ma*:)22 Nemei. Az az vagyon ollyan plánta 22. féle, a' melly mind külömbözik egymáſtól, de még-is az ö állaſok és formájok a'nyira meg-egyez, hogy mindeniket ugyan azon egy félének kellyen tartani. De azon a' köz formán kivül, a' melly mindenikben fel-találtatik, mindenikben vagyon valami ollyan különös-is, a' melly azt a' többitöl megkülömbözteti. A' *ſárga Entzián* tekintetre méltó ſzép *Plánta*, melly az ö pompás virágával

Haſonlatosképen láthatjuk az élö állatok között, hogy azokat-is bizonyos *Nemekre* vagy *Familiák*ra oſztotta a Terméſzet. Egy kutya p. o. akármenyire külömbözzek más kutyától, tsak ugyan minden egybe meg-eſmeri, hogy mindenik ugyan azon egy *nemre* tartozik. A' *Farkas* üzni termett nagy *Júháſz komondort*, és az elötted kedves hizelkedö *Tzenket*, egy *nemre* viſzed, ámbár nagy külömbség légyen a' kettö között. Mert egy elsö tekintetre mindjárt éſzre véſzed, hogy nagy haſonlatoſság vagyon közöttök, és hogy a' nevezeteſebb *Regulák*, a' mellyek ſzerint formáltattak, mindenikben meg-egyeznek. Min-

Az élö állatok Orſzága.

val 's Levelével öt lábnyi magaſságra-is felnö. A' leg-kissebb féle *Entzián* virágban, a' mellynek *kék* ſzíne vagyon, és egy újnyinál nagyobbat sóha se nö, nyilvánsággal ki-tettzik az a' Forma és Terméſzet, a' melly a' nagyobb félében, u. m. a' *ſárga Entziánban* találtatik. Ezen két féle, *ſárga* és *kék Entzián* között pedig még ſok más kiſsebb 's nagyobb *Familiák* vagynak, a' mellyek mind együtt egy *nemet* téſznek. Az a' Tudomány a'melly a' *Plánták' nemeit* tanitja, *Botanikának* neveztetik.

(†) De hogy nagyobb világoſságba hellyheztesſem a' Dólgot, ollyan példát véſzek fel a' mely az *Entzián* virágnál esméreteſebb *Plánta*, és a' mi Nemzetünkben-is, minden elött tudva vagyon. Esmérünk p. o. egynéhány rendbéli virágokat,

denikben ugyan azon Fövebb Réſzek, haſonlatos *proportio* vagy *Teſt állás*, és ha ſzabad úgy ſzóllanom, egyenlö ertelem, vagynak. Minden állapot pedig, a' mellyben illyen *forma Teſt állás* és *proportio* vagyon, az mind a' *kutya nemre* tartozik. Ha ſok illyen *Nemzettséget* vagy *Familiát* egybe-foglalunk, a'ból egy egéſz *Status* léſzen, vagy akármi más névvel

rágokat, a' mellyeket *Liliom*nak nevezünk. Vagyon t. i. *Fejér Lilhom, Tüzes Kék, Sárga Liliom*; és talám még az a' két féle virág-is: a' mellyet *Fejér* és *Sárga Tuba Ró'sá*nak hivnak a' Magyarok, nem a' *Ró'sák*, hanem a' *Liliom*ok közzé tartoznak, a' mint a' *Liliom*ok bélyegei között lévö harang formájok mútatja. Ezekben látunk ollyan béllyegeket, a' mellyek mindenkor állhatatoson jelen vagynak mindenikben, úgy hogy mindeniket azon egy *Nemü* virágnak, vagy *Liliom*nak nem tartani nem lehet. De más felöl a' ſzemet gyönyörködtetö pompás öltözetü *Fejér Liliom*ban ismét tapaſztalunk ollyan béllyegeket, a' mellyek a' *Kék, Tüzes*, és más *Liliom*okban nintſenek; a' minthogy viſzontag ezek közzül-is mindenikben vagynak ollyanok, a' mellyek a' *Fejér Liliom*ban nem találtatnak. És ezek a' különös Béllyegek azok, a' mellyek az ugyan azon egy féle *nemre* tartozó virágokat külömbözö *Familiá*kra oſztják. Haſonlóképen vagyon a' dolog, a' *Ró'sák, Tulipántok, Violák, Nárciſſusok, Hyácintusok*, es minden egyéb virágok, Füvek, söt a' nágyobb Élö fák között-is :)

vel nevezzük azt. Nem különben a' négy lábú állatok között lévö Nemek-is együtt vétettetvén, a' *négy lábú állatok' Orſzága* (: *Regnum quadrupedum* :) leſz belöllök. Más *Orſzág* vagy *Társaság* ismét az, a' melly a' *Madarakból* áll, és a' mellyek, mint ſzintén a' tsak moſt emlitett *négy lábú állatok*, külömbözö *nemekre*'s *Familiakra* vagynak el-oſztatva. Más *Orſzágot téſznek* viſzontag a' *Halak*, máſt a' *Bagarak*, máſt a' *Férgek*. E' ſzerint látod, hogy az *élö állatokra* nézve hellyes *Fundamentum*on épült az, a' mit tsak mesének gondoltál lenni.

É'pen igy vagyon a' *Plánták' Orſzágában-is* (:*Regno Vegetabili*:) a' dolog. A' legkiſsebb Füvetske nem külömben mint a' ſzép *Tulipánt*, ez pedig mint ſzintén a' nagy *Tölgy Fa*, a' *Plánták* közzé tartozik. Mindenik ugyan azon egy *Monarchia*, egy Birodalom alatt vagyon, és ugyan azon egy közönséges Törvény által igazgattatik. A' miképen az Élö állatok' Orſzága ſzámtalan ſok *nemekhöl*, és mindenik *nem* ſok egymástól külömbözö *Familiákból* áll; úgy vagyon a' *Plánták'* állapotja-is. Igen nagy ſzámmal vagynak azok, mellyek közzül mindenik különös *proportio*val bir, úgy mindazáltal, hogy midön kinek-kinek a' maga különös réſzei egybe

be rakattatnak, egy minden tekintetre nézve tökélletes meg-egyezést mútató *Plánta* váljék azokból.

Tsudára mélró pedig az a' ſzépség a' Terméſzet' munkáiban, hogy azok egymás között a'nyira meg-egyeznek; más felöl pedig olly igen nagyon külömböznek-is. A' kö-fal óldalából ki-növö *Isóp*tól fogva, a' *Libánus Tzedruſsáig*, minden *Plántá*ban ugyan azon fövebb réſzek vagynak. Mindeniknek van gyökere, ſzára, virága, levele 's a' t. Mindenik azon egy Törvény vagy *Regula* ſzerint nevekedik, ſzaparodik, és terjed. De e' mellett minden *Nem* külömbözik-is a' máſiktól. Olly ſok ezerek között mindeniknek maga különös *proportio*ja vagyon; külömbözök a' környul álló dólgok mindeiknek eledelére, nevekedésére és ſzaparodására nézve.

Hasonlatosképen nem lehet bámulás nélkül ſzemlélni, a' midön az *Élö állatok*' minden *Nemeit*, a' *Férgeket*, *Bogarakat*, *Halakat*, *Madarakat*, és a' *Négy lábú* vagy *Tsetses állatokat* gondolattal el-járván, úgy találjuk, hogy mind ezek valamiben meg-egyeznek egy-más között. Egy *Fejek*, egy *Szájok*, egy *Gyomrok* 's a' t. A' magok táplálására 's óltalmazására egy forma kéſzségek, a' magok *Nemek*nek ſzaporitására

tására 's fenn tartására egy forma *Törvények* vagyon; de a' melly közönseges *Regulák* minden *Nemnek* Terméſzetekhez képeſt, külömb-külömb féleképpen változnak. (*)

Ha tsak a' *Négy lábú* (:vagy Linneus ſzerint a' *Tsetses*:) *állatok nemét* tekintjük-meg, a' mellyek három Fövebb Réſzekből, u. m. *Föböl*, *Teſtböl*, és *Lábakból* állanak; és meggondolljúk, melly bámúlásra méltó nagy ſzámú egy máſtól egéſzen külömbözö, de más felöl egy máſsal még-is ſzépen meg-egyezö *Formá*kat kéſzitett ezen három Réſzekből a' Terméſzet: nem lehet, hogy a' mi Elménk a' Terméſzet' Böltíseségét eléggé tsúdálhaſsa! Mely igen nagy bövséggel vagyon azoknak *proportiojá*nak, vagy Teſtek állásának *regulá*jára változtatáſa és egybe ſzerkeztetése! Jól tudod óh Charites, minémü Érzékenségeket ſzerez a' mi Elménkben a' Terméſzet, egy ſzép *proportio*jú vagy állású Teſtnek ſzemléléséböl! Megitélheted azért azt-is, mely nagy Gyönyörüſége lehet egy ollyan Értelemmel biró Valóság-

(*) A' Terméſzetböl ki-tettzö ſzépségnek ezen Neméröl való gondolatokat igen világoſon elö adta *Hutchinson*, azon nevezetes munkájában, a' melly *Anglus* Nyelvböl *Frantziára*-is fordítatott ezen Titulus alatt: *Recherches ſur l' origine des idées de la beaute etc.*

ságnak, a' melly a' Terméſzetnek ezen ſzámtalan meg-foghatatlan Böltseſségét, mellyet az, olly ſok és egymáſtól külömbözö dólgoknak bizonyos *Regulák* ſzerint való meg-egyeztetésében mútat, által láthatja ? Innen vagyon az, hogy olly ſok Bölts és nagy Emberek az e' féléknek ſzemlélésében találják a' magok leg-föbb gyönyörüségeket. Mert a' ki egyſzer meg-kóstolta ezt a' gyönyörüséget, olly hathatós tsalogató édeſgetéseket talál a'ban, hogy kéſz légyen minden egyéb vigaſságtól bútsút venni inkább, tsak hogy ezzel az egyel kedvére élheſsen. Láthattz ollyanokat a' Terméſzetet ennyire ſzeretök között, a' kik a' nyúgodalom' és Bóldogság' öléből ki-kelvén, ſzigorú és rengeteg hellyeken tévelygenek, söt a' Világnak más réſzeiben bújdosnak, tsúpán tsak azért, hogy ezeket a' Kintseket visgálják, tsúdálják, és magokat azokkal gyönyörködteſsék. (*) Ily hathatós tsalogató édeſséggel bir az e' féle ſzépség !

Charites: El-hiſzem, hogy igen nagy Gyönyörüség ſzármazik ezeknek az olly ſok féleképen

(*) A' hires Kép iró Aſſzony *Merián, Americanak Surináma* nevü Tartományában útazott, hogy az ott lévö Bogarakban való ſzépséget tsúdálja. Illyen peldákat bövön lehetne elé ſzámlálni.

képen változó *Formá*knak ſzemléléséböl. Ugy tettzik mindazáltal, meg-botsáſs ezért énnékem, hogy Te rend-felett emeled ezt a' dólgot. Ámbár mind a' *Plánták*, mind az *Élö-állatok* igen ſzépen légyenek formáltatva; azt mindazáltal meg-engeded énnékem, hogy tsak egy derék Meſter Embertöl is kéſzittetetett Bálványban-is (: *Statuaban:*) ſokkal elméſebb *proportio* találtatik, mint minden *Plántákban*'s *Élö-állatokban*; és e' ſzerint, a' *Meſterség' múnkája* ſokkal nagyobb tsúdálkozáſt érdemel mint ſem a' *Terméſzeté*.

Eukrates: E'zel ſemmire ſe mégy Te ellenem. Ugyan-is; honnan véſzi a' meſter Ember a' maga múnkájának a' *Formát* ? Avagy nem a' Terméſzetböl-é ? Nem az Emberi Teſt állása-é az a' *Forma*, ugy-mint a' melly egy valóságos pompás alkotvány a' Terméſzetben? Az Ember pedig, nóha leg-ſzebb, de tsak egy a' Terméſzettöl formáltatott *Élö állatok* között. Illyeneket pedig ſzámtalan ſokakat formált a' Terméſzet, mellyek közzül mindenik olly tökélletes munka a' maga *Nemében*, mint ſzintén az Ember. A' midön azért tsak az Emberi *Formá*ban olly ſok féle *Régulák*ra kell vigyázni, a' mint ezt a' *Kép' irás* vagy *Kép faragás* meſterségben tanúltad; hát a' Terméſzetnek

melly

melly véghetetlenül ſok dólgokra kellett figyelmezni, a' midön mind azoknak az Állatoknak Teſteket formálta? Látod továbbá óh Charites, hogy a' *Kép' írásban* vagy *Kép' faragásban* való minden Emberi meſterség végheteten kitsiny réſze a' Terméſzet' meſteségenek; tsak egy kis tseppetskéje a'nak a' feneketlen *Tenger*nek mellyböl mennél többet merithet a' Meſter ember, a'nál tökéleteſebb az ö munkája. I'nen gyakran hallhatod, hogy minden Meſter Emberek a' *Terméſzetet* magok Tanitójának, a' *Teremtést* pedig a'magok Oskolájának lenni egy ſzájjal vallyák. Egy ſzép *Képet* ſe tsinálhat a'meſterség, a'mellynek eredeti formája (: *Originálja:*) a' Terméſzetben felne találtatnek. Tekintsd-meg az *Épitès' Meſterségben* (: *Architecturá*ban :) lévö tzifra *tzirádákat*, a' *Corinthus*i pompás *Oſzlopokat*; melly igen könnyü azoknak minden réſzeinek elsö *Formáját*, *Originálját*, fel-találni a' Terméſzetben! Okoskodjál már a'ról a' Gyönyörüségröl, a' mellyet az Emberi meſterségnek illy kevés tökélleteſséggel biró munkáiból véſzünk, a'ra, a' mellyet a' Terméſzetnek közelebbröl való ſzemléléſe adhat minékünk, és fontold-meg, melly véghetetlenül fellyül haladja a' *Terméſzet a' Meſterséget!*

Egy

Egy dólgot emlitek még Tenéked, mellyböl a' Terméſzet' méltósága 's Gondoſsága világoſabban ki-tettzik. Tudod azt, hogy a' Terméſzet ſzámtalan ſok Kép-Formákat kéſzitett, mellyek közzül mindenik tökélletes illendöséget mútat a' maga *Rendében*, ezeket a' *Formák*at olly' ſzoroſsan egybe-kötötte egymáſsal, hogy hól légyen az a' határ, a'hól azoknakegyik *Familiája* a' máſiktól meg-külömbözik, alig leheſsen éſzre venni; és hogy azok a' *Nemek*-is, a' melyekre tartoznak azon *Familák*, söt a' *Terméſzetnek* mind a' *három Orſzága*, vagy nagyobb réſzekböl álló Társasága, úgy öſzve vagynak köttetve egymáſsal, hogy végezetre, mind ezekböl a' ſzámtalan ſok *Formák*ból, tsupán tsak egy minden réſzeiben illendöséget mútató *Egéſz* (: *Totum:*) váljék.

Ha valaki tsak kevés *magános Formákat* (:*Formas ſingulares*, v. *individuales*:) esmér a' Terméſzetben, ki-nem találhatja, mik, és mire valók légyenek azok. Gondolly p o. egy *Legyet*, egy *Kigyót*, egy *Egeret*, és egy *Elefántot*, melly felettébb való nagy távólság vagyon az *Élö-állatoknak* ezen *Nemei* között De ha az *Embertöl* fogva a' leg-kiſsebb *féregig* el-járod elméddel, a' Terméſzetben lévö minden *állatok Nemeit*; bámúláſsal fogod éſzre venni, hogy a' *Légy* nem külömben, mint

az *Éléfánt*, egy ollyan ſzépen egy-másból follyó *Lántznak* ſzemei, a' melly nem lehetne egéſz, ha tsak a' leg-kiſsebbik esnék-is ki ezen karikák vagy *lántz* ſzemek közzül. Epen azok az egymáſtól a'nyira külömbözö dólgok, a' mellyeket a'Terméſzeti dólgok között lévö ellenkezésre ſzoktak példáúl elö- hozni némelyek, é'pen azok, mondom, tökéletesen megegyeznek, egy *Egeſznek* formálásában. Egy ollyan *Lántz*nak ſzemei azok, a' mellyben egy karika a' máſik után, ha az egéſz *Lántzon* végig nézünk, meg-kiſsebbedni láttatik, de hól essék azoknak nagyságokban a' kiſsebbedés, éſzre venni nem lehet.

Egy két példából világos leſz' a' dolog. Az Ember után leg-közelebb való *állat* a' *Nagy féle Majom*. De gondoljuk külön azt az *Ember*ben, a' mi a' nevelés és az Erköltsök által változott jóbbra az ö Terméſzeti állapotjában, igen bajos léſzen az *Embert* meg-külömböztetni az *Majomtól*; (*) (:ha t. i. mindeniknek tsak a' Teſtét nézzük:) nóha valóságos külömbség vagyon a' kettö között. Ez a'két *Nem*' ezért ſzoroſsan egybe vagyon köttetve egymáſsal. A' *Majmok ſok-féle Familiáji* között

(*) Lásd a' *Terméſzet' munkáiból* vétetett I. *Erköltsi Elmélkedésben* a' VIII: §-*ra* tett Jegyzéseket, lev. 11.

zött haſonlóképen vagyon a' dolog; mind a'dig, miglen a' *Majmoknak* leg-útólsó *Familiája*, más *Nemböl* való *Állaſokkal* ismét olly ſoroſsan köttetik öſzve, hogy a' két *Nem* között való határt alig lehelsen meg-mondani.

Az *Élö-állatoknak* leg-útólsó *Neme*, és a' *Plánták' Orſzága* között-is olly nagy közelség vagyon, hogy e' miatt némelly *Állatok* ſok ſzáz Eſztendökig *Plántáknak* lenni tartattak. (*) Ha valaki a' Teremtett Dólgok vi'sgálását az *Emberen* el-kezdvén, gráditſonként ſzáll alább-alább; midön azt gondolharná, hogy az *Ember* vagyon még elötte, már a' *Plánták' Orſzágába* találja magát. Illyen ſoroſs határokat tett a' maga munkái között a' Terméſzet. (**)

Igy lehet a' *Plánták' Orſzágáról*-is gondolkodni. A' *Plántáknak* minden *Nemei* egymás között, és végezetre a' *Plántáknak* egéſz *Orſzága* a' *Kövek' Orſzágával* olly ſoroſsan vagynak egybe köttetve, hogy alig lehelsen meg-

(*) Lásd a' fellyebb emlitett I. *Elmélkedésben* §. VII. *Corallumokról*. és a' VI-*dik Elmélkedés*. §. CVI: a' *Polypusok*ról való Jegyzéseket p. 78. 79. 80.

(**) Ugyan azon I. *Elmélkedésben*. 5. 6. *lev.* §. VI: VII: VIII.

mondani, hól végezödik az egyik, 's hól kezdödik a' másik. Ez a' tsúdálkozásra méltó változás, melly nagy Gyönyörüséget szerez a'nak, a' ki azt által-láthatja, nem lehet ki-beszélleni ; mert sokkal nagyobb meg-egyezés vagyon a'ban, mint sem ez vagy amaz Testnek formájában lehetne látni. Egy szóval, kedves Barátom, az illyen forma *Elmélkedések*, igen méltóságos Gondolatokat szereznek a' Természet felöl mi bennünk; és midön látja a' Lélek az a'ban lévö nagy Tökéletességet, egészen elbámúl azon. Egy ollyan Gyönyörüség ez, a' mellyhez hasonlót nem lehet találni.

Charites: A' mig ezeket beszéllette az én Barátom, úgy tettzett nékem, mintha valami álom látásban vólnék. Jól láttam, hogy az ö szavai hellyes *fundamentumon* épültek; és az ö *Elmélkedéseinek* újsága meg-illetett engemet. Némellykor kezdettem nem hinni az ö beszédének, de ismét észre vettem, hogy nem *fundamentum* nélkül való az. Végezetre oztán igy szóllok ö néki: Bizonyára kedves Barátom! egy egészen *új Országot*, a' láthatatlan, vagy Test nélkül való *Lelkek' Világában* egy valóságos *Indiát* mútattz Te énnékem, *(: in mundo immateriali :)* a' hól a' Tsúdálkozást és az Ujságot mindenkor Hasson követi. Igen nagyon

nagyon el-köteleztél engemet, hogy ezeket nekem meg jelentetted. De nagyon félek a'tól, hogy mivel te nem mindenkor lehettz vezérem, nem messze mehetek e'ben a' tsudálatos Országban; hanem valami sivatag szigetbe vetodöm, vagy talám hajó-törést-is szenvedek.

Eukrates: Ne félly a'tól óh Charites, mert igen derék i'ten az út; Söt naponként több több találmányokat reménylhettz e'ben az *Országban*. Még e'dig, hogy a' Te szokott beszéded szerint szóllyak, tsak a' külsö partjait láttad e'nek az *Uj Világnak*; de ha kedved vagyon bellyebb-is menni a' szárazon, sokkal több tsudálatos dólgokat fogsz látni, és a' Te Elmédet újjabb kintsekkel fogod meg-gazdagitani.

Charites: Ezen beszéd közben továbbtovább haladván, ismét a' Házba vezet engemet Eukrates, mivel magosan vólt már a'kor a' Nap, a' midön-is igy szóllok ö hozzá: Kevés órákkal ez elött, tsak nem kételenségböl kisértelek ez hellyre Tégedet, nem tudván még a'kor, mitsoda szépségeknek jútok ottan esméretére; mostan pedig sokkal nagyobb kedvetlenséggel követlek, hogy el-vígyel a'tól engemet. Ugy tettzik, hogy sohajtás nélkül meg-nem válhatom ezektöl. Ez elött egy néhány

minútákkal sem skedves, sem únalmas nem vólt nékem a' Terméſet; azután kezdettem azt kedvelleni; most pedig egéſzen el-foglalta már az én gyenge ſeretetemet.

Eukrates: Nem egyebet várhattam egy ollyan *Gustus*tól, a' minémüt esmérek Te benned. Jól tudtam én azt, hogy ha tsak távulról ſemléltetem-is veled ezeket a' ſépségeket, érzékeny fogſ Te azokra lenni. Semmit se fély a'tól, hogy a' Te új kedvednek akadallyára légyek. A' mit itten tsak félig ſemléltél, egeſzen meg-láthatod az én kamarámba. Mert én a'ban, a' mennyire tsak lehetett, kisded formában az egéſz Terméſzetet be-raktam. Ott ſemeddel láthatod mind azokat, a mellyeket a' Terméſzetről beſzéllettem Tenéked. És e'ben áll az óh

Terméſeti Ritkaságok' Kamarája.

Charites, a' mivel a' Terméſzetet ſeretö Ember' gyönyörüsége a' máſokét meg-haladja. Mindenkor Ura az illyen Ember a' maga gyönyörüségeinek, mindenkor hatalmában vagyon az ö néki. A' mikor fejér patyolattal ſbé-vonja-is a' Tél a' Terméſzet' kintseit; nálam a'kor-is jelen vagynak azok. A' *Plánták' Orſága* mindenkor zöld az én Kamarámba; és a' mit másutt ſerte-ſéllyel találhattz-meg, én azt itten mind egy-

egybe raktam, hogy egy tékintéſsel az egéſz Terméſzetet végig nézheſsem. Szüntelen tartó Nyár vagyon e'képen én nálam, és a' Terméſzetnek ſzépen meg-egyezö munkái között, mindennap újjabb-újjabb ſzépségeket, újjabb-újjabb gyönyörüségeket találok.

Charites: Kéſzeritelek Tégedet kedves Barátom, ezen mezönek ſzépségére, a' mellyben vezettél-bé leg-elsöben a' Terméſzet' Oskolájában engemet, hogy mútasd meg nékem ſezeket a' kintseket, a' mellyeket e dig-is gyakran, de még mindenkor tudatlan ſzemekkel ſzemléltem.

Eukrates: Igen is ſzükölködöl Te valami oktatás nélkül. Mert valaminthogy, a' ki a' *Kép-Iró meſterségéhez* ſemmit se tud, a'nak munkájában által nem látja a' ſzépséget; vagy mint a' ki előtt az Emberi Teſtben való *proportio* esméretlen, a' leg-ſzebb Bálványban se találhat tökélletes gyönyörüséget: igy a' ki a' Terméſzetet nem esméri, a'nak ékeſségét se érezheti. (*) Én ezokáért, azokat-is, a' kik a' Ter-

(*) Minden oktatás nélkül-is ſok ſzépségeit lehet észre venni a Terméſzetnek; de az elrejtetett ékeſségeket, tanittatás nélkül tsak elmellözi az Ember. A' ki a' Terméſzetet a' maga valóságos ékeſségében kiványja látni; annak

Terméſzet' mivóltát máſokkal meg-esmértetni igyekezik, az Emberi Nemzet' Böltsei 's Jóltévöi közzé ſzámlálom; és az engemet a' *Plántáknak atyaſiságára* tanitó Hallerhez nem kisſebb Tiſzteletet viselek, mint a' nagy *Poëta* Hallerhez. (††)

Cha-

nak jóbb móddal tanittatotnak kell lenni, mint ſem a' rsupa ſzemlélésből lehet várni. Ebben az tekínterben ezzel fellyül haladja a' mi idönk az el-múltakat; hogy nagy ſzámmal lehet ma ollyan munkákat találni, a' mellyek által a' Terméſzetnek ſzoros esmerettségére júthatni. Olly igen esméreteſek azok, hogy itt azoknak Laiſtromát adni nem ſzükséges

[† Oh vajha a' mi *Magyar Nemzetünkre* nézve-is igazán el-lehetne ezt mondani, a' mit a' *Németekre* nézve irhat az *Auctor*! De talám fel-derül már valaha a' mi Hazánknak-is az a' bóldog arany ideje, mellyben a' magok Nemzetének bóldogitására és a' Tudományok által való meg-friſſeltetésére búzgó ſzivel törekedö igaz Haza Fiaknak költségek 's faradhatatlan munkájok által, út nyittatik máſoknak, a' többek között az e'féle drága munkák olvaſáſával-is gyönyörködtetni a' *Magyar Nemzetet*.

[†† Ez a' nagy Ember Báró ALBERT HALLER, a' maga Hazájának *Helvetiá*nak örökös Ditsöſsége, a' Böltseſségnek minden réſzeire ki-terjedett ſzéles Tudománya mellett lévö példás kegyeſségével a' Kereſztyén Vallásnak, mellyet különös munkáival-is óltalmazott, nagy Tiſz-

Charites: Ezen beſzéd közben egy erdötskébe érkezvén melly az Eukrates kertére nyúlik; hallunk valami énekléſt, mellyet az én Barátom Felesége' Emilia ſzavának lenni mindjárt meg-eſmértünk. Mi-is beſzédünk által jelentvén magunkat, kevés idö múlva egybe-kerültünk, a' midön oſztán igy kezd hozzám ſzóllani

Emilia: Eukratestöl meg-ſzoktam már a' jó Reggeli ſzéllyel járáſt; de hogy Te-is óh Charites ollyan jókor félbe ſzakaſztottad reggeli nyúgodalmadat, és ezt a' fáradságos jár-

Tiſztesége; a' *Göttingai Regia Scientiarum Societas*nak fundáltatásától fogva való *Praeſidenſe*, és ennekelötte, *Medicinae Profeſſor*ságával az ugyan ott lévö hires *Academia*nak különös ékeſsége; ſok munkái között, mellyek az ö Nevét a' halandóság ſorsa alól régen ki-ragadták, és a' Túdós Világ Egének elsö nagyságú Tsillagi közzé hellyheztettek, irt egy munkát a' Plántáknak atyaſiságáról, (: *De Cognationibus Plantarum*:) a' mellyre tzéloz egy felöl az *Auctor*; de írt külömb-külömb-féle verſeket-is, mellyeket Frantziára-is forditottak, és a' mellyekkel olly kevélly Német Orſzág, hogy azt a' Görög 's Deák Nyelvekben annyira jártas nagy *Gesner*-is, *Virgilius* söt *Homerus* verseinél-is elébb betsülleni nem kételkedett. Lásd *Programma in memoriam M. Gesneri Academiae Göttin.*

káláſt a' tsendeſségnél elébb-betsülötted, azon nem kevélsé tsúdálkozom.

Charites: Eukrates tsalt-el engemet kedves Émiliam; mert külömben minódon hagytam volna én el a' Házat egy Tenéked tett reggeli köſöntés nélkül?

Émilia: Szinte azt merném mondani; hogy Eukrates *Persa* Nemzetségből ſzármazott, ollyan igen nagy Tiſztelöje a' fel-kelö Napnak (*) és gyanakodom-is, hogy amaz Halmon valahól Oltárt is emelt a' N pnak. Hát Te nem vettél-é a'ról éſzre valamit?

Eukrates: Kérd-meg tsak Charitest óh Émilia, mitsoda bálványozást vittünk mi végheż a' Nappal; talám be-tölti a' Te újságon kapó Elmédet.

Charites: Valósággal, kedves Émiliam, ſzintén

Göttingensis Nomine Scriptum in Syntagmate Commentationum I. Davidis Michaelis, Tomo II. p. 188. vel Biographiae Göttingensis Vol. I. p. 260.

[* A' *Persák* a' Napot tartják leg-nagyobb Istennek, mellyet minden Templom nélkül Tüznek formájában és ſetét barlangokban ſoktak tiſztelni. Lásd *Juſtinuſt.* Lib. I. Cap. Joh. Gerard Vossius de *Origine et progreſſu Idololatriae. Edit.* Fol. pag. 118. 131. et de *Theol. Gentili* p. 718. 776. 777. Pfanneri *Syſtema Theologiae Gentilis purioris.* p. 44.

ſzintén új Vallásra téritett engemet Eukrates, midön a' Teremészetnek e'dig elöttem é'pen ismeretlen *Sanctuariumát* vagy *ſzent hellyét* felnyitotta nékem; A'nyira meg-illetödött ezen az én búzgólkodó indúlatom, hogy kevés hijja vólt, hogy *Proſelitussá*, vagy új Hitre tért Emberré nem tett engemet.

Émilia: E'zel az új Valláſsal bizony nem nagy ſzerentsét találnál magadnak az új *modis* Világ elött, ha a'ra állanál. Én mindazálral azt gondolom, hogy nem é'pen fövebb foglalatoſságod az Tenéked. Moſt egyſzér megtselekedted ugyan azt az Eukrates kedvéért, de mihelyt viſzſzá mégy a' pompás Világba, nem ſok gondod leſz' az után a'fel-kelö Napra.

Charites: Leg-alább azt a' mái járáſt ſoha ſe felejtem-el; és úgy tettzik, mintha érzeném magamba, hogy ha haza mégyek, a' Városból fel-menö füſt álral (: a Városból e're fúvó ſzelek által :) ſok ſóhajtáſokat fogok én ez helly felé küldeni; Valósággal érzem már magamban azt a' kivánságot, hogy mint Eukrates, a' 'Teremészet' kebelében tölthetném-el az én Napjaimat; óhajtanám-is, ha azok az értz lántzok, mellyeket nyakamban vetett a' kéntelenség, nem kötnének a' Városhoz engemet.

Kön-

Könnyen által tudom már látni; melly édesſen, melly nagy vidámsággal telnek az ollyan Napok, mellyek közzül mindenikre újjabb-újjabb gyönyörüséget kéſzit a' Terméſzet. E're igy ſzóll moſolyogva

Émilia: Igen búzgó vagy óh Charites. Azt tartom, hogy tsak tegnap-is távól vóltál az a'féle gondolatoktól.

Charites: De már moſt az én ſzívem helsö rejtekéből ſzármaznak azok.

Eukrates: Vigaſztalhatod azzal magadat óh Charites, hogy ollyan ſok-féle kútfejei, vagynak a' gyönyörüségeknek, hogy az, a' mellyen kivül moſt ſemmit ſe kiván ſz egyebet, tsak egy a' ſok közzül; és meg-is fogod tapaſztalni, hogy azok közzül ſokaknak igen nagy haſznát lehet venni. Azt mindazonáltal tudd-meg, hogy a' mit moſt látrál, az egy, a' leg kellemeteſebbek közzül.

Charites a' midön ezeket ſzóllaná, az ö kertje ajtajához érkezünk azonba, a' hól más Társakra akadván, vége ſzakadott ezen kellemetes sétálásnak.

MÁSODIK BESZÉLLGETÉS A' TERMÉSZETNEK MESTERSÉGEIRÖL.

Charites. Az én Barátommal folytatott Reggeli beſzélgetéſem; és a' melly dólgokat ſzemeimmel láttam; olly igen kedves képzelödéseket hagytak magok után a'ban: hogy egéſz Dél után minden én gondolkodáſim tsak ezen két dólgok körül foglalatoskodtak; annyira, hogy azokat Beſzéd közben-is ottan-ottan bé-hoztam, nóha ollyan Vendégei vóltak Eukratesnek, a' kik közzé az a'félékröl való beſzéd nem igen illett vólna. Melly Társaság midön Dél-után el-oſzlott vólna, igy ſzóll hozzám

Eukrates: Igen világos példáját tapaſztaltam a'nak kedves Charitesem, hogy a' Terméſzet' tsalogató ékeſségei alkalmaſint hatalmok alá vetettenek Tégedet; midön az idö alatt-is, a' mig nálunk valának a' Vendégek, gyakran emlékeztél azokról.

Cha-

Charites: Ha ſzintén ide hagytam vólna-is a' vendégeket, hogy lopjam-ki magamat a'ra a' ſzép mezöre, a' mellynek formája 's képe olly méllyen bé-nyomódott az én Elmémbe, hogy a'ból ſoha többé ki-nem eshetik: úgy-is meg-kellene botsátani ſémékem. Tettzik-é Tenéked, hogy moſt ismét látogaſſuk-meg a' Terméſzetnek azon kellemetes ſzállását? Mert úgy tettzik, mintha ſok dólgokat akartál vólna még mondani nékem.

Eukrates: Némelly ſzorgos dólgaim miatt a' Háznál kell még egy kevéſsé maradnom; de a' melly tsak egy néhány *Minutá*kig fog tartani, és leg-ottan fel-kereslek Téged' a' kertben.

Charites: Ezeket hallván el hagyott engemet, én pedig bé-mentem a' kertbe, hogy ott várjam elö ötet. A' reggeli beſzéllgetés után mindeneket kellemetesebbnek találtam már moſt, mint az elött. Vigadozva jártam kereſztül-kasul a' sétáló hellyek 's a' virágos mezök között. Utóllyára be-mentem egy Barlangba a' kertnek félre való réſzébe, hogy látnám-meg ott az én Barátomat.

Ezen igen ſzép *Guſtuſs*al kéſzült Barlangot, a' maga képzelödéſe, *(: gondolatja :)* ſzerint épitette Eukrates. Sem Tengeri Tsigák, ſem

ſem Értz nemek nintsenek a'ban; hanem valóságos kö-ſziklákból, mind egy féle kövekből állanak a'nak Falai, mellyekből külömb-külömbféle rendeletlen domborúságok es tsútsoſságok nyúlnak-ki. A' tetején lévö hasadékokból ſzivárog egy tiſzta viz, a' melly a' hól meg-nedveſitette a' köſziklát, mukar és apró páſint nötte-bé a'nak hasádékit. A' köſzikla hasadékiból ſok felöl ki-ſzivárgó viz egybe ſzakadván, egy kis forrásotska válik belölle. Egy néhány illyen forma forráſok ismét egybe follyván a' föld alatt, külömb-külömb forma zúgókat, vagy ſebes patakotskákat tsinálnak. A' melly árkokba folynak ezek a' patakotskák, úgy látzik, mintha maga a' Terméſzet kéſzitette vólna azokat, és azoknak partjait külömb-külömb-féle mukarok nötték-bé. Végezetre a' Barlangnak mindenik réſzéből menö Zúgók egybe ſzakadván a' köſziklának egyik ki-álló tsútsában, melly egéſzen bé-vagyon földel fedeztetve, egy kis *Hydrophilaciumat*, Viz tartó Gödröt formálnak. Alig lehet el-hinni, hogy meſterséggel kéſzült légyen ez a' Barlang, olly Terméſzet ſzerint vagyon a'ban minden épülve.

Igen nagyon gyönyörködtem én ezen Barlangnak ſzemléléſében, és az én Barátomnak

nak illy együgyü, de a' Terméßetet illy elevenen ki-ábrázoló *Guſtus*sában, mellyet úgy néztem, mint a' melly az ö Terméßet munkái körül tett vi'sgálódásának következéſe. Azonban, a' mig én e'körül foglalatoskodnám, hozzám érkezik az én Barátom, és igy ßóllok neki:

Jól látom e'ben a' Barlangban, hogy a' meſterségben nagy haßna vagyon a' Terméßet' vi'sgálásának. Imé olly ſok kellemeteſség vagyon e'ben, mintha épen maga a' Terméßet kéßitette vólna azt lakó hellyül. Tanúlhatni azért a' Terméßettöl, hogy miképen keljen új dólgot találni.

Eukrates: De mitsodák-is egyebek a' meſterségekben való Találmányok, hanem a' Terméßetnek követéſei? Régen meg-jegyzették azt, hogy minden meſterségek a' Terméßetböl vették eredeteket; hogy a' *pókok* tanitották az Embereket fonni, ßövni, a' *Fetskék* és *Káſtorok* épiteni (*) és valami különös *Nemü Tsigák* hajókázni. De ez a' jegyzés nem eléggé találja még a' dólgot. Bátron el-lehet mondani, hogy a' Meſterségekben lévö minden Találmányok, vagy egéßen a' Terméßetböl vétettek, vagy még ſokkal tökélleteſeb-

(*) Lásd alább a' VI-*dik* Beßélgetésnek a'végét.

ſebben fel-találtatnak a'ban. A' Terméßet minden meſterségeknek elsö mühellye, és a' leg-meſtersegeſebb eßközöknek teli kamarája, a' mellyek ſokkal ſellyül-haladnak mindeneket, valamit találtak az emberek. (*)

Charites: Nagy gyönyörüségnek kell azért lenni, a' midön valaki illy ſok meſterséges dólgokat láthat a' Terméßetben.

Eukrates: Minden kétség kivül. És ha elöre képzelni akarod magadban ezt a'gyönyörüséget, gondold-meg, melly hathatóſon ßokrák meg-illetni a' meſterséggel kéßült munkák a' mi Elméinket. Melly nagyon bámúltak az Emberek, midön a' *Tükröt* meg-látták leg-elsöben, meg-tettzik a'ból, a' mit azon Nemzetekröl beßéllenek, a' mellyeknek nem régen lett eſméretes ez a' mi elöttünk már épen nem tsudálatos Találmány. Melly nagy tsudálkozáſt inditott e' Világon az *ütö Orának*, (*) a' *Távól lévö dólgokat közel hozó üvegnek*, (: *Perſpectivának* :) és a' Levegö Ég' nehézségét mútató Eßköznek, (: *Barometrum*nak :) 's egyéb e'féle dólgoknak fel-találtatá-

(*) Lásd e'röl a' többek között egy *Rudolf Stadler* nevü *Tigurumi* Ember Hiſtoriáját, *Tavernier*nek a' *Perſiai Királyi* Udvarról irt munkájában.

ſa! Ha minden Eſztendőre tsak egy illyen forma Találmányt vetünk-is, még-is ſzüntelen való tsúdálkozásban tartanák azok a' leg túnyább Nemzetet-is.

Charites: Bizonyára nem igen vagyon, a' mi hamarább és nagyobb gyönyörüſéget ſzerezhetne minékünk, mint egy ollyan forma új Találmány, a' melly által ſok váratlan dólgoknak júthatunk eſméretére, és a' mellyben ſok meſterséget lenni tapaſztalunk.

Eukrates: Ha kedvelled az eféle gyönyörüſégeket-is; igérem Tenéked, hogy az a' Te moſtani gyönyörködésed, a' mellyel kezdeſz viseltetni a' Terméſzet vi'sgálásához, majd egéſz Paraditsomi örömmé válik. Tsak egy *Plántátska*, tsak egy *Bogarotska* is ſokkal több Találmányt mútat Tenéked, mint minden egyéb, a' mit még e'dig esmérſz.

Charites: Sok tapaſztaláſokból tudom már óh Eukrates, hogy Te bé-ſzoktad tellyeſíteni igéretedet, ha ſzintén ollyannak láttatik-is az lenni, a' mellyet véghez vinni nem lehet. Reménylem azért hogy moſt ſem tsalatkozom-meg a'ban, a' mit tölled várok.

Eukrates: Tellyeſíségel nem. Tsak egy dolognak meg-gondolásából mindjárt meg itélheted, hogy bé-tellyeſíthetem-é igéretemetvagy nem. Haſon-

Haſonlittsuk öſzve e'végre az Emberi meſterségekben lévö minden Találmányokat azokkal, a' mellyek a' Terméſzetben vagynak.

Tsudálja a' Világ *Vaucanson* (: olv. Vocanſon :) által kéſzittetett meſterſéges *Machinák*at. † Én ugyan azokat nem láttam, 's nem-is kivánom, minthogy más e'féle meſter-

† Ha nem nagyobb, leg-alább nem kiſsebb tsúdálkozáſt érdemlenek azok a' meſterséges munkák, a' mellyeket a' mi idönkben kéſzitett, és moſt-is ottan-ottan újjabbakan dolgozik egy *Amſterdám*ban lakó, de ſzületésére nézve *Weſtfalia*ból a' *Lippiai* Grófságnak *Blumberga* nevü Városából ſzármazott *Carl. Chriſtof Tappe* nevezetü nagy *Mechanicus*.

Kéſzitett vólt ez a'múlt eſztendökben egy kis LeányKépet fából, a'melly elött van egy Tzimbalom, és azon fokféle külömbözö-némü nótákat olly gyönyörüſégeſen vér-el, hogy azt akármelly meſterſégét jól tudó Múſikus-is alig vihetné jóbban véghez. Ez pedig nevezeteſebb benne, a' melly a' ſzemlélöt egéſzen el-bámittya; hogy a' Nótának Terméſzetét ſzeme járásával, nyaka forgásával, kezeinek 's újjainak mozgatásával olly ſzépen ki-mútatja, mintha ugyan eleven vólna 's jól értené a' Nótát. Mikor keſerves nótát vér, ſzemeit és egéſz ábrázatját ſzomorúságra, a' vidám nótában pedig egéſz örömre változtatja.

Egy más nagyobb Leány Képet kéſzitett a' múlt Nyáron 1775-*ben*, a' mellynek ábrázatját igen ſzép *proportio*ra faragta, 's Teſt ſzinre piros-

ſégeket külömböket láttam; könnyü mindazáltal az egybe-haſonlitás. Leg-nevezetesebb munkája vólt néki egy Rétze, a' melly úſzni, e'ni, eméſztени, (: ha ugyan tsak eméſztésnek lehet azt mondani, midön valami el-aprólratik a' gyomorban:) tudott és azt ismét ki-vetette. De ez az a'nyira hires találmány tsak nevettségnek tettzik énnékem, ha azt a' Terméſzet' Találmánnyával, egy valóságos Rétzével egybe vetem. Ez nem tsak azt viſzi véghez a' mit a' *Vauconson* fa Rétzéje; nemis kell-ezt fel tekerni, mint amazt; ſokkal több féléket tselekeſzik ez, és ſokkal jóbban.

Cha-

---

piroſsan feſtette, haját mint egy Kis Aſzſzonynak módoſon fel-friſérozta, 's Uri módon feljem rúhákba pompáſon fel-öltöztette. Ez elött vagyon egy Aſztali Orgona, a' mellyen, haſonló bámúlásra méltó nagy meſterséggel ollyan ſzép nótákat vér, mint akármelly meſterségekhez jól értö derék Orgoniſta. Elötte van egy kótás Könyv, mellybe az ö nótái, a mellyeket verni ſzokott, le-vagynak irva. A' melly felé forditott ſzemeit melly ſzépen jártatja, az Orgona zörgését mikor a' nótához akar kezdeni, miképpen hallgatja; újjaival miképpen trémuláz, moſollygó ábrázatját 's egéſz Teſte állását melly módoson viseli; azt bámúláſsal egybe-köttetett nagy gyönyörüſség nélkül épen nem lehet ſzemlélni! Ezek az ö *Ariáji*, a' mellyeket vér az Orgonán: Két *Menu-*

Charites: De gondold-meg azt óh Eukrates, hogy az igaz Rétze, *Élö-állat*, a' mely élettel, érzékenységgel 's mozgáſsal bir, és a' hová akarja, oda mégyen; a' *Vaucanſon' Rétzéje* pedig tsak egy hólt Teſt, tsak egy *Machina* Avagy azt állatod-é *Carteſius*sal, hogy az oktalan állatok-is tsupa *Machinánál* nem egyebek?

Eukrates: Akár mitsoda Lélek elevenittse az oktalan állatokat, az ugyan tsak bizonyos, hogy az ö Teſtek tsupa *Machinák*, és hogy azoknak minden mozdúlása a' réſzek' egybe rakattatásának formájából következik. Tedd-fel már, hogy valami Lélek által elevenittetnék-meg a' *Fa Rétze*; vallyon jóbban mozogna-é a'kor, mint moſt? Ha a' Meſter Ember úgy kéſzitette a'nak lábait, hogy azokkal három vagy négy külömbözö forma mozdúláſt tehet, véghez viheti-é az a'ban tétetett Lélek, hogy több-féle képen mozdúlh ſsanak mint ſem a' lábak' formáltatásának 's egybe-rakattatátsának

 módja

Menuette, egy *andante*, egy *adazio*, egy *allegro*, és egy *Lengyel tántz*.

Vagynak ezek a' tsudara méltó *machinák Amſterdám*ban *Kolveniersburgvvall* nevü úttzában, az Öreg Emberek ſzámára kéſzittetett ſzemlélésre méltó pompás épületтel által ellenben egy *Blauvv Jan* nevü Fogadóba.

módja engedné? Hajthatja-é a'ra felé az teſtét, a' mellyre ſemmi izek nintsenek?

Charites: Meg-vallom, hogy egy Fa Rétze nem lenne többekre alkalmatos, ha ſzintén Lélek vólna-is benne.

Eukrates: Tsak ez hát a' Fa és a' *valóságos Rétze* között való külömbség; hogy a' *valóságos Rétze* ſokkal nagyobb meſterséggel kéſzült, mint a' *Fából való*; minthogy a' ſokkal több, és ſokkal jóbb mozdúlásokat vihet véghez; a' midön e'lenben a' *Fa Rétze* tsak egy néhány féle mozdúláſokat tehet. Amaz minden óldalra könnyen fordúlhat, moſt laſsabban, moſt ſebeſsebben, a'mint ſzintén az idö kívánja; repül és reptibe ezer's meg-ezer bajos, 's nagyon meſterséges mozdúláſokat téſzen. Melly ſzámtalan ſok eſzközök; 's tsudálatos mozdúláſok nem kivántatnak-meg az ételre, le-nyelésre, és emésztésre, a' mellyek által az eledel valóságos vérré, azután pedig húſsá válik! Mind ezeket tsak a' Teſt, tsak egy tsupa *Machina* vifi véghez. (*) Egy ollyan meſterség van itt óh Charites, a'

(*) Nem lehet bámúlás nélkül ſzemlélni, ha meggondoljuk, melly hitel felett való ſok eſzközök kivántatnak, egy *élö-állatnak* majd minden mozdúlására. p. o. az eledelnek le-nyelésére, meg-emésztésére. Lásd *Boerhav. Inſtitut. medicae.* §. 58-97. In edit. 8. Anni. 1734: *Halleri Primae*

a' mellyen a' leg-böltsebb Ember is bámúlhat, és a' mellyhez nem-is lehet haſonlitani azokat a' bárdolatlan munkákat, a' mellyek ezt tsak némelly tekintetben követik. Fontold-meg már, hogy midön egy ollyan tsekély munkához vagy *Machinához*-is olly ſok meſterség, olly nagy Elméſség kivántatik, hogy azt minden e'nyire tsúdálja; mennyivel inkább bámúlhat a' ki eſméri a' Terméſzetet, midön olly tökéletes és ſzámtalan ſok-féle *Machinák*at láthat?

De ez tsak egy külömbség még a'Terméſzeti, és a' Meſterséggel kéſzült *Machinák* között. Sokkal nagyobbak vagynak még óh Charites. Az Emberi meſterség által kéſzült *Machinák*' mozgatására külsö erö kivántatik, mert külömben, mint az Ora kerekei, hamar lefolynak. E'nélkül pedig egy Terméſzeti *Machina* ſe ſzükölködik. Minden rúgók, minden reájok tétetett terh vagy nehézség (: *pondus*:) nélkül mozognak azok. A' meſterséggel kéſzültek magok el-váſlalják magokat; és ha tsak leg-kiſsebb réſzek bomlik is-meg azoknak,

mae liniae Phyſiologiae Cap. XXII: de *manducatione*. Cap. XXIII: de *Deglutitione* Cap. XXIII: *Ventriculi actio in Cibos*. *Ejusdem Commentarius in* Boerhav.

az egéſz munka hibás léſzen, vagy többé nem-is mozog. A' Terméſzetiek pedig magok kipótolják azt, a' mi oda leſz' belöllök; ha megromlik bennek valami, leg-ottan ollyan mozdúlás ſzármazik bennek, a' melly hellyre állitja a' Kárt. (*) Mit mondanánk, ha egy ollyan Orát látnánk, a' melly maga fel-tekerné magát; a' melly valamenyiſzer ſietne, vagy késnék, mind a'nyiſzor a' naphoz igaziraná magát; ſmikor el-kopnék valami a' kerekeiből mindjárt ki-tóldaná; a'portól maga-magát megtiſzti-

(*) Bizonyára nem lehet a' Terméſzetet eléggé meg-dítsérni. Valósággal véghetetlen nagy a'nak meſtersége. A' mit mondottam itten, a' Terméſzet' munkáiban eſett hibaknak magoktól való meg-igazittarásokról; az épen úgy vagyon. Ha meg-sértetik egy *élö-fa*, vagy mas *plánta*; olly nedveſség folly-ki a'ból, a' melly bé-gyógyitja a' ſebet. Ugyan ezt lehet tapaſztalni az *élö-állatok*ban-is. Mikor beteges azok, tudnak ollyan füvet keresni, a' melly meg-orvaſollya öket. Mind ezek pedig tsupán tsak a' Teſtnek alkotasából következnek. Ezt látjuk az emberekben-is. Jól tudják azt az értelmes Orvosok, hogy magoktól a' beteg ktöl kell nékik meg-tanúlni az orvoslás' módját. A' meg-veſzett gyenge gyomor ſzüntelen ſavanyút kiván, a' melly által meg-orvaſoltatik az. (:Lásd *Arbutnot.* de *cibis*:) melly tsúdára méltó alkotvány! Ezen meſterségnek méllységét ſémmi halandó Ember ſoha ki-nem meritheti.

tiſztitaná; ha valaki valamellyik réſzét megbontaná, ö maga ismét jó rendbe hozná? Mely nagy tsuda, melly nagy gyönyörüség vólna, egy ollyan munkában lévö meſterséget ſzemlélni? Mind illyenek pedig a' Terméſzettöl kéſzittetett *Machinák.*

Charites: Látom ugyan, az igaz, hogy a' Terméſzet nagyobb meſterséggel bir, mint az Emberek. Mindazáltal a' Terméſzet munkái-is ugyan tſak el-romlanak; nóha a' Te fel-tételed ſzerint úgy láttzik, mintha romolhatatlanok vólnának azok.

Eukrates: A' Terméſzet' munkáinak ezen változandóságok nem hogy ellenkeznék azoknak tsudára méltó kéſzületekkel, hogy söt inkább azt meg-erösiti. Nem örökkévalóságra kéſzitette azokat a' Terméſzet; e're nézve magok el-rontják magokat, midön nints már tovább ſzükség reájok. P. o. Ez a' Terméſzetnek bölts rendelése, hogy minden *Plántá*knak friſseségek egy hólnapnál tovább ne igen tartſon; e' végre, eleitöl fogva úgy formáltatott az ö Terméſzetek, hogy bizonyos idö múlva, magok rontsák-el magokat. Ugyan ezen rendelés ſzerint az *Élö-állatok* között-is mindeniknek a' maga Terméſzeti formájában vagyon az ö következendö el-romlásának *fun-*

damentoma; az egy napig élö kis *Epheme-risnek* (*) nem külömben, mint a' sok száz Esztendökig meg-maradó állatoknak. Mitsoda különös mesterség kivántatik e're is?

Gondold-meg továbbá a' Teremtettöl készittetett munkáknak, a'mesterségesek felett való ezen *praerogativájok*at. Minél szorosabban és szemesebben visgálja valaki a' mesterség' munkáit, a'nál távólabb lenni tapasztalya azokat a' Tökéletességtöl; a' midön amazokban é'pen ellenkezöképen vagyon a' dolog. Minél élesebb elmével itéli valaki azokat, a'nál nagyobb Tökélletességet lát bennek. Ha egy Emberi mesterséggel készült *Machinát*, el-bont valaki; tsak az otromba, és forma nélkül való *matértája* marad a'nak, és minden rajta való tsudálkozásnak leg-ottan vége lészen. Egy Ora külömbb-külömbb-forma kerekekböl, a' kerekek viszontag más apróbb mesterséges részekböl állanak. Szedd-el egymástól a' kerekeknek minden részeit, és az otromba *materiá*nál egyéb semmi se marad. Egészen más formán van a' dolog a' Teremtés' munkáiban. Végy-fel akármelly *Plántát* vagy *Élö-állatot*, és

(*) Ezen Bogaratska rövid életének Historiáját lehet olvasni *Réaumurnál* (: olv. *Réomürnál* :) *in memoires sur les Insectes* Tom: VI.

és szedd-el egymástól a'nak részeit; a'nak elbontatott részeinek apróbb részeit mindazáltal, nem tsupa otromba *matériának*, hanem é'pen ollyan mesterséges *Machinának* lenni találod, mint vólt maga az egész Test. Mindjárt megmútatom azt néked.

Charites: Félre menvén azonban a' kertben, elö-hoz egy *Plántát*, és igy szól hozzám, mútatván azt nékem:

Eukrates: Imé, ezen *Plántának* fövebb részeit, u. m. a' *szárát*, *leveleit*, es *virágát* könnyen el-lehet szedni egymástól. Maga a' *Plánta* egészen gondoltatván, minden kétség kivül tsudára méltó mesterséges *Machina*. Ez a' Földböl minden nedvességet a' maga gyökerére húz; a' hól mindjárt ollyan szivárványok vagynak jelen, a' mellyek a' gyökérböl fel-felé hozzák a' nedvességet; és ollyan nyomó Eszközök, a' mellyek ugyan azt a' *Plántának* minden részeire el-osztják. De ezen *Plántának* nem minden részeiben egyenlö a' nedvesség: Egy hellyen édes, másutt keserü; egy hellyen tsipös, másutt gyenge. Szükség azért, hogy ez az *Machina* ezen külömbözö Nedvességeknek el-választására, és azoknak viszontag egymással való össze-elegyittésére alkalmatos légyen. A' *Plántának* egyik részében *Méz*, a' másikban

ban *Olaj* kéfül 's a' t. Egy fóval, egy ollyan meſterséges *Machina* a' *Plánta*, hogy nem ér azzal ſemmi Emberi Találmány.

Szakaſzd-külön továbbá a'nak valamellyik réfzét. p. o. a' *Virágát*. Ez vifzontag nem tsak egy tsupa otromba *matéria*, hanem ſok meſterséges *Machinák*ból ſzerkeztetett öfzve. Tsak ebben az egy leveletskéjében ſok vagyon a'féle. Ebben a' réfzében p. o. *Méz* és jó ſzagú fü-ſzerfzámok fönek; amott ollyan iskutalyátskák vagynak, a' mellyek bizonyos idöben meg-nyilnak, 's ismét bé-záródnak, a' ſzerént, mint kell a' kellemetes ſzagoknak a' levegö Égben el-oſzlani, vagy pedig a' *Plántában* maradni.

Vedd elö más réfzét. Látod itt a' magnak tokját, a' mellyben melly ſok tſudák légyenek, ki tudná elö-ſzámlálni? A'ban minden mag-ſzem ismét ollyan meſterséges *Machina*, mint az egéſz *Plánta*. Nézzed itten a' Virágban lévö porotskát. Azt lehetne gondolni, hogy már ez nem egyéb egy otromba *materiánál*; holott mindenik ſzem-por, egy-egy tsudára méltó *Machina*, egy-egy ollyan Golyóbiſotska, a' mellyben vagyon az az éltetö ſzellö vagy pára, melly nélkül a' *Növtény nemü* Virág termékeny nem lehet. Azok a' golyóbiſotskák bizonyos idöben magoktól meg-

meg-nyilnak, és ollyan forma fonalatska lévén mellettek, a' melly ſzámtalan ſok *Machinák*kal vagyon teli, ezek valami titkos mesterséggel a' golyobis forma porotskákban lévö termekenyitö ſzellöt a' magnak belsö réfzeiben viſzik, és az által a' mag termékennyé léfzen. (*) De hogy tudnék én óh Charites mindeneket elö-befzélleni? Mind ezeket magad megfogod tapaſztalni.

Charites: Nagyon ſzeretném látni azokat. De avagy tsak befzéld-elö nékem óh Eukrates, hogy lehetnek úgy mind ezek, a' mint befzélled? Látrad-é magad azokat, az apró *Machinák*at? miért nem mútatod-meg nékem, hogy tsudálnám én-is azokat?

Eukrates: Barátom! mind ezeket, ſöt még ezeknél ſokkal nagyobb dólgokat fogſz látni, ha meg-tanúlod, miképen kell a' nagyobbat mútató üveggel (:*microscopiummal*:) élni. Egéſzen más ſzemek azok, a' mellyek egy tsudákkal tellyes új Világgal esmértetnek-meg bennünket.

Charites: Ha mind ezek valósággal úgy vagynak a' mint befzélled; a' ſzerént mi minden-

(*) Lásd e'röl *Needham*nak nevezetes Találmányait, *in Nouvelles de couvertes faites avec le microscope*.

den-nap ſok ritkaságokkal tellyes meſterséges munkákat tapodunk-el lábainkal: a' legdrágább dólgokan-is tsak úgy mégyünk által mint a' vakok, hogy azokat meg-se tekintsük?

Eukrates: Valósággal úgy vagyon a' dolog. Ha esmérnék az Emberek a' Világnak ezen ö elöttök meg-vetteteti Kéſzének ſzépségét, óh melly könnyen változtathatnák ſok únalmas és kedvetlen idejeket az ö Életeknek leg-kedveſebb óráivá! Azt leg-alább úgy találom, hogy a' kik Elméjekkel munkálódni tudnak, (: mert jól tudod, melly ſokan vagynak, a' kik e're is alkalmatlanok:) meg-betsülhetetlen haſznát vennék ennek az ö esméreteknek. A' Terméſzetnek tsak egy illyen forma tsudája-is olly hathatóson meg-illeti az Elmét, hogy a'nak nyomai mind örökké-meg maradnak a'ban.

Az Elme maga gyönyörködtetése.

Charites: Nékem-is úgy tettzik, hogy az illyen Dólgok magaſsan való gondolkozásra ſzoktatják az Embert. Bennem ugyan moſt-is ſokkal hathatósabban munkálódnak ezek, mint ſem azok a' ſzépségek, a' mellyeket ma reggel láttam vólt leg-elsöben. A' reggeliben tsak gyenge gyönörüséget tapaſztaltam; ez pedig nóha nem ollyan gyenge, mindazáltal hathatóſsabb-

sabbnak és ſokkal nemeſebb féle gyönyörüségnek lenni tartom azt. Szintén el-veſzti magát az én Elmém óh Eukrates, ha egy egéſz mezöröl gondolkodom, és az abban el-rejtetett ezernyi-ezer tsudálatos meſterséggel kéſzült munkákat elöttem lenni képzelem.

Én ISTENem! melly ſok tsudálatos Találmány, mely ſok meſterség fekſzik tsak egy ilyen kitsiny réſzében-is a' Terméſzetnek! Melly végheteten Értelem látſzik tsak egy ſzál *Plántá*nak formáltatásában-is! Mi pedig ez, ha az egéſz Terméſzettel öſzve-haſonlitjuk azt? Nem teſſi (~~képen~~:) módon képzelem már moſt azt: egy egéſz Igazsággal tellyes Orſzágot (: *Regnum Veritatum*:) lárok már moſt a'ban. Nints a'ban vége a' Találmánynak, a' ſzép Rendnek, a' jó végnek. *Oh Te!* mitsoda nevezettel illeſselek Tégedet? *óh Te végbetetlen, meg-foghatatlan Ura az egéſz Terméſzetnek, olly ſzámtalan ſok tsudáknak Teremtöje! teremtettél-é ollyan Lelkeket, a'mellyek a' Te munkáidnak nagyságát meg-foghassák?* Ekkor egy darab ideig hallgatásba lévén, minthogy az én Elmém mint valami feneketlen méllységbe egéſzen el-veſztette vólt magát; e' következendö beſzédével ismét éſzre hozott engemet

Eukrates: Ha az emlitett tsudáknak tsak elö-beſzéllések is úgy meg-illetett Tégedet,

det, ugyan mi leſz' belölled, ha mind azokat magad fogod ſzemlélni, vagy a'nyival-is inkább, ha még ezeknél ſokkal nagyobb dólgokat fogſz meg-esmérni? tsak a' *Plántáról* ſzóllottam még Tenéked, a' melly igen ſzép ugyan, de tsak kitsiny réſze a' Terméſzetnek; hát ha még meg-tanúlod az *Élö-állatokban* való nagy meſterséget, melly nagy bámúláſt fog az ſzerezni Tebenned? Mert a' mennyivel elébb valók az *Élö-állatok* a' *Plántáknál*, minthogy azok Erzékenységgel-is birnak; a'nyival haladja-meg a' meſterség-is, a' mellyel kéſzültek azok, a' *Plántákban* tapaſztaltatható mesterséget.

Egy *Élö-állatnak* tsak a' ſzemében-is ſokkal több tsuda vagyon, mint minden *Plántákban*. És ebböl világoſon által-láthatod, melly igen erötelenül tudja követni a' Meſterség a' Terméſzetet. (*) A' Távól való Dólgokat közel hozó üvegnek (:*Telescopiumnak* és *Perspectivának:*) fel-találtatását méltán nagyra betsüli a' Világ. Ez pedig nem egyéb, hanem tsak a' ſzem-

(*) Nóha úgy láttzik, hogy a' *Matheſisben* tett Találmányok által igen ſokra vitetett a' Látás módjának esmérete; (: *Theoria viſionis:*) mindazáltal, még eddig ſe-mentek a'nyira a'-ban az emberek, hogy a' ſzemnek alkotvánnyá-ban

a' ſzembe lévö meſterségnek követése. De ſoha ſe mehet a'nyira az Emberi meſterség, hogy az a' *Machina* u. m. a' *Teleſcopium* vagy *Perſpectiva* mind a' meſzſze, mind pedig a' közel lévö Dólgokat tiſztán ki-mútaſsa. Ugy láttzik, hogy, ez a' két Dolog együtt meg-nem állhat. De az *Élö állatoknak*, nevezetesebben pedig a' *Madaraknak* ſzemében, mind a' két Dolog tsudálatoſon fel-találtatik.

Gondold-meg mit mivel egy *Tyúk* az Udvaron. Kotkodátsolva vakarja a' kotló a' Földet, vagy Fövenyet, és az alatt a' legkiſsebb köles ſzemet-is, a' mellyet olly közel kell nézni, hogy ſzinte a' ſzemet éri, meg-találja. Öſzve hijja a' Tsirkéit, a' mellyek mindenfelöl ſietve elö fútnak, hogy a' talált eledelbe réſzesülheſsenek. Ha nézed ezt a' kis ſereget; virgontzsággal 's elevenséggel egéſzen teli vagyon. Körül nézi magát azomban a' Kotló, forgatja minden-felé a' Fejét, hogy fél ſzemmel fel-felé nézheſsen; és egyſzer tsak

ban lévö nagy meſterséget egéſzſzen által láthaſsák. A' *Petropolisi Imperialis Scientiarum Academiának* mái nagy ékeſsége *EULER*, (: olv. Ajler :) külömb-külömb próbái után nem régiben egy újj és ſokkal nagyobb meſterséget talált-fel a' ſzemben. Lásd *Memoires de l' Academie Royale des ſciences de Berlin.* Aö. 1747. pag. 279.

hirtelen oda vagyon minden öröme az ö kis ſeregének. Meg-háborodva ſzéllyel ſaladoznak, mint fél hóltak a' földre húllanak, vagy a'hová lehet el-búvnak. Mitsoda Ellenség háboritotta-meg olly hirtelen ezeknek örömöket ? Az Égre néz a' Kotló, láttz-é Te ott valamit egyebet a' magos levegö Égben egy fekete *punctum*otskánál a' melly mozgani láttatik ? Mi légyen az, a' mi ſzemünk nem tudja-meg esmérni. De közelebb jövén látom, hogy egy *Héja* az, a' mit a' Kotló éles ſzeme olly nagy távólságra meg-esmért. Melly nagy meſterſéginek kell azért lenni ebben a' ſzemben a' mellyben, mi elöttünk egymáſsal a'nyira ellenkezni láttató Tulajdonságok találtatnak? Az egyſzersmind *Microscopium*-is, *Perspectiva*-is; az az a' kitsin dólgot nagynak mútató, a' meſzſze lévöt pedig közel hozó üveg. (*) Egy illyen kitsiny *machiná*nak mint a' *ſzem*, olly igen

(*) Épen a' bámúláſig tsudálatos ez a' dolog, és azt nem hogy követni; de még fel venni-is alig lehet. A' ſzemben való Réſzeknek, (:a' mellyek épen azt mútatják, a' mit a' *perſpectivá*nak réſzei :) ha közel való dolgokat kell azokkal nézni, egéſzen más formában, más *proportio*ban kell állani, mint mikor távúl lévö dólgokat akarunk ſzemlélni. E' végre azon Nedveſ-

igen külömbözö, ollyan ſoha ſe hibázó mozdúláſokra, moſt hoſzſzabb, moſt rövidebb formára való változáſokra kell alkalmatosnak lenni.

veſſégnek, a' melly a' ſzembe *Kriſtály forma Nedveſſégnek* (:*Humor Chryſtallinus*nak:) nevezetik, moſt közelebb kell-menni a' ſzemnek külsö hártyájához, majd ismét hátra felé távólabb kell ugyan a'tól vonulni. Az emberi ſzemben a' *Kriſtály forma nedveſſégnek* a' külsö hártyától való középsö távólsága,(:az az, mikor nem leg-közelebb, nem-is leg-meſzſzebb vagyon ahoz a' hártyához:) mint egy $\frac{1}{10}$. egy tized réſz újnyi;következkezésképen a' Tyúk ſzemében, a'melly az emberi ſzemnél ſokkal kiſsebb, $\frac{1}{40}$. egy negyvened réſz újnyinál nem igen lehet nagyobb távólságu. Felette kitsinynek kell azért lenni a' Tyúk ſzemben való változásnak, mikor a' *Kriſtály forma Nedveſség* közelit a' *tsont forma hártyához* (:*cornea tunicá*hoz :) vagy mikor a'tól távózik; ugyhogy e'böl nem következhetnek azok a' nagy változáſok, a' mellyek megkivántatnak ollyan külömbözö távólságú dólgoknak, meg-látására. Azért a' *Kriſtály forma Nedveſſégnek* a' *külsö kemény hártyához* való külömbözö távúlságán kivül változni kell egyſzersmind azon *Nedveſség* domborúságának-is. Ki ne bámúlna ezen a' nagy *accuration*, a' melly ſzerint mennek véghez egy ollyan kitsiny *Machiná*ban mind-ezek a' változáſok! A' ki e'röl többet akar tudni, olvaſsa meg a' *Muschenbroek Phyſicá*jában a' ſzemnek le-irását. Cap. VII. Lib. IV. edit. 1762. pag. 294-301. 8-vo.

Az úgyan igaz, hogy a' *szem* talám legmesterségesebb az Embernek minden részei között; mindazáltal az *élö-állat* testének legkisebb részében-is mindenütt hasonló bámulásra méltó mesterség találtatik. Olly bövön lehet a'ban találni a' csudálatos *Machinák*at, mint a' Tenger parton a' fövenyet. A' melly

(†) Minthogy az emlitett Könyv kevés Ember kezében forog; és azon kivül, sokan azok közül, a' kik ezt a' munkát olvasták meg-nem értenék azt a' nyelvet a' mellyen iratott; nemis tudok semmi Magyar *Auctort*, a' kire lehetne e'ben a' részben igazitani a' figyelmetes olvasot: hellyesnek itéltem a' végre, e'nek az egész Testben leg-mesterségesebb tagnak mind külsö mind belsö alkotványát, a' mennyire lehet, világosan le-irni. Ví'sgáljúk-meg azért a'nak I. külsö, II. belsö részeit.

I. A' Szemnek külsö Részei.

1.) Ha az Emberi ábrázaton a' Szemre tekintünk: leg-elsöben-is látjúk az homlok alsó határánál a' Fö kaponya fegeletes felén két felöl a' *szemöldökéket*. A' kik ezeknek öreit nagyot mútató üvegekkel (*Microscopiumok*kal) ví'sgálták, ugy találták azokat, hogy belöl odvas és velövel meg-tölt tsötskék légyenek, a' mellyeken sok vér folyó erek vágynak. Ezek rész szérint a' tekintetnek szépségére-is; de sokkal inkább a'ra szólgálnak hogy a' port 's egyéb gazt

melly számtalan sok *Machinák* olly' formán rakattattak egybe, hogy mind azokból tsak egy Dolog légyen; de a' mellyben minden tokélletesen meg-égyezzék egymásal. De

gazt a' szembe húllani ne engedjék; hogy az homlokról le-folyó izzadság ellen a' látást a' meg-homályosodástól meg ólralmazzák, és hogy a' Nap súgárait meg-akadályoztassák, ne hogy nagy bövséggel rohannyanak a'szembe.

2.) Második külsö rész a' Szem körül az *alsó 's felsö Szem héjak*. Ezeknek belsö részein vagynak külömb-külömb lyúkak, a'mellyekböl olajas, vagy viasz forma nedvességek fólynak-ki a' szem golyóbisára, és a'ra szólgálnak, hogy ezek a' részek meg-ne száradjanak; az alvás közben pedig a' szem héjak össze ne ragadjanak. A' *Szem héjaknak* haszna pedig a'ban áll, hogy a' miképen a' szemöldökök úgy ezek-is a'Nap' súgárait nagy bövséggel a' szemre rohanni ne engedjék; és hogy a szemet a' belé húllott portól 's egyéb gaztól tisztogalsák meg.

3.) A' Szem héjak szélein vagynak a' *szem szörök*; a' hol a' felsö szem héján valók fel-felé, az alsón lévök pedig egy kevéssé alá felé hajolnak, hogy a' világosságnak szabad útat adjanak a' szembe. Ezen kivül ezek is örzik a'szemet; hogy a' por belé ne húlljon.

4.) A' Szemnek belsö segeletei felé mellyek az orr felöl vagynak, mind a'felsö mind az alsó szemhéj szélin egymással szembe találtatik egy egy kis *Lyukatska* vagy *Punctumotska*, melly (Punctum lacrymale) *Könyves Punctum*nak nevezetik. Ezek nem egyebek, hanem valami kis vé-

De még újjabban el-bámúlunk, ha midön már olly' nagy dólgokat láttunk a nagyobb fele állatokról; ébre vészük, hogy a' mesterségnek ezen remek munkái az ollyan kitsiny *állatotskákban*-is meg vagynak, a' minémüek sok czerekből álló egéz nemzetségekkel el-lakhatnak egy a'nyi kis földön, a' melly egy szem fövenynél nem nagyobb. Mert azokon az *állatokon* kivül, a' mellyeket

vékony Tsötskéknek a' szájak, mellyek mind a' felsö, mind az alsó Szem-héj szélin a' szegeletig menvén, ottan az orr mellett egy kis *'Sakótskában* határozódnak, melly-is (Saccus lacrymalis) *Könyves 'sákotskának* hívattatik. Ezen Könyves 'sákotska szivárvány módjára a' szem golyóbisán lévö könyves nedvességeket, az említett punctumok által magához szívja, és onnan oztán egy le-menö tsö által (Ductum lacrymalem) az orrnak belsö részeire ki-önti.

5.) Ugyan ezen fellyebb említett szem-héjak belsö szegeletje, és az Szem golyóbisa között vagyon egy kis *veres Tsomótska* (Caruncula lacrymalis) és e' mellett egy fél Hóld formájú kis Hartyátska. E'nek egyik haszna az, hogy a' Szem golyóbisáról le-hömpölyödvén a' könyves nedvességek, és ezen Hóld formájú Hártyátskaba meg-ütközvén, a'nál könnyebben az említett punctumokra takarodjanak, az honnan oztán a' könyves 'sákotskakba által szivárogvan, az orr lyukakban le-folyhassanak; a' másik pedig az, hogy a' szem-héjakat mindenütt égymást érni nem engedi, ne hogy össze ragadjanak.

6.)

szemünkel láthatunk; egéz *Világok* vagynak még a' mellyek ollyan apró *állatokkal* vagynak teli, a' mellyeket csak nagyot mútató üveggel (:*Microscopium*mal:) lehet látni, és a' mellyek azoknak az *állatoknak* számát és külömbségét, a' mellyeket puszta szemmel-is

6.) A' Szem-héjak külsö és keskenyebb szegeleteinek belsö fele és a' szem golyóbisa között vagyon egy más *Tsomótska*, a' melly sok apró tsötskékre ágazik-el, a' mellyek a felsö szem-héj böreí között el-terjedvén, a' szem golyobisára nyílnak-ki. Ezekből az apró tsötskékből éjjel nappal foly-ki az a' nedvesség, a' mellyet *könyvezésnek* hívúnk, és a' melly okra nézve ez a' Tsomótska *könyvezö nedvesség tsomójának* (lacrymalis glandulának) neveztetik. Ez a' nedvesség a' felsö szem-héjról szüntelen le felé tsepegvén; onnan pedig a' szem-héjaknak gyakor mozgása által a' le-hullott tseppek a' szem golyóbisának külsö színén egyenlöképen el-terjedvén: azt a' gaztól mindenkor tiztán tartják, és e'képen a'nak kivül lévö részét, a' *Tsont, v. szaru forma hárty át*, (*cornea tunicat*) világosabbá, által látszóbbá tészik.

II. *A' Szemnek belsö részeiről, vagy magáról a' szem golyóbisáról*

Ollyan formán lehet képzelni a' Szem golyóbisát, mint egy 'sebbe való órát; mellynek kivül füle; egy néhány rendbéli tokjai; azokon belöl pedig a' kerekek; és más egyéb szükséges részek vagynak. Talám világosabban fellehet venni ezt a' mesterséges alkotványt, ha

az

láthatunk, ſokkal felyül haladják. (†) Mit gondolſz e'röl óh Charites! mert jól látom hogy e'zel a' tsudával foglalatoskodik moſt a' Te elméd.

Cha-

(†) Lásd a' Terméſzet' munkáiból vétetett I. Elmélkedéſt: §. II. és az e're való jegyzéſt a' 3. 4. levelen.

az említett haſonlatoſság ſzerént írom-le. Előadom e' végre: (*A.*) Azokat a' tartalékokat a' mellyek a' Szem golyóbiſsát a' föböl ki-eſni nem engedik. (*B.*) A'ſzemnek tokjait, vagy azokat az egynéhány rendbéli hártyákat, a' mellyekbe vagynak a' látáshoz meg-kívántató réſzek. (*partes continentes.*) (*C.*) A' Szem golyóbiſsának belsö réſzei (*partes contentas.*)

(A.) *A' Szem Golyóbiſsának tartalékjairól.*

Három tartalékjai vagynak a' Szemnek, a'mellyek azt a' maga hellyében meg-tartják.

1.) Ugy lakik a' Szem a' Kaponyában, mint egy bátorságos várban. Azon üreſsége a' Kaponyának, a' mellyben vagyon a' Szem helyheztetve, a' *Szem golyóbiſsa tsontos tokjának* (*Oculi Orbitá*nak) neveztetik. Hogy pedig a' tsont Kaponyának keménysége ezen gyenge réſznek meg-ſértődésére ne légyen: mindenütt vastag kövérséggel boríttatik az-bé, a' mellyen úgy fekſzik a' Szem, mint egy lágy párnán, és a' melly enged a'Szemnek, akármelly felé fordúljon.

2.) A' Szemnek máſodik tartalékja az a' vékony hártyátska, a' melly az egéſz teſtnek külsö ſzínén lévő felsö börből (az *Epidermis*böl) véſzen eredetet. Ugyan-is ez a' vékony hártya a' Szem héjaknak külsö feléröl bé felé hajolván, azok-

Charites: Ma reggel igen ſzeretetre méltónak képzeltetted velem a' Terméſzetet óh Eukrates; moſt pedig igen nagynak tettzik az énnékem. Ugy képzeltem azt ma, mint égy deli termetével 's módos maga-viſeletével kellemetes ſzép ſzüzet, a' melly a' *Gratiák*nak, a' ſzerelem Iſten Aſſzonyinak és ſok más kellemetes *Genius*oknak ſeregében pompáſon lépdegelvén, mindenféle gyönyörüséget és bámuláſt von maga után. Moſt pedig ugyan ollyan ſzépnek, de ſokkal felségeſebb pompá-

E 5 ban

azoknak belsö felét-is egéſzen bé-fedezi, és ott a' Szem héjak vége tájáig érvén, onnan iſmét ki-felé fordúl, és a' Szem golyóbiſsának ki felé álló domború réſzéhez ragad. Ez neveztetik *öſzve foglaló hártyának*, (*conjunctiva membrana*nak.) A' hol ez, a' majdon emlitendö *ſzaru forma hártyát* boritja-bé ott' ollyan vékony hogy nem lehet látni, és ezért *a' ſzaru forma hártya* világos által látſzó. E'nek nagy vékonysága a'nak-is az oka, hogy a' *Szem fejérének* fejérsége-is (*Tunica adnata, albuginea, album oculi*) a' melly nem egyéb, hanem a Szem golyóbiſsát mozgató húſos inaknak pergamena ki-terjedéſe, ki-tetſzö légyen. Ezt a' hártyát lehetne nevezni a Szem golyóbiſſa negyedik tokjának, de minthogy ez a'nak a' külsö felét boritja-bé, nem ſzámlálom a' majd le-írandó hártyák közzé.

3.) A' Szem golyóbiſsának harmadik tartalékja hátúl felöl vagyon, a' melly az Agyvelöröl

ban látom azt. Méltóság és Ditsöſség tündöklik a'nak tekintetében és egéz maga viſeletében. A' ſzerelem *Iſten Aſſzonyai* és a' repdesö *Genius*ok hellyett, ezer meg-ezer mesterségek és Találmányok vették azt környül, a' mellyek *Tzirkalmokat*, *Mértékeket*, *Fontokat* és *Rajzoláſokat* viznek utánna. Ditsöſséges egéz pompája. És a'melly nagyon megillette a' mái ſzépség az én eleven érzékenyſégei-

röl a'Kaponyán által mégyen a' Szemre. Ez az az *In*, a' mellyet *Látás Inának* (*Opticus Nervus*nak) *Fig. a. a.* neveznek. A'mint azért a'2. *Num.* alatt le-íratott hártya elöl felöl; úgy ez az *In* hátúlról tartja a' Szemet, hogy elöre ki-ne eſsék.

(B) *A' Szem Golyóbiſsának Tokjairól vagy Takaró Hártyáiról.*

A' Szem Golyóbiſſa három nevezetes takaró Hártyákból áll, mellyek közzül a' külsö (*Sclerotica*nak), a'közbülsö (*Choroidea*nak), az harmadik pedig és leg-belsö (*Retina*nak) neveztetik.

1.) A' Szem Golyóbiſsának külsö takaró hártyája, a' *Portzogó forma hártya* (*Sclerotica*) minden több hártyák között leg-vaſtagabb, legkeményebb, és a' Szemnek minden több réſzeit egéſzen bé-takarja. (Fig. bbcc). Ez a' külsö tok ugyan ſzinte égéz golyóbis forma, és minekutánna a' *Látás Ina*, (*Nervus opticus*) a' Szem Golyóbiſsával egybe-foglalódott, ſohol meg-nem ſzakad: mindazáltal az ö külömbözö terméſzetire és vaſtagságára nézve két névei neveztetik.

α.

ſségeimet; ſzintén olly' hathatóſon vonja magához e' moſtani tekintet az én Elmémnek felsöbb tehetségeit, mélységes tiſzteletet, és bámuláſt hagyván az maga után én bennem. Ugy néztem ma a' Teremtés Munkáit, mint egy minden ſzépségeknek Orſzágát; moſt pedig mint-egy minden Értelemmel, Találmánnyal és meſterséggel tellyes Orſzágot. Euk-

α.) Ezen hártya ki-felé álló réſzének azon kis darabja, a'melly mint-egy a'nyi ſzéleſségre terjed-ki, mint az alatta lévö ſzivárvány; neveztetik *Tsont*, *vagy ſzaru forma Hártyának* (*Cornea Tunica*nak Fig. cc). Ez domborubb ugyan ezen külsö toknak hátrább lévö réſzénél, úgy hogy ezeket együtt épen ollyan formán lehet képzelni, mint ha egy nagyobb golyóbis tetejére más kiſſebb golyóbiſnak egy darabotska réſzét tennök. Nem-is ollyan homályos ez, mint a' hátrább lévö darab; hanem világos és mindenütt által látſzó; jóllehet külömbözö vaſtagságú, a' hol eredetet véſzen vékonyabb, a' közepe felé pedig ſokkal vaſtagabb lévén.

β.) Ezen kisded darabon kivül ugyan ezen külsö hártyának hátrább lévö es ſokkal nagyobb darabja neveztetik *Portzogó forma hártyának* (*Sclerotica Tunica*nak bb bb) a'melly homályos és terméſzete ſzerént nem által látzó. Ez-is a'közepe tájan a'hol a' *Látás Ina* a' Szem Golyóbiſsába mégyen, ſokkal vaſtagabb, a'ſzélei felé pedig inkább inkább vékonyodván, ott, a' hol fellyebb az *α*) alatt le-írt *Szaru forma* hártyával egybe-foglalódik, leg-vékonyabb.

2.)

Eukrates: Hozzá adhatod ezt-is, mint egy Fő Böltseſség' Orſzágát. Mert az épen olly' nagy mertékben vagyon a' Terméſzetben mint ſzintén az Értelem. Az Embereknek igen kevés tökélletesſéggel biró munkáiban az Értelem, meſterseg és Böltseſség nem mindenkor sőt igen ritkán láttzik egyſzersmind; a' Terméſzetben pedig mind ezeket egy el-válhatatlan kötél foglalja öſzve. Számtalan gyönyörüségeknek kút-feje ez, a' gondolkozni ſzokott Elménck; és az embernek leg jóbb oskolája, a' mellyben a' mindenek felett való Értelmet és Haralmat, egy hiba-nélkül való, vagy mit mondok? egy véghetetlen Böltseſségtől igazgattatni ſzemléli.

A' Terméſzet' munkáiban való Böltseſség.

Charites: Menny tovább, kérlek Tégedet óh Eukrates, és nyisd-fel énnékem a' Terméſzetben lévö Böltseſség Oskolájának Kapuit. Melly

2. A' *Szem* Golyóbiſsának közbülsö takaró hártyája a' *Tunica choroidea* (Fig. dd: dd) Ez a' hártya nem egéſz golyóbis forma, mint a' külsö, a' mellyet *nro* 1. le-irtunk; mert ezen, a' *Tsont, v. ſzaru forma hártya* (*Cornea*) közepe alatt egy lyuk vagyon, a' melly azt megſzakaſztja. Mint a' külsö hártyát, úgy ezt-is, világoſságnak okáért két réſzekre lehet oſztani.

α.) Ez a' gyenge hártya a' Szem Golyóbis-

Melly ſok új tsudákat fogok én a'ban találni? midön e'kor egy kevés ideig gondolkozott vólna, így ſzóll hozzám:

Eukrates: Jövel óh Charites, mennyünk amaz árnyékos Tölgyes erdöben, hogy beſzélgeſsünk ottan a' Terméſzet Böltseſségéröl. Ott akár a' lágy muharra le-ülhetünk, akár pedig a' Fáknak ki terjedett ágai alatt ſétálhatunk.

Cha-

biſsának fenekében mindjárt ki-ſzéleſedni kezdvén, a' míg a' *Tsont vagy ſzaru forma hártya* (*Cornea*) kezdetéig mégyen, mindenütt *a' Portzogó forma hártyához* (*Sclerotica*hoz) vagyon ragadva, és ez a' darabja neveztetik *Choroidea Tunica*nak.

β.) A' midön pedig *a' Szaru forma hártya* (*Cornea*) kezdetinél *a' Portzogó forma hártyát* (*Scleroticát*) el-hagyván, bé felé fordúl, és *a' Szaru forma hártya* (*Cornea*) 's a' majd emlitendö *Kriſtály forma* nedveſség között lebeg; az a' darabja, neveztetik *Uveá*nak vagy *Szivárvány*nak. (Jrisnek Fig ee: ee.) Ezen *Szivárvány*nak közepén lévö lyuk, melly egy kerekdéd feketeségnek lenni tettzik, hívattatik *Szemfénynek*. (Fig. f) és ezt, az *Uveá*ban v. *Szivárványban* mind súgároſon lévö, mind tsiga formán kerengö vékony inarskák moſt öſzve húzzák, majd ki-ſzéleſitik,

A' mi pedig ezen közepsö takaró hártyának belsö felét nézi; az egéſzen fekete ſzínnel vagyon feſtve, mind az, a' mit *Uveá*nak v. *Szivárványnak*, mind pedig az, a' mit

Charites: El-hagyván azért azt a' Barlangot, a' mellyben folytattuk e'dig való beſzédünket, a' kertben lévö nagyobb sétáló hellyre mentünk, a' melly épen a' kert végében lévö erdöre nyúlik, mellybe midön bé értünk vólna, ezt mondja:

Euhrates: Itt vólna már jó, ha vagy egyre találnánk azon nagy Lelkek, *Geniusok* közzül, a' mellyek, némellyeknek ítéletek ſzerént, egy hatalmaſabb Lélek után, a' Természetnek külömbözö Orſzágain uralkodnak hogy kénſzeríthetnök azt, hogy a' Termézet' Böltseſségét Angyali ékeſen ſzólláſsal terjeſzſze elönkbe. Mert bizonyára óh Charites: igen ſokat vállaltam magamra, midön azt ígértem, hogy e're meg-tanitlak Tégedet. Kitsoda az a' Halandók közzül, a'ki ezen Böltseſségnek nagyságát meg-foghatná? Ha a'nak a' végheterlen

mit ſzoroſsabban *Choroidea*nak neveznek. És az a' belsö feketeség a'nak az oka, hogy a' Szemnek ez a' hártyája némelly súgárokat viſzſza vervén, által nem botsátván, az elötte lévö képet a' *Szemfényben*, mint ſzintén a' tükör, ki-mútatja, és hogy a' Szivárvány-is tarka ſzínnel feſtettetnek lenni látſzik.

3.) A' Szem Golyóbiſsának harmadik, és leg-belsö takaró hartyaja, az *Háló forma hártya* (*Retina*. Fig. gg: gg.) Ez nem egyeb, hanem

jetlen Léleknek Felségéböl a' melly a' Természetet formálta, a'nyi ſzállana-is reám, a' mennyit tsak meg-foghat egy Földi Teremtésben lévö Lélek; úgy-is elégtelen vólnék a'ra, hogy a' Böltseſségnek ezen feneketlen mély Tengerének ſzámtalan ſok kintseit illendöképen meg-mútathaſsam. Egy végheterlen kitsiny réſzetskéjét eſméri azoknak az én Lelkem; ſokaságokat jól eſmérem, de le-írni nem tudom. Cha-

nem a' *Látás inában* (*Opticus Nervus*ban) lévö velönek a' Szem Golyóbiſsán való el-terjedéſe. De ez nem terjed ollyan meſzſze, mint a' más két hártya (Nro. 1. 2.) hanem tsak egy a'nyira, a' hól kezdödik a' *Lentse forma Kristály*. (*Lens Chryſtallina*.) Ollyan gyenge pedig ez a' Hártya, hogy az alatta lévö *Choroidea*ra ugyan reá ragad; de ha attól el-válaſztatik, magától meg-nem állhat.

(C.) *A' Szem Golyóbissának belsö réſzeiröl.*

A' már le-írt takaró hártyában belöl lévö réſzei a' Szemnek háromféle terméſzetü nedveſségekböl állanak, ú. m. 1.) *a' víz forma nedveſségböl* (*Humore aqueo*) 2.) *a' Kriſtály forma nedveſségböl* (*Humore Chryſtallino*) és 3.) az *üveg forma nedveſségböl* (*Humore vitreo*). A' mellyek altal a' Szem két réſzekre v. üregekre oſztatik.

1.) A' *víz forma nedveſség* (*Humor aqueus*) azt az üreſséget tölti-bé, a' melly vagyon a' *Tsont v. ſzaru forma hártya* (*Cornea*) és a' *Kriſtály forma nedveſség* között; és két *kamarákra* oſztatik, mellyek közzül egyikböl a' má-

Charites: Mondj énnékem kedves Barátom ne többet azokból, hanem tsak a' mennyit mondhatsz. Mútasd-meg avagy tsak azt az útat nékem, a' mellyen a' Böltseſségnek ezen Orſzágára lehet jútni. Euk-

máſikba ſzakados menéſe vagyon azon víznek a' Szem-fényen által. [Fig. hh. f. ii)

α.) *Az elsö kamara*, a' melly a' hátúlsónál ſokkal tágaſabb, el-foglalja a' *Tsont v. ſzaru forma hártya*, és a' *Szivárvány* v. *Uvea* külsö réſze között lévö hellyet. (Fig. hhf)

β.) *A' hátulsó kamara* vagyon a' *Szivárvány v. Uvea* belsö fele, és a' mindjárt említendö Kriſtály forma nedveſség között, a' melly az elsö kamaránál ſokkal kiſsebb, úgy hogy, a' *Szivárvány* belsö fele ſzinte a' *Kriſtály* forma nedveſséget éri. (Fig. i f i.)

2.) A' *Víz forma nedveſségen* belöl vagyon a' *Kriſtály forma nedveſség* (*Humor Chryſtallinus*). A' melly azért neveztetik e'képen, mivel mikor az ép Szemben vagyon, ez-is által láttzó mint a' Kriſtály; noha mind a' moſt le-írt *Vizné'l*, mind a' rajta hátúl lévö üveg forma nedveſségnél tömöttebb. (Fig. k.) Az ö Lentse forma domboruſágáért, és Kriſtály forma által láttzó vóltáért, *Lentse forma Kriſtály*nak - is (*Chryſtallina Lens*nek) neveztetik. Mindazáltal nem mindenik fele haſonló a' lentséhez, mert az elöl felöl lévö réſzének kisſebb domboruſága vagyon mint a' hátulsónak, a' melly az üveg forma nedveſséget éri.

Ezt a' *Kriſtály forma nedveſséget* körül véſzi egy apró *inakból* álló háló vagy hártya, a melly azt,

Eukrates: Alig tudom meg-határozni magamban, hogy a' tsudálatos Dolgoknak illy' nagy bövségében hól kezdjem, vagy mitsoda móddal folytaſsam beſzédemet.

Charites: Egy darab ideig azért gondolkodván magában így kezdi azután beſzédét.

Eucrates: Képzely kedves Barátom egy véghetetlen nagy Birodalmat magadnak, a' melly ſzámtalan ſok kiſsebb *Status*okból vagy *Társaságok*ból, és mindenik *Társaság* igen ſok ſzámú *Familiák*ból áll. Légyen mindenik *Tartomány*nak, és a'ban minden magános *Fami-*

F *liá*nak

azt, a' hátulsó réſzétöl fogva elö felé, a' közepén fellyül lévö réſze tájáig körös környül bé-fogja, és az *üveg formá nedvességtöl*, a'mellynek üregében fekſzik, el-valaſztja. Mikor pedig ezen *lentse forma kriſtálynak* killyebb lévö réſzéig ért, elhagyja azt, és a'*Tsont v. ſzaru forma hártya* kezdete táján határozódik-meg. Ezek az *Inak* neveztetnek *ligamenta ciliaria*, a' mellyekböl kettöt lehet látni a' *Figurá*ban. (Fig. ll. li). Nem kell azért úgy gondolkodni a' *Figurá*ból, mintha tsak két fonal forma *In* tartaná ezt a'*lentse forma kriſtályt*; úgy lehet inkább azt képzelni, mintha egy drótból kötött *liliom* forma pohárba tétetnék egy alma, a'mellyet egy darab réſzéig mindenütt érnének a' drótok, a' pohár ſzája felé pedig mind kifelé hajlanának attól. Ezek vagynak a' Szemnek elsö réſzében.

3. A' Szem belsö üregének leg-nagyobb réſzét,

t. i.

*liá*nak maga különös Haſna, maga különös Törvénye, Erköltse, és ſokáſai; úgy hogy azok közzül ſokak ellenkezzenek egy máſsal. Gondolly azomban egy ollyan Törvény adót, a' ki által látta légyen mi ſólgáljon ezen *Nemzetségek* és *Familiák* közzül mindeniknek az ö haſznára, mitsoda köteleſsége légyen egyiknek a' máſikhoz; és a' ki ehez képeſt ollyan Törvényeket adott a' mellyek ſerént, mind közönségeſen, mindenik *Társaság*, ſüntelen való bövölködésben, tsendeſségben, és ſerentsében; mind pedig különösön mindenik *Familia* a' maga állapotjával való meg elégedésben; és így

t. i. mind azt a' hellyet, a' mellyet a' *háló forma hártya* (*Retina*) borit-bé, az *üveg forma nedveſség*, (*humor vitreus*) Fig. mm. foglalja-el. A' melly azért neveztetik e'képen, mivelhogy épen ollyan által láttzó, mint az üveg. Terméſzetére nézve ritkább, mint a' *Kriſtály forma nedveſség*, a' víz forma nedveſséghez pedig vékonyságára nézve hafonlatos, és ettől tsak abba külömböz, hogy nem ollyan folyó mint ez. A' mellynek mi légyen az oka, mindjárt elö beſzéllem.

Az *pókháló forma hártya* (*tela arachnoidea*) melly az Inaknak velös réſzeiben ſokott l enni, belöl hatván a' *látás* inán a' Szem golyóbiſsába, ollyan formán oſlik ſéllyel mint a' *Spongyiá*nak réſzei, a' mellyet valami víz nedveſség egéſzen bé-tölt, mint a' Spongyiát. De olly' igen vékonyok ezek a' kereſztül kaſul menö hártyátskák, hogy mikor vizzel teli vagy-

így az egéſz *Birodalom*, a' Bóldogságnak legföbb *Gradus*sában élhet. Ez a' Terméſzet végheteten nagy *Birodalmának* némü némü réſzében való homályos le-rajzoláſa.

Hogy el-ne tévelyedjünk, maradjunk tsak a' mi Földünk visgálásában. Tudod már azt, hogy ezen a' Földön lévö minden Dólgok, három réſzekre oſztatnak a' Terméſzet vi'sgálóktól, a' mellyeket ök *Orſzágoknak* neveznek, ú. m. *az élet nélkül való Dólgok*, *a' Plánták*, *és az Élö-állatok Orſzágára* (: *Regnum Minerale*, *Vegetabile*, *et Animale* :) Hallottad azt-is, melly ſzámtalan ſok *Nemekből* és *Familiákból*, áll

{ *A' magános Nemekben való Böltseség.*

F 2 min-

vagynak, úgy tettzik, mintha minden idegen matéria nélkül való tiſta vizet látnánk, mikor pedig a' víz közzülök ki-ſzívárog, akkor vaſtag nyál vagy takony-formát mútatnak.

(*A' Tsont v. ſzaru forma hártyán és a' Szem fényen* bé-ható ſúgár a' külömbözö terméſzetü nedveſségeken által menvén, mimódon mútatja-ki a' ſzemléit dolgoknak formajit, az *el-terjedett velöböl formálódott hártyának v. Retiná*nak) a' *látás Inához* (*Opticus nervus*hoz) közel való réſzén, az hoſſzas lévén, itten elö-adni nem lehet. Ez az a bámúlásra méltó *Machina*, a' mellyet ſoha ſemmi emberi meſterség nem tudott követni.)

mindenik ezen *Orſágok* közzül. Ha a' *különös* vagy *magános Dólgokon* (: *Individuumokon* :) kezdjük Elmélkedésünket; lasan lasan magosſabbra emeikedik azokról a' mi Elménk.

Az *Élö-állatok* közzül mindenik *Nemnek* maga különös hajlandóságai, maga különös szükſégei vagynak. Ha azért az *Élö-állatoknak* ezen ſzámtalan ſok *Nemei* közzül mindenik a' maga terméſzeti Hajlandóságai ſzerént élhet, és a' maga ſzükölködéſeit bé-töltheti; tehát mind azokra bizonyoſon nagy Böltseſséggel tellyes gondviſelés vagyon.

Tekintsük-meg a' többi között a' *Madarak*nak azon *Nemét*, a' melly egyedül tsak a' Vizekben találtatható eledellel ſzokott élni. Ugy tettzik egy elsö tekintettel, hogy ezek az *állatok* igen nehezen táplálják magokat. Hogy ugyan-is a' vizböl élheſsenek, a'ra meg-kívántatik: hogy úſzni, a' Víz alá búvni, egy darabig a' víz alatt élni, a' Víznek méllységébe bé-látni, vagy bé-ſzaglalni tudjanak, és még ezeken kivül, ſok ezer meg-ezer környül álJó dolgok, a' mellyeket a' leg-böltsebb Emberſe tudná fel-gondolni. Meg kívántatik, hogy mind ezekre az eſzközökre könnyen ſzert teheſsenek. Vi'sgáljuk-meg már, hogy vallyon birnak-é a' *Vízi Madarak* mind ezekkel a'Tulajdonságokkal. Min-

Minden más féle *Madarak*, p. o. a' *Sas*, *Tyúk*;*Gólya*, ſzükségesképen meg-döglenének éhel, ha a' vizböl kellene keresni a' magok eledeleket. Az ö Formájok, és egéſz Teſtek állása vagy *proportio*ja miatt nem tudnának a' Vizben egyeneſen állani; vagy ha ſzintén ezt meg-tselekedhetnék-is, uſzni ugyan tsak nem tudnának; ha ezt-is véghez-vihetnék, a' viz alá mindazonáltal bizonyoſon nem búvhatnának, a'nál inkább a' Viz alatt nem élhetnének, mert az eledelt az ö orrok el-nem érhetné, azö Torkok le nem nyelhetné, és az ö gyomrok végezetre, meg-nem eméſzthetné. (*) Továbbá ha a'Vizbe nem tálálna már több eledelt az

(*) Könnyü vólna mind ezeket meg-mútatni. De itten elég vólt tsak meg-emliteni azokat, mivel hogy hoſzſzason elö beſzélleni nem lehet. Fel-téſzem azt, hogy az olvasó a' Terméſzet' visgálóknak irásait olvaſta, vagy leg-alább ezek által fel-indittatik, hogy azokat olvaſsa, és maga-is gondolkodjék azokról. Azt az egyet óhajtóm, hogy valami ſokat próbált Terméſzet' visgáló Tudós Ember botsátana ki egy *Comparata anatomiát*, az az, külömb-külömb Nemből való oktalan állatok' fel-bontzoláſának módját, és azoknak réſzeit. E'nek tudása, legſzebb fele, az egéſz Terméſzetnek. Minden állatnak van ſzája, de minden *Nemben* külömbözik a' más *Nemböl* való ſzajtól, a' mint mindenieknek a' maga eledeléhez képeſt meg-kivántatik. Egy ollyan tágas mezö ez a' mellyben ſok új és valósággal tsúdálatos dólgokat lehet találni.

az e'féle *Madár*: úgy-is el-kellene veſzni önéki. Mett ha meg-nedvesednének az ö ſzárnyai, nem repülhetne-fel, hogy másutt kereſsen eledelt magának.

De a' *Vizből élö Madarakban* mind ezekre a' ſzükségekre nézve gondot viselt a' Terméſzet. Hogy az ö ſzárnyok meg-nedveſedvén, alkalmatlanok ne légyenek a' repülésre; ollyan ragadós olajjal vagynak azok meg-kenve, a' mellyet a' Viz meg-nem hathat. Hogy a' Vizből fel-repülheſsenek; egéſzen más forma Testek' állása vagyon mint a' több *Madarak*nak. A' hátúllyoknál vagy farkoknál tovább kinyúlhatnak azoknak lábaik, hogy igy a' Vizbe felálhaſsanak, és ſzárnyaikat fel-emelheſsék. Hogy a' Vizen egyeneſen ülheſsenek; ſzéleſebb a' hátúllyok mint a' több *Madarak-é*. Hogy úſzhaſsanak; evezö lapát módjára vagynak formáltatva az ö lábaik. Hogy a' Viz alá búvhaſsanak, e' végre az ö egeſz Teſtek más állású, más *próportiojú*, az ö *ſzemek Tüdöjök* más forma mint a' több *állatok-é*. Hogy a' magok eledeleket el-érheſsék; hoſszabb *nyakok*, ſzéleſebb *Orrok*, más forma *Fogok*, *Nyelvek*, *Torkok*, és *Begyek* vagyon. Egy ſzóval, az ö Testeknek leg-kiſsebb réſzei is más formán vagyon kéſzülve. Az ö Teſteknek egéſz alkotványa tökélletesen meg-egyez a'zal, a' mire vagyon ſzüksége kinek-kinek ö közzüllök; a'nyira, hogy ha leg-kiſsebb változás lenne-is azokban, legottan az egéſz nemnek el-kellene veſzni.

Akár melly más *Nemet* végyünk-fel; mindenik Teſtenek alkotvánnya tökélleteſen meg-egyez azzal, a' mi nélkül ſzükölködik a'nak Terméſzete. A' *Gólyának* és a' *Gémnek*, mint-hogy az ö eledeleik nagyobb réſzént a' Tókban 's motsáros hellyeken vagynak, hoſszú lábak, hoſszú orrok vagyon, hogy az ö Testeknek meg-nedveſedése nélkül bátran járhaſſanak, és a' magok eledeleket el-érheſsék. A' *Sasnak* és az *Ölyvnek*, mint-hogy terméſzet ſzerint prédából élnek, erös ſzárnyok, 's körmök, éles *O*rrok vagyon, mert külömben éhel meg döglenének. e'képen találod a' dólgot óh Charites, minden más *Nemekben*-is. Mindenikben tökelleteſen meg-egyez azokkal a' Teſtnek alkotványa, a' mellyek nélkül ſzükölködik az az Állat. A' Teremtés munkáiban leg-vakmeröbben gántsoskodó embertöl-is bátran lehet kivánni, hogy az *Élö-állatnak* egéſz alkotvánnyában bár tsak egy ollyan dólgot mútaſson, a' mi a'zal a' véggel, a' mellyre rendeltetett az a' *Nem*, tökélleteſen meg-nem egyeznék. Ez a' minden hiba nélkül való Fö

Böltseſség a' Terméſzetnek mind a' *három Orſzágban* lévö *Nemekben* világoſon ki-tettzik. (*) A' *Plántákban* nem külömben, mint az *állatokban*. Akár melly *Nemet* végy-fel; mind tökélletes az a' maga rendében. Semmi ſints a'ban kellete felett, ſemmi ſints a'ban különös haſzon nélkül való. Ez a' Fö Böltseſség a' melly olly ſok ezer külömb-külömb fele dólgokban láttzik, még ſokkal tsúdálatosabbnak fog tettzeni elöttünk, ha meg-gondoljuk, hogy ugyan azok a' Réſzek, a' mellyeket ez a'nagy Böltseſség bizonyos haſzonra formált és ſzerkeztetett öſzve, az ö külsö formájokra nézve-is egy tökélletes Teſtet téſznek.

Nevezeteſen pedig ott tettzik ki a'Terméſzet' Böltseſsége; a' hól lehetetlennek láttzik az Emberi Böltseſség elött, mimódon tartatik fenn a' teremtett Dólgoknak minden-féle *Neme* a' maga valóságában. Vesd próbára óh Charites a'Te elmédet, és felelj-meg nékem e' következendö kérdésemre. Vagynak ollyan *Állatok*, a' mellyek az Eſztendönek nagy réſzében nem találhatnak az ö Terméſzetekhez illendö eledelt. Sok *Madarak* tsúpán tsak *Bogarakkal* élnek, a' mellyeket egéſz Télen által nem lehet találni. Máſok tsak *Tökból* és *motsáros hellyekből* táplálják magokat, a' mellyek e'kor mind bé-fagynak, a' Földet a' Hó egéſzen el-lepi. Mit gondolſz, hogy élnek az e' féle *Állatoknak Nemei*, a' mellyek eledelt nem találnak?

Charites: Akár meddig gondolkodjam én azon óh Eukrates; még ſe találom-fel ſoha a'nak modját. Ha tsak valami Fö Böltseſség ezen nyomorúlt Teremtéſeket meg-nem ſzánja; bizonyoſon el-kell veſzni azoknak.

Eukrates: A' mi elöttünk lehetetlennek lenni láttzik; véghez viheti azt a' Terméſzet. Sok-féleképpen visel az gondot az illyen *Nemü Állatokról*. Némellyeknek Teſteket úgy formálta, hogy úgyan azon okok, a' mellyek öket a' magok eledelektöl meg-foſztották, ö véllek-is azt tselekedjék, hogy a'kor ſemmi

(*) Az Epicurus, és más ötet követöknek vélekedéſek egéſz eſztelenség. A' Hattyúnak, ugy mond ö, nem azért vagynak evezö lábai, hogy úſzhaſson a' Vizben; hanem inkább azért úſz, mert történetböl ollyan lábai lettek néki, a' mellyekkel evezhet. E' ſzerint minden Nemböl való állatoknak Tagjait tsak a' Történet formálta. De honnan vagyon az, hogy minden állat' Neme talál ollyat a' Földön, a' mi az ö, tsak történetböl lett formájával pontba megegyezik. Ha véghetetlen ſokat munkálódnék-is a' Történet, következnék-é a'ból, hogy véghetetlen ſok ſzép rendel kéſzült dólgok légyenek? Lásd azt bövebben a' következendö *III-dik* Beſzélgetésben.

ſemmi eledelre ne légyen ſükségek. Egy ollyan mély álomba ejti öket a' hideg, a' melly mind a'dig tart, mig nem a' mértékletes levegö Ég meg-nyitja a' fagyos Földet, és a'kor eledelt kéſzitvén ſámokra, öket-is fel-ſerkenti. Máſokban ollyan indúlatot öntött, hogy idegen Orſzágokra mennjenek, és mertékletesſebb levegö Eget kereſsenek, a' midön nálunk Télre fordúlván az Idö minden eledelektöl meg-foſztya öket a' hideg. Sok *Állatok* vagynak ismét, a' mellyek Terméſzet ſzerint ollyan prédára vágynak, a' mellyet tsak ſetét ejtzakán lehet kapni: Hogy ez akadáljokra ne légyen azoknak; gondja vólt a'ra-is a' Terméſzetnek, a' midön ollyan ſzemet adott az e'féle állatoknak, hogy az éjjeli homálly között tettzö gyenge Világnál-is eleget láthaſsanak.

Charites: Sokat beſzéllett még ezeken kivül minden féle állatok Teſtének bölts alkotvánnyáról; magyarázta e'nek felette a' *Plántákban*, 's az *élö-állatok* réſzeiben való véget 's azoknak haſznait, a' mellyekkel nagy tsúdálkozáſt és bámúláſt inditott én bennem. A' mellyek után ezt mondom ö néki: valósággal kedves Barátom, méltán el-lehet mondani a' Terméſzetröl: *itt vagyon á' Böltseſség; itt vagyon tulajdonképen a'nak lakó-hellye.* Hány ezernyi

ezernyi ezer egymáſtól külömbözö dolgok vagynak, a' mellyekben a' Terméſzet mindenkor egy forma Ditsöſségét, egy forma Nagyságát mútatja?

Eukrates: De gondold-meg kedves Barátom, hogy ez a' Böltseſség nem tsak egy egy magános *Nemben* látſzik; hanem az egéſz Teremtésnek minden réſzeire ki-terjed. A' miképen a' mi Teſtünknek minden Tagjai együtt vétettetvén, egy böltsen formált *Egéſzet* (*Totumot*) téſznek; hasonlatosképen, a' Terméſzetben lévö külömbözö *Nemeket*-is úgy lehet gondolni, mint egy egy magános *Tagot*, a' mellyekböl a' Terméſzet egy tökélletes *Egéſzet* állitott-fel. *Az egéſz Teremtésben lévö Böltseſség.*

Hogy a' Terméſzetben minden Dólgok egybe légyenek köttetve egymáſsal; és hogy azok mind együtt tsak egyet tegyenek, azt akármelly figyelmetes Elme könnyen által láthatja. A' *Plánták orſzágát* nyilvánságoſon a' külömb-külömb féle *Mineralék*, u.m. a' *Föld*, *Só*, *Kövek*, és egyéb e' félék tartják. Ha *Plánták* viſzontag nem vólnának, nem élhetnének meg az *Élö-állatok*. A' *Tüz*, *Viz*, *Levegö-ég*, egy áraljában ſzükségeſek a' Földi Dolgok egéſz Terméſzetének fenn tartására.

És így, az egéß Földön lévö minden Dólgok között el válhatatlan ßoros kötés vagyon. A' Föld pedig, a' Terméßét Vi'sgálók Tanitása ßerint, ßükségesképen egybe-vagyon kötve a' *Nappal*, és a' Nap körül forgó *Bujdósó Tsillagok*kal, (: *Planétákk*al:) söt minden *Égi-Testekkel*, az az, az egéß Teremtésel illy ßámtalan ſok Dolgoknak egy-más között való meg-egyeztetésére nyilvánsággal véghetetlen Böltseſség kivántatik. Egyedül tsak ez alkalmatos a'ra, hogy olly ſok ezer egymáſtól tellyeſséggel külömbözö dolgokat úgy meg-egyeztesſen, hogy egyik a' máſiknak mindenkor ßólgálatjára légyen.

Charites: Kértem vißontag az én Barátomat; hogy ezen Fö Böltseſségnek illy világos példáját mútatná elöttem, az egéß Világ nagyobb Teſtei között lévö ßép rendben-is, a' minémünek lenni tapaßtaltatta azt én velem a' különös *Nemek*nek ßemléltetésében. eleget is tett e' következendö beßéde által az én kivánságomnak.

Eukrates: Ha a' Teremtett Dólgoknak ezen mérsékelhetetlen nagy Tengerén, a' bátorságos parttól meßße távózni nem akarunk óh Charites: maradjunk meg a' mi kisded Földünk mellett. *Ugyan az különös példákból mútogattatik.*

Mert a' melly nagy Böltseſséget fogß a'ban találni

találni eleget téßen az a' Te kivánságodnak, a' Teremtésnek több réßeire nézve-is. Semmit ſe ßóllok e' végre az *Égi Golyóbiſoknak* egymáſsal való meg-egyezésekröl, ſem a'ról, hogy azon ſok ezernyi ezer *Tsillagok* közzül mindeniknek maga meg-határoztatott hellye vagyon; ſem a'ról hogy miképen folytathatják ugy a' *bújdoſó Tsillagok* az ö elejekben ßabatott abrontsokon a' magok futáſokat hogy egyik a' máſiknak akadáljára ne légyen; ſem pedig végezetre a'ról a' *közönséges Törvényröl*, a' melly mindeneket a' magok ßép rendekben meg-tart: nóha a' mindenekre ki-terjedö Fö Böltseſséget itten-is eléggé lehet tsúdálni. Tsupán tsak azókra figyelmezzünk, a' mellyek közelebbröl vagynak a' mi ßemeink elött.

Vesd ößve az *Élö-Állatok Orßágát* az egéß Terméßet Rendével; gondold-meg mind azokat, a'mellyek nélkül ßükölködnek minden *Állatok*, és tsudáljad az egéß Terméßet alkotványában minden réßeknek egymáſsal való meg-egyezéſeket. A' *Viz*, a' *Meleg*; a' *Világoſság*, a' *Levegö-ég*, mind el-múlhatatlanúl ßükségeſek azoknak fen-tartáſokra: de mennyi légyen jelen, mindenik *Éltetö dologból*, nem mind egy, *Az élö-állatokra nézve ßükséges*

egy, az *Élö-állatok'* életére nézve. Mert akár igen kevés, akár igen nagy mértékben vólna azok közzül valamellyik; egy formán ártalmokra lenne az az *Élö-állatoknak* és a' miatt az egéſz Terméſzet fenékkel fel-fordúlna, 's egy zürzavarrá válnék.

Ha p. o. az a' *Meleg*, a' melly az egéſz Föld ſzinén el-oſzolva vagyon tsak kitsiny gradúſsal vólna nagyobb; minden *Élö-állatot* *A' meleg.* } meg-ölne. Mert ha a' Naptól több meleg jöne a' *Föld Golyóbiſsára*; ugy a' nyári idönek melegebbnek kellene lenni minden Tartományokban, mint ſem moſt. Már pedig azt mútatja a' mindennapi tapaſztalás, hogy minden Tartományokban gyakorta vagyon olly nagy *Meleg*, hogy ha tsak leg-kiſsebbet nevekednék-is, vagy ha tsak egy kevéſsel tartana-is tovább, minden Emberek és *Élö-állatok* meg-halnának, 's minden *Plánták* kiſzáradnának. (*) Ha ellenben kiſsebb gradusban

(*) Mihellyt az az *Elementum* (:*Éltetö dolog*:) a' mellybe él valamelly állat, épen ollyan meleg, mint a' maga vére, leg-ottan meg-kell néki halni. A' *Halakon*, *Madarakon*, és egyéb *állatokon* könnyü ezt meg-próbálni. A' *négy lábú állatok* Teſtében való belsö Melegség a' *Farenhetianum Thermometrum* ſzerint (: az

ban vólna a' meleg, a' mi Földünkön, ugy ſem lenne jobban a' Dolog; mert moſt-is gyakorta ollyan kemény Hidegek vagynak, hogy veſzedelemben forog az *állatoknak* életek, söt néha egéſzen meg-is fagynak némellyek. E' végre épen ollyan állása vagyon a' Földnek a' Naphoz, a' melegség kut fejéhez, hogy tsak igy lehet haſznokra a' teremtett Dólgoknak, és akármiképen változnék a' mostani állása, bizonyoſon veſzedelmet okozna

A' *Levegö Égre* nézve-is ezt a' közép útat találta ki e' Bölts Terméſzet. Ugyan-is, a' *Levegö Égnek* { *A' Levegö Ég, ennek haſznai.*

nehézsé-

(: az az, a' Melegség' nagyſágát mutató azon eſzköz ſzerint, a' melly ollyan üvegből való Tsö, mellynek végén egy Kénesövel megtöltetett gollyóbis vagyon:) 96. és 100. Gradus között vagyon. Ha azért a' *Levegö Ég*-is egy darab ideig illyen melegségü vólna, mind el-kellene veſzni azoknak. Alig vagyon pedig ollyan Tartomány, a' mellyben, eſztendöben avagy tsak egyſzer, meg-ne haladná a' 90 graduſt a' *Levegö-Ég*' melegſége. *Parisban* p. o. 1738-*ban*, 95. *Africaban Nigritiának Senegál* nevü Tartományban 110; 1746-*ban Aſiának Aſtrákan* nevü hellységében 100. és 103-¼ graduſig hágott vólt a' meleg. Ha egynéhány Napokig-is ollyan állapotban maradna; ugy a' lehellés meg-nem hiveſithetné a' vért, és következésképen mind meg-halnának az *élö állatok.*

nehézségéből következik az nagyobbára, hogy a' *Gözölgések* fel-felé mennjenek a' Földből; és ugyan a'nak meg-könnyebbedéséből következik az *esősözés*. Ha már a' Levegö Ég most nehezebb, most könnyebb nem vólna; ugy az idö járásának *Az idö járásában.* nem lennének azon külömbségei a' mellyek a' *Plántá*k' nevekedésére, és az *Élö-állatok*' meg-maradására szükségesek. Mert p. o. ha nehezebb vólna a' *Levegö-Ég* mint sem most: ugy több *gözölgésekkel, ködökkel* 's *Fellegekkel* vólna teli, és következésképen igen nedves, mind a' *Plántáknak*, mind az *Élö-állatoknak* igen veszedelmes lenne. Ha ellenben könnyebb vólna mint most; ugy a' Földből nem mehetnének fel a' *Gözölgések*, és azokból nem lehetnének *Fellegek*. Jaj lenne pedig igy azoknak a' száraz Tartományoknak, a' mellyekben semmi esö nem esnék. Igy vagyon egyebekben-is a' dolog. Mindenütt közép útat választott a' Fö Böltseség. A' miképen pedig ezen egy végre, u. m. az *Állatok*' életének meg-tartására nézve, illyen tökélletesen rendeltettek-el minden *Elementumok*; hasonló meg-egyezések vagyon azoknak a' Természetben lévö minden más Dolgokkal-is.

A'

A' *Levegö-Égnek* nem csak az a' Haszna vagyon, hogy az Idö járásában *Az Hangban.* való változásokat igazgatsa; hanem e'nek felette attól függ az *Hang-is*, és e're nézve a' mi Füleinkhez-is kell a'nak alkalmaztatva lenni. Ez-is hasonló Böltseséggel vagyon rendeltetve. Mert ha a' *Levegö Égben* vagy kisebb, vagy nagyobb mértékben vólna meg az *Elasticitas* (†) ha vagy ritkább, vagy tömöttebb vólna az: ugy sok alkalmatlanságokat szenvedne a' miatt a' Fül. A' kellemetes Emberi szózat harsogó menydörgés, vagy kigyó süvöltés, sziszegés forma lenne.

Továbbá a'ra is szólgál a' *Levegö-Ég*, hogy az *Élö-állatok*ban a' vér folyá *A' Vér folyásában.* sát segitse. Bé hat az a' Testnek leg-kisebb ereiben-is. Ha vastagabb vólna mint most, ugy a'nak hathatós ereje, mindent össze-szaggatna a' hová bé-férkezhetnék;

G ha

(*) Némelly Testek ollyan tulajdonsággal birnak, hogy ha azoknak rend szerént való állásokat valami erö meg-változtatja, magok tulajdon erejekből vissza partannak, és elébbeni rendes formájokat a' magok erejekből hellyre állitják. Ez az erö a' Testekben neveztetik *Elasticitasnak*; és a' melly Testben az megvagyon *Elasticumnak*. Egy két példából világosabban

ha pedig vékonyabb vólna, semmi ereje nem lenne. Ezeken kivül igen sok-féle módon köttetett-egybe a' *Levegö-Ég* a' Terméßetben lévö más Dolgokkal-is, és ugy láttzik, hogy a'nak Tulajdonsági külömb-külömb Graduſokra vagynak határoztatva, a' ßerint a' mint azt minden Dolognak a' maga különös Terméßeti kivánnya. Olly ßépen meg-egyezik az, a' Földön lévö minden Dólgokkal.

Ha meg-gondoljuk azért, hogy olly ſok ezer *Nemü Állatók 's Plánták* egy aránt ßükölködnek *Levegö-Ég*, *Meleg* 's a' t. nélkül; hogy mindenik féle *Nem* a' máſiktól külömbözö módon van formáltatva, vagy keményebben, vagy gyengébben; még-is az *Elementumok*, az az, Élet meg-tartására megkivántató Dólgok mindeniknek Terméßetéhez alkalmaztattak, mindeniknek ßükségeit bé-tölthetik: ha mondom, ezeket meg-gondoljuk meg-kell azt vallanunk, hogy mind ezeket

sabban fel-lehet ezt venni: Ha a' jó vaſu kardot meg-görbited, mihellyt el-botsátod; mindjárt viſßa pattan. Haſonlóképen a' Gombát a' töltött *párnát* a' jól dagaßtott és megkölt *Tésztát* ha az újjoddal le-nyomod; mihellyt el-botsátod, leg-ottan ismét fel-kél; azért a' *Kard*, *Gomba*, töltött *párna*, meg-költ *Téſzta*, *Elaſticitaſsal* biro Teſtek.

ezeket a' Dólgokat egy ollyan Fö Böltseſség egyeztette meg-egymáſsal, a' melly elött ſemmi ſe nehéz a' végbe-vitelre. Ezen példákból láthatod kedves Barátom, melly nagy Böltseſséggel légyenek minden Dólgok egymáſsal ößve köttetve. Ugyan ezt ßámtalan ſok más próbákban-is meg-mútathatnám Teneked ha ßükség vólna.

Charites: Elég már óh Eukrates! annyi tsúdálkozás nem fér egyßer az Elmémbe. Jól látom, hogy a' Teremtés egy ollyan tökéletes *planum* vagy el-intézés, a' mellyet a' leg-Föbb Böltseſség gondolt-ki, és a' leg-tökéleteſebb Hatalom vitt véghez.

Oh Te végbetetlen Felség! a' kinek nagyságát a' mi Lelkünk, ámbár halhatatlan légyen az, tsak ugy foghatja meg, mint egy marok a' rettenetes Tengernek ßámtalan Vizeit. A' Te Böltseſségednek illy nagy gazdagságát öntötted Te ki a' Teremtés által. Illy nagy Ditsöſségedet tündökölteted minden Te múnkáidban! Mitsoda nagy végekre teremtetted Te az értelemmel biró valósagokat.! Bánúlok én azon Teremtéſeknek ßerentséjeken, a' mellyeknek Fatumait a' Te végbetetlen, és mindenüttjelen való Böltseſséged és Jóságod rendelte-el. Ma látom azt leg-elsöben, melly tellyes minden a' Te Di-

tsöſségeddel. A' Terméſet egy ezernyi ezer Húrral fel-kéſzült Hár-fa, mellyet a' Te mindenható Kezed igazgatott (:vagy pengetett:) öſsve, a' mellyen a' Te öröktöl-fogván való Iſteni gondolatidat ki nyomod. (*) A' Teremtett Dólgoknak fenn-állása a' Te Ditséretedre ſenteltetett ſüntelen tartó Innep-Nap. Oh melly bóldog vagyok én-is midön a'ra méltoztattál eugemet; hogy a' Te Iſteni halhatatlan Concertedet vagy Múſikádat a' Teremtett Dólgoknak hangzásában halgathaſsam. Halhatatlan örömmel és Gyönyörüséggel teli az én Lelkem.

Te pedig óh Eukrates, Te vagy az, a' ki ezen Fö Böltseſség Oskolájának Kapuit legelsöben fel-nyitottad é'nékem. Ollyan dolgokat tanulok én Tölled, a' mellyek az Emberi Lélek eſméretére egyedül méltók. Tégedet tartalak én leg-jobb Tanitomnak mind a'dig, valamig gondolkodni tud az én Lelkem.

(*) Illyen forma gondolatja vagyon *Pope* nevü hires *Anglus Poétának*, azon versének végén, mellyet közönséges Könyörgésnek nevez:

Ditsérjen Tégedet minden Teremtésed
Múſika zengéſsel légyen tiſztelésed.
Egéſz tellyeſsége, a' roppant Világnak,
Szentséges Temploma e' nagy Uraságnak,
Az Ég, Tenger, 's a' Föld útólsó határa
Légyen Felségednek fel-emelt Oltára;
Az egéſz Terméſzet pedig áldozatja,
Mellynek az Egeket haſsa meg-illatja.

HARMADIK BESZÉLLGETÉS.

A' TÖRTÉNETRÖL.

Eukrates. Ezen beſzéllgetés közben, é'pen mikor ſinte le-menne a' Nap, laſsan-laſsan ki-haladtunk az erdöböl a' ſikságra. Ugy tettzett hogy mind a' Vidék kieſsége, mind pedig az eſtvéli idö ékeſsége a'ra kéſzültek, hogy kellemetes formájokkal hizelkedjenek a' ſzívnek. Néztük egy darabig az erdö vége felé a' le-menö Napot, mellynek utólsó ſugári a' Fák levelei között réánk sütöttek. Azt ſemléltük azután, miképpen kéſzitik magokat mindenek a' nyúgodalomra. A' ſzántó vetö Ember az ö terhes múnkájától laſsan laſsan viſza mendegelt a' maga kalyibájához; az Júhák-is az ö bégetö nyáját az akol-felé hajtogatta; a' madarak a' mezökröl a' Tserékre repdestek; és az egéſz Terméſzet ö magát laſsan laſsan az éjjeli nyúgodalomra kéſziteni láttatott.

Minden valamit láttunk, hathatós gyönyörüségnél egyebet nem indithatott mi bennünk.

Én ugyan a' magam részemről sokkal többet érzettem, mint sem azt elö - beszélhetném. Az én Barátomnak - is, a' ki tellyes szívéből örvend vala, minden tekintetéből 's egész maga viseletéből ki - néztem, melly nagy gyönyörüség fogta - el ötet. Eleinten szóllottunk egyet kettöt a' Teremtésről Ditséreteiről; de tsak hamar a'nyira eröt vettek rajtunk az érzékenységek; hogy mind ketten el-halgatván tsak magunkba gondolkodtunk.

Én a' Teremtésről formált újjabb gondolatim szerént el - néztem Elmémmel az egész Teremtést. Egy ollyan mélységes szent Tiszteletet fogott-el e'kor egészen engemet, a' melly az én Lelkemnek belsö részéig be-hatott. Ugy képzeltem magamat, mint-ha egy ollyan Ditsöséges Templomban vólnék, a' mellyben minden teremtések az ö nagy Felségü Teremtöjöknek buzgó imádságokban foglalatoskodnának. Mint valamelly nagy Innep Napon szent félelemmel bé-telvén a' kegyes Embernek Lelke ugy gondolkodik, mintha az ISTENnek jelen létét érzené: hasonló állapotban vóltam én-is a'kor, és a' magos gondolatokban kétségkivül el - is merültem vólna, ha az én Barátomnak fel-szóval való beszéde fel - nem serkentett vólna engemet; ö ugyan - is mélly gondolkozásba

zásba lévén, el-távózott vala töllem egy kevésé; és midön hallanám az ö szavát, reája figyelmeztem, a' midön-is illyen beszédekre sakadott.

Eukrates: *Mindenek, valamellyek a' Földön és a' Levegö Égben élnek, kéfi* { *Estvéli eltik magokat a' meg-újjító nyúgoda-* { *mélkedés.*
lomra. Tsak egyedül Te óh minden Teremtésidnek mindenható meg - tartója, és fáradhatatlan gond viselöje most se szünöl-meg a' Te áldásidat az egész Teremtésre ki-terjeszteni. Nem tsak a'ra vólt gondod Te-néked hogy minden Teremtéseidnek tsendes nyúgovó hellye léggyen, hanem e'nek felette még akkor-is bátorságban tart mindeneket a' Te végbetetlen Bölts rendelésed; a' mikor mélly álomba merülvén, magunk magunkra nem vigyázhatunk, A' mikor mi minden érzékenység nélkül vagynuk, a'kor-is új örömet kéfitenek a' mi számunkra a' Te Atyai Kezeid. Te benned vetett bizodalommal el-butsuzunk azért e' mái Naptól, bizonyosok lévén a'ban, hogy a' hólnapi Napon ujjabb áldásidat fogjuk tapasztalni; a' mint szintén a' mi Atyánk Fiai, kiknek lakó hellyeket mi töllünk távól a' messze való Hellységekben rendelted, örvendenek most a' Nappalnak visszá jövetelén. Ti ditsérjétek már most az Urat óh messze la-

kozó Népek, a' midön a' mélly álom minden érzékenységektöl meg-foßt bennünket.

Charites: Véget vetvén ezen beßédének Eukrates, igy ßóllitom meg ötet: Ugyan mond-meg nékem Kedves Barátom, mikepen lehet az, hogy némelly emberek, a' kik nem foßtattak még meg minden érzékenységek:öl, olly vakok légyenek, a' teremtett Dolgok között lévö ßép Rendnek által-látásában: hogy nem csak azoknak allkotóját nem találják-meg azokban; hogy söt inkább mind azokat a' jó rendeléseket, a' mellyek minden dolgoknak Terméßetéhez illendöképen vagynak, csak egy csupa vak ßerentsének tulajdonitsák. Valósággal, ugy tettzik, mintha a' józan okoság lokakat egéßen el hagyott vólna azok közzül, a' kik igen hellytelenül *éles elméknek* (:*belles esprits*:) neveztetnek; a' midön azt állatják azok hogy a' Terméßetet semmi Böltseség nem igazgatja. Én ugyan azzal tartom, hogy ha csak egy napig ßemlélnék-is azok a' Terméßet' járását egy ßabad mezöben; minden bizonnyal eßekre jönének. Vagy talám csak azért azok, ollyan tudatlanok minthogy ßüntelen a' nagy Városokban 's Udvarokban laknak a' hol csak az emberi romlottságot ßemlelik, a' Terméßet' ßépségét pedig tellyeséggel nem látják.

Euk-

Eukrates: Bizonyára méltán csudálkozhatol ezen a' nagy vakságon; mert alig lehet azt által-látni, hogy lehesen az meg, hogy ezek az emberek egy illyen világoson ki tettzö Böltseséget ne láßanak. Haßonlatoßok ezek az ollyan Betegekhez, a' kik mindeneket sárgának vagy fel-fordultnak lenni látnak; minthogy az ö ßemekben lévö nedvességek megveßtek, vagy pedig az ö ßemek meg sérteßett. Igy ezek az emberek-is, olly igen ßok rendeletlenségeket látnak magokban, hogy a' miatt azokat-is, a' mellyek rajtok kivül vagynak, rendeletleneknek lenni gondolják.

Charites: Valósággal ki-találtad a'nak igaz okát óh Eukrates. En magam esmérek egynéhányat a' *Történetnek* ezen predikatori közzül, kiknek az ö belsö állapotjok igen nyomorúltul vagyon. Ha már a' Terméßetröl ahoz képeßt téßnek itéletet, a' mint önnön magokat érzik: ugy bizony nem mehetnek a'ra, hogy a'nak Bölts Formálóját meg-esmérjék. De még is úgy látzik mintha önnön magok ßégyenlenék a' magok Tudományokat. Mert egy átaljában csak azért kivánnak máßokat-is a' magok értelmekre hajtani, hogy á'nál kevésbé ßégyenljék magokat. Nékem gyakran vólt alkalmatóßágom a' Terméßetben rende-

ltetlen-

letlenséget lenni tanitó embereket látni, és töllök a' *vak szerentsének* vagy *Történetnek* †kivánnám óltalmazását hallani.† Te-is hallanád azt vagy egyszer; mert bizonyos vagyok benne, hogy Te leg-könnyebben halgatásra juttatnád öket. Midön illy sokat tanúltam már tölled; avagy el-titkolnád-é töllem mimódon lehetsen a' Történetet meg-tzáfolni?

EUKRATES: Jó szivel meg-tselekeszem; a'-nyival-is inkább, mivel az igen könnyü do-log. Tetszik-é tenéked, hogy ezt Kérdés és Felelet által próbáljuk, úgy hogy Te viseld a' Tagadónak Képét.

CHARITES: Anyit kedves Barátom, nem vállalhatok magamra. Ha tsak tettetés képen venném-is fel ezt az ábrázatot, úgy-is útálatos vólna az elöttem. A' miképen *Epaminondas* tsak trefából sem akart hazudni; nem külömben én-is ugy gondolkodom, hogy valami józan okosság ellen való illetlenség, vagy valami gonoszság ragadna hozzám, ha tsak szinböl viselnék-is ollyan rút ábrázatot. E' mellett óh EUKRATES, nem-is tudnék én semmit szóllani a' *Történet* óltalmazására; mivelhogy még soha sem hallottam semmit-is ollyat ezen hibás vélekedés óltalmazóitól, az ö értelmeknek meg-erösitésére, a' mi tsak árnyéka

árnyéka-is lehetne a' Fundamentomos erösségnek. Örömesstebb, lészek azért tsak Hallgató, ha néked-is úgy tettzik.

EUKRATES: Keresünk azért egy hellyet, a' hol le-ülhesünk Mert ha szintén le-ment-is már a' Nap: tsak ugyan kinn ~~meg~~-maradhatunk† e'ben a' kellemetes idöben; a'nyival-is †még inkább, minthogy a' *Filemile* énekleiét halgathatjuk, elöttem azon kivül a' *Békák* vartyogása-is *(:v. ~~vakogása~~:)* kedves.

CHARITES: Le-ülvén azért az ö kert ajtaján belöl egy pásint székre, hozzája újjonan tett kéréseme~~t~~ igy kezdi beszédét:

EUKRATES: Hogy szép Rend és nagy ékesség légyen a' Természetben, azt óh CHARITES senki se tagadta még. Mert olly erösen szembe tünnek ezek; hogy azokat meg-nem látni nem lehet. A' leg kisebb *Plántának*, a' leg-kisebb *Állatnak* formájában-is nyilvánságos szépség tettzik-ki. Ezt minden látja. Ha sok egy mással Atyafiságos *Nemeket* vészünk-fel; ugy-is egész sereg, avagy *Rend Plántákat* 's *Állatokat* találunk, a' mellyeknek szépen meg-egyezö ékességek minden embert meg-illet. És végezetre, a' mint már ma meg-mútattam, minden *Rendek (:Classisok)* együtt vétettetvén, ollyan *Systema* ollyan szám-

ſzámtalan karikákból álló Láncz léſzen azokból a' melly mind végig, hibát nem eſmérö ſzép rendel folly egymásból. Tsak az hát itt a' kérdés, hogy vallyon tsúpa *Történetből* származhatott-é az a' ſok ékesség, a' mellyet a' Terméſzetben tapaſztalunk?

A' Terméſzetben lévö ſzakadatlan egyenlöség.

Láſsuk-meg elsöben, hogy vallyon tsak magában gondoltatván, lehettséges-é az, hogy tsupa *Történetből* ollyan ſzép *Rend* származzék, a' minémü vagyon a' Terméſzetben, és a' mellyet ſenki ſe tagad?

Mindeneknek elötte pedig jegyezd-meg azt kedves Barátom, hogy a' Terméſzetben lévö ſzép rend minden eſztendöben é'pen úgy fordúl elö, a' mint vólt már ſok ſzáz eſztendökkel e'nek elötte. Minden *Fának*, minden *Plántának* é'pen ollyan virága 's gyümölcse vagyon e'ben az eſztendöben-is, mint ſzintén az el múltban vólt. minden *Állatnak* ollyan *Fiai* léſznek moſt-is, a' mitsodáſokat ſzokott azon *Nem* eleitöl fogva nemzeni. Semmi ſe leſz, a' mi új vólna, némelly bizonyos környül álló dolgokat ki-vévén, a' mellyek az Hellységeknek változáſitól, az idö forgásából, és más haſonló tudva lévö ókokból ſzármaznak. És igy, ſem a' magános dolgoknak,

nak, ſem pedig az egéſz Terméſzetnek ſzépſégéből ſemmi ſe véſz-el, ſem pedig az e'dig valóhoz újjabb ékeſség nem járúl. Ha tsak *Történetböl* esnék az, hogy illyen ſzép *Rend* légyen; végheretlen ſokſzor és mindenkor é'pen azon egy formán kellene elö fordulni a' *Történetnek*; az az, maga a' *Történet* bizonyos Rendet és *Regulát* követne, ki-vólna már ollyan balgatag, hogy Történetnek nevezze azt a' mi bizonyos, és olly állandó *Regulák* ſzerént eſik, hogy jó elöre el-lehet látni, mi következzék belölle?

Ellen vetés.

De azt mondhatná valaki, hogy ámbár ez a' Terméſzetben való jó Rend illyen bizonyos *Regulák* ſzerint folyon; azért mindazáltal nem ſzükség hogy azt valamelly Értelemmel biró valóság munkájának lenni tartsuk. Mert a'nak ſzükségesképen úgy kellett lenni; mivelhogy egyedül tsak ez a' Rend vólt lehetséges, és a' melly e'zel ellenkeznék, a'nak lehetetlen vólna meg-esni, valameddig a' Terméſzetben lévö Dolgok igy vagynak egymáſsal egybe-köttetve. De ha közelebbröl tekintjük meg ezt a' Gondolatot legottan el-enyéſzik az.

Ha egyedül tsak az a' Rend vólna lehetséges, a' melly moſt vagyon a' Terméſzetben;

Felelet. > ben: ugy épen ollyan képtelenség volna a' moſtanin kivül más rendet képzelni, melly nagy képtelenség egy ollyan Golyóbiſt gondolni, a' melly nem lenne gömböllyü. Már pedig nem tsak ſemmi képtelenség nintsen a ban; hogy ezen a' moſtanin kivül más rendet gondoljunk a' Terméſzetben; hanem e'nek felette, mitsoda formán légyen lehetséges az a' más Rend, azt-is könnyen képzelhetjük; sőt a' mi nagyobb, ezt a' mostani Rendet mi magunk is meg- változtathatjuk. Véghez vihetjük azt p. o. hogy valamelly Fa, a' melly a' Terméſzetnek moſtani rendes follyása ſzerént bizonyos virágokat, és Gyümöltsöket terem, ezután ne ollyanokat, hanem egéſzen más formákat teremjen. (*) És a'nyira vagyon, hogy a' Terméſzetnek moſtani Rende ſükséges képen való Rend volna; hogy sőt inkább a'nak Tulajdonságaiból ki-hozhatjuk azt, hogy e'nek a' Rendnek valaha végének kell ſzakadni.

És

(*) Tudja minden hogy ez Oltás által mégyen véghez; A' Virágok is, a' mivelés vagy egy hellyből, másúvá való által plántálás által elváltoznak. Ha két egymáſtól külömbözö *Nembéli* virágban lévö port egybe elegyiteſz gyakorta egy harmadik féle *Nem* kél ki a' magról.

Es igy a' Terméſzetben lévö ſzép Rendet nem tulajdonithatjuk tsak *Történetnek*; ha ſzintén tselekeſzik-is azt némellyek, a' kik olly képtelen és egymáſsal ſzemtöl ſzembe e'lenkezö dolgokat- is tudnak gondolni, mint p. o. egy négy ſzegeletü karika. (:*quadratus circulus*:) Látod e' ſzerint óh Charites, mi légyen lehetetlen a' *Történetnek*, és el is hiſzem, hogy ezt tiſztán fel-veheted.

Charites: Ollyan erőſsek a' Te Fundamentomid, hogy a'kételkedésnek épen ſemmi hellyt nem hagynak.

Eukrates: Vi'sgállyuk-meg már azt-is, mi légyen lehetséges a' Történetnek, mert ezt alkalmaſint meg-lehet határozni. E'ben a' réſzben még jobban által-láthatod, melly feletted nevetségeſen itélnek a' *Történetnek* óltalmazói.

Azt ugyan ſzégyenlik mondani némellyek ö közzüllök, hogy a' Terméſzet moſt-is tsak *Történetből* munkálkodik. Jól látják melly nagy ellenkezés légyen e' két mondás között; hogy minden *Történetből vagyon*, és még-is *bizonyos Rend ſzerint vagyon*.

Véſzik azt éſzre, hogy lehetetlen volna azokat a' ſzámtalan ſok dolgokat, a' mellyek a' Terméſzetben vagynak, elöre el-látni; ha mind azok

azok egy bizonyos *Regula* ſzerint nem folynának. Meg engedik azért, hogy már ma bizonyos *Reguláknak* ſzerint munkálkodik ugyan a' Terméſzet; de mind ezek a' Törvények lassan laſsan, és tsak Történetből lettenek. Minekutánna pedig egynéhányſzor egymás után történetből mindenkor ugyan azon dolgok ſzármaztak vólna; nem tudom mitsoda belsö hajlandóság által hozzá ſzokott a' Terméſzet, hogy töbſzör-is ugyan azonokat munkálódja. Azt-is ſzokták mondani, hogy elsöben ſok féle képen próbálgatta magát a' Terméſzet, mimódon kéſzithetne ollyan *Állatokat* és más egyéb dolgokat, a' mellyek Tagokkal 's Réſzekkel birnának; de ſzámtalan ſokſzor, vagy ez, vagy amaz réſzek nélkül ſzükölködö idétlen formák lettenek azokból, mind addig, mig nem egyſzer végezetre, e're a' tökélletes ſzép Rendre talált, a' mellyet ma ſzemlélünk.

Jól látod ugyan óh Charites, hogy ez egéſzen értelem nélkül való, és gyakorta önnön magával-is ellenkezö haſzontalan fetsegés légyen. De ſokkal világoſabban fel-veheted, melly képtelen gondolat légyen ez; ha megmutatom azt tenéked, hogy a' tsúpa *Történet*, ha ſzintén ezernyi ezer 's több Eſztendöktöl fogva ſzüntelen próbálgatott vólna-is, a'mint

ezek

ezek az Emberek képzelik; mindazáltal mind e' mái Napig-is, nem hogy olly ſok ezernyi ezer, de még tsak egy leg-alább való *Plántátskát* ſe tudott vólna formálni.

Végyünk-fel világoſitásnak okáért egy *Plántát*. Ha lehetséges vólna, hogy valamit formáljon a' *Történet*, egy átaljában e'nek kellene a'nak lenni, mert egy *Plántában* ſokkal kevesebb Meſterség vagyon, mint ſem egy *élö állatban*. A' ſzemmel látás tanitja, hogy egy *Plánta* ſok egymáshoz ragaſztatott apró *Tsökböl* áll, a' mellyek közzül némellyek hoſzſzára, némellyek pedig kereſztül nyúlnak. Ezek az apró *tsötskék*, mind hoſzſzúságokra, mind vaſtagságokra nézve bizonyos *proportioval* birnak. Ugy hogy minden *Plántában* ſok *Tsök* légyenek ollyanok, a' mellyek mind hoſzſzúságokra, mind vaſtagságokra nézve megegyeznek egymáſsal; ſokak ellenben a' mellyek a' többitöl külömbözö mértéküek. Mindazáltal mind ezek a' külömbözö *Tsök* ollyan formán vagynak öſzve rakattatva, hogy azokban a' nedveſségek bizonyos *Reguláknak* ſzerént follyhatnak. Állapodjunk-meg már itten egy kevéſsé.

Mennyi lehetséges a' Történetnek.

Ezek a' *Tsötskék* ugyan, tsak leg-kiſsebb réſzét téſzik azoknak, a' mellyek terméſzet ſzerint meg-kivántatnak a' *Plántákban*. Tégyünk-fel mindazáltal egy kérdéſt, a' melly a' többek között leg-könnyebb; t. i. lehet-é azt várni a' tsúpa *Történettöl*, hogy ha akármelly ſok *Materia* kezdene mozgani, tsupán tsak a' mozgás által olly ſok egy forma vaſtagságú és hoſſzúságú *Tsötskék* formáltaſsanak? A' midön pedig ezt téſzszük-fel, olly keveſet kivánunk a' *Történettöl* véghez vitettetni, a' mellynél kevesebbet é'pen nem lehet mondani. Sokkal többet kellene még ezeken kivül véghez vinni, tsak egy *Plánta* formálására-is, hogy az *Élö állat* formáltatásáról ne-is ſzólljak.

Mi a' Történet? } De ſzükség hogy itten világos értelmet formáljunk a'ról, mit ſzoktak *Történetnek* vagy *Vak ſzerentsének* nevezni. Tégyük-fel, hogy légyen ſzámtalan ſok *Matéria*, a' melly felette apró réſzetskékre légyen el-oſztattatva. És azután végyük-fel, hogy valami *erö* által, akárhonnan légyen az az *erö*, kezdjenek ezek az apró réſzetskék mozgattatni, úgy mind azáltal, hogy ezt a' mozgáſt ſemmi értelem ne igazgaſsa. Ugy mozogjon pedig mindenik réſzetskéje a'nak a' *Matériának* a' mint meg inditotta vólt az az

Erö

Erö, a' melly leg-elsöben hozzá ért vólt, és azon kivül ſemmi Ok ne légyen, a' melly a'nak mozgáſát más-felé térithetné. Végyük-fel továbbá, hogy azoknak a' mozgásban lévö réſzetskéknek *ſzáma* meg-vagyon határoztatva, minthogy az véghetetlen nem lehet. Mert akár melly nagynak képzeljük azt a' ſzámot, tsak ugyan mindenkor lehetséges leſſz az, hogy még a'nál-is több réſzetskék légyenek. Légyen e'nek felette az az *idö*-is meg-határoztatva, a'meddig kell mozgani azoknak: minthogy, ha vég nélkül kellene mozogni azoknak a' réſzetskéknek, a' mig valami válnék belöllök; ugy ſoha ſemmi ſe lenne azokból.

Ezeket igy fel-tévén, gondollyunk már egy ollyan *Történetet*, a' melly minden máſok felett leg-könnyebb. Három követ vévén kezembe a'Földre vetem azokat, ugy hogy az én *vetésemen*, és a' *Mozgás* rendes *Törvényein* kivül ſemmitöl egyébtöl ne függjön azoknak *Mozgáſok*. E'ben lehet képzelni a' *Történetet*. Midön már ezek a' kövek a' Földön hevernek, ha egyiknek közepétöl (:*centrumától*:) a' máſikéig egyenes *lineát* vonunk: vagy *Három ſzegü Figura* (:*Triangulum*:) leſſz belöllök; vagy pedig mind egy rendbe léſznek. Ha nem egy rendbe, hanem *Három ſzegü*

formán esnek; ugy a' *Triangulum*ok, vagy *Három ſzegek* közzül, a' mellyek ſzáma nélkül ſok képen formáltathatnak, mindenik lehetséges léſzen. (*) *Omnes Triangulorum ſpecies erunt poſſibiles:*) De mind azok között a' ſzámtalan lehetséges *Triangulum*ok között, csak egy *egyenlö óldalú Három ſzegelet* (:*Triangulum*

(*) Mint hogy ennek a' dolognak fundamentomos esméretitöl ſok függ, illendö hogy arról tiſzta értelmünk légyen. Ha egy táblán vagy papiroſson fel-véſzek három *punctum*okat, a' mellyek nem egy rendbe vagynak, és egyiktöl a' többihez egyenes *lineat* vonok: ezen három *Lineak* között leſz egy tágaſság, a' mellyet *Három ſzegnek* (:*Triangulum*nak :) neveznek. Három uevezeteſebb *Nemei* vagynak e'nek. Mert vagy mind a' három oldal egyenlö egy máshoz; (*Triangulum aequilaterum*) vagy tsak a' kettö; (*Triangulum aequicrurum*) vagy pedig egyik sem egyez a' máſsal (*Triangulum Scalenum*) Ez hármak közzül mindenik *Nemet* ſzáma nélkül ſok féleképen lehet változtatni. Az *egyenlö óldalu Három ſzeg* (*Triangulum aequilaterum*) *ugyan-is*, véghetetlenül ſok féle kepen lehet meg, ahoz képeſt, a'mint azok a' *Lineák* a' mellyekböl állanak a'nak óldalai, vagy hoſzſzabbak, vagy rövidebbek. *A' második nemü Triangulumok*ban, a' mellyekben t. i. tsak *két oldal egyenlö*, a' harmadik pedig vagy hoſzſzabb, vagy rövidebb az a' ſzámtalan ſok-féle képen lehetö változás véghetetlenül nagyobb ſzámú lehet, mint a' máſikban.

lum aequilaterum:) lehetséges a' midön ellenben *Egyenetlen óldalú Három ſzegeletek* (:*Scalenum Triangulumok*:) véghetetlenül ſokak lehetségeſek. És igy, véghetetlenül több okokra nézve lehet azt várni, bogy az én töllem el-vetteteti kövek ugy eſsenek, hogy ha a' közöttök lévö Tágaſságot *Linéák*kal bé-keritem inkább *Egyenetlen*, (:*Scalenum*:) mintſem *Egyenlö óldalú Három ſzeget* (:*aequilaterum Triangulumot*:) mútaſsanak. Avagy, hogy másképen tégyem-ki; véghetetlenül ſokſzor kellene nékem el-vetni azokat a' köveket, a' mig egy *Egyenlö óldalú Harom ſzeg* formára

 eſné-

ſikban. *Elsöben* azért minthogy az *egymáshoz egyenlö két óldalt* ſzáma nélkül ſokképen lehet változtatni, *továbbá* azért mert a' *harmadik óldal* hoſzſzuſágât - is vég-nélkül lehet nevelni. A' *Harmadik féle Triangulum*okban (:*Scalenum*okban:) pedig, a' hol egyik *linea* ſem egyez a' máſikkal, véghetetlenül több féle változáſoknak van hellye, mint a' két elsöbbekben. Ha ugyan-is *elöſzör* két *linéát* véſzünk - fel a'ból, ezek között véghetetlen külömb *proportio*k lehetnek. E' *kettö* között *továbbá* es a' harmadik közt, ismét nem kiſsebb ſzámúak. Ës igy világos az hogy véghetetlen ſok féle módon formálrathatnak ollyan *Triangulum*ok, a'mellyek egymáſtól véghetetlenül külömböznek; és hogy ezek közzül egyikben ſints több lehetöség, mint a' máſikban.

esnének azok ; az az: akármelly ſokſzor vetném el azokat még-ſe lenne ſoha ollyan *Triangulum* belöllök.

E'nek a' gondolatnak pedig ugy is helllye vólna : ha ſzintén meg-engednök-is azt, hogy a' mitsodás *Triangulum* vólt már egyſzer , az a' következendö vetésekben többször elö-ne fordúlna. Ha ugyan-is a' lehetséges *Triangulum*ok ſzámát véghetetlennek lenni téſzſzük-fel, igy- is nem lenne az kiſsebb. De ha meg-gondoljuk , hogy valahányſzor újjolag el-vetem azon 3. köveket; mind annyiſzor lehetséges az, hogy ismét azok a' vetések fordúllyanak elö, a' mellyek már meg-vóltak: ugy még véghetetlenül erösebb fundamentomon épül az emlitett gondolat. Mond-meg már moſt nékem óh Charites, mit itélnél egy ollyan Ember felöl, a' ki azt állatná, hogy egy néhány bizonyos ſzámú vetéſek után ugy eshetnének a' három kövek hogy egy *Egyenlö óldalú Három ſzeget*, *aequilaterum Triangulum*ot formálnának, söt biznék-is ahoz, hogy az hihetö képen véghez fog menni?

Charites: Én valósággal nem tartanám azt józan okoſsággal biró Embernek; mert a' Te okoskodáſodban ſemmi ki-vetöt nem találok. Hát még ha azt-is erösítené, hogy az emli-

emlitett módon ollyan *Triangulum* formáltathatnék , a' mellynek mind nagysága, mind pedig , hogy a' fellyebb le-irt *három Nemek* közzül mellyikre tartozzék , bizonyoſon meg-vólna határozva. Ez még a'nyival is nagyobb képtelenség vólna.

Eukrates: Mennyünk tovább már moſt. A' három *kövek* hellyett fel-véſzek egy marok *port* a' mellyet a' levegö Égbe ſzéllyel hintek. Meg eshetik az , hogy ezen *pornak* réſzei mind egy rakásba , meg-eshetik az-is, hogy ſok rakásokba gyülve ſzállyanak a' Földre, a' melly ſzerint véghetetlen ſok-féle formák ſzármazhatnak. Ezen véghetetlen ſok formák között lehetséges az is, hogy apró *Tsök* formáltaſsanak a'ból a' Földre ſzállott porból. De a' midön egy illyen *Tsének* formáltatása tsak egyſzer lehetséges ; a'kor a' más féle *Formák* formáltatása véghetetlen ſokſzor lehetséges. Mennyire hihetö azért az e'ben a' példában, hogy a' ſzéllyel hintetett porból egy *Tsötske* formáltaſsék ? Én ugyan é'pen ſemmi hihetöséget nem látok a'ban. Mert ha véghetetlen ſok más *Formák* épen ollyan lehetségesek, mint ez az egy; ugy ſemmi okom nintsen, a' miért reménylhetsem, hogy az el hintetett porból nem egyéb, hanem egy

Tsö formáltatik. Nem-is mégyen ſoha egy ember-is ollyan balgatag gyanakodásra.

Ha pedig meg-engednök azt, hogy azoknak a' poroknak egymás között való állása, és az én kezemnek el-hintése a'ra határoznák a' pornak részetskéit, hogy azokból nem egyéb, hanem tsak *Tsök* formáltaſsanak: a' szerént ugyan, véghetetlenül ſok *Tsök* vólnának lehetségeſek; de mind azok között-is, tsak egy *Tsö* lehetne ollyan, a' melly mindenütt egyenlö vaſtagságú vólna. Azért, a' fellyebb emlitett okokra nézve, igy ſe lehetne ſoha reményleni, hogy a'ból a' porból egy *Cylindrus* fórma, az az, ollyan gömböllyü *Tsö* formáltaſsék, a' mellynek mindenütt egy forma vaſtagsága légyen. Akármennyiſzer hintsem-el azt a' port, ha mindenkor *Tsök* formáltatnak-is belölle, mindazáltal mindenkor más formák, nem egy forma vaſtagságuak lésznek.

Charites. Nékem ugy tettzik, hogy tsak ez-is bövön elég vólna a' *Történet*' megtzáfoltatására.

Eukrates: De ez még tsak ſemmi. Sokkal kiſsebb lehetöség, és ellenben ſokkal nagyokb képtelenség leſz a' *Történet*' reménylésében, ha meg-gondoljuk azt, hogy azon *Matériából* a' mellyet fel-tettünk vala, nem tsak

tsak egy mindenütt *egy forma vaſtagságú gömbölyü Tsönek*, (*Cylindrusnak*) hanem záma nélkül ſokaknak kell formáltatni és a' mellyek öſzve illenek, azoknak egy más mellé kell eſni. Ha azért egy *Plántának* ſemmi részeire nem figyelmezvén, tsak ugy tekintenök-is azt, mint a' melly ſok egymáshoz illö *Tsökböl* áll; tsak ugy-is minden józan okoſság ellen vólna a'ról gyanakodni hogy egy ollyan forma *Tsö* tsak *Történetböl* formáltatott vólna.

Látjuk e'képen hogy egy eſzes Ember ſe várhat a' *Történtettöl* tsak egy akármi formájú *Tsöt*-is, a'nyival kevésbé egy *Cylindruſt* az az, ollyat, a' melly mindenütt egy forma vaſtagságú lenne. De e'nél véghetetlenül nagyobb képtelenség vólna azt reményleni, hogy az e'képen formáltatott egy *forma vaſtagságú Tsök* vagy *Cylindrus*ok közzül, a' mellyek másképen egyenlök, hoſzúságokra nézve-is meg-egyezzenek egymáſsal. Még e'nél is véghetetlenül képtelenebb az, hogy az e'ben a' tekintetben-is egyenlö *Tsök* ugy eſsenek egy más mellé, a'mint szükség, hogy egy szál *Plánta* légyen belöllök. Végezetre, minden képtelenségek felett való képtelenség az, hogy a' Terméſzet ne tsak ki-formáljon

valamelly *Plántát* hanem még e'nek felette ollyan tehettséget-is adjon a'nak, hogy az után minden más ſegitség nélkül véghetetlenül ſzaporitsa a' maga *Nemét*.

És igy a' józan okoſságtól egéſzen elkellett bútsuzni a'nak az Embernek a' ki azt állitja, hogy avagy tsak egy féle *Plánta* Nem tsúpa *Történetből* származott; ha ſzintén ſzámtalan ſok ſzáz eſztendöktöl fogva dolgozott vólna is azon a' *Történet*. Holott nem tsak egy fele hanem ſok ezer *Nemü Plántak* vagynak, a' mellyek nyilvánsággal egybe vagynak köttetve egy máſsal, hogy az élö állatokról (†) és ſmás egyéb Dólgokról ne-is ſzóllyak.

CHA-

(†) Ugyan ezt az erösséget az élö állatok példajában-is vilagoſon elö adja *Reimarus* (: RAIMARUS) azon arany betükre méltó Munkájában mellynek ez a' Titulusa: A' *Terméſzeti Vallásnak Fövebb Ágazati; mellyeket Elmélkedéſekbe foglalva elö adott* 'S RAIMARUS a' 11. Réſzb. 8-12 §. Az mellynek rövid ſummáját egy két ſzóval itten le-irni, talám nem léſzen az Olvasónak unalmára, a' mig kedves Nemzetemet az egéſz drága Múnkának ſzületett Nyelvünkön való olvasásával gyönyörködtetni ſzerentsém lehetne. Illyen formán rendeli a'-ban a' Tudós Auctor a' maga Gondolatit.

Ha fel-véſzek 24. külömbözö Betüket, és azok közzül moſt ezeket, majd máſokat; moſt

többet

CHARITES: A' ki ezeket a' Fundamentom-

többet majd keveſebbet; moſt illyen, majd más rendbe rakom öſzve; olly igen ſokſzor változtathatom ezt a' tserélgetéſt, hogy a' 24 Betüknek ezer *quinquillion*ál, 1, 000 000 000, 000, 000, 000, 000, 000, 000, 000,000, 000. több féle, és egymáſtól mindenkor külömbözö Compoſitioja, öſzve rakattatáſa leſz lehetséges.

A' VIRGILIUS ENEIS nevü Könyvében vagyon mint egy 363780 betü. A' mellyeknek külömb-külömb féle képen lehetö el-rakattatásoknak ſzáma, véghetetlen kitsiny ahoz képeſt, a' mennyiſzer lehet az emlitett 24. Betüket el-rakni. És viſzontag az a' rend, a' mellybe vagynak a' 363780 Betük a' VIRGILIUS ENEISSÉBE, ſzinte véghetetlen kisded réſze (:*pars infiniteſima*:) a'nak a' mennyi ſok féle rendben lehetnek még azok. Ha már feltéſzszük hogy egy Betüvel teli Fiokos ládába, vagy a' mint a' TIPOGRAFUSOK nevezik, egy *Kaſtaba* meg-vólnának mind azok a' Betük a' mellyekböl áll az Eneis, ſem több, ſem keveſebb nem lévén a ban; és azok egy 'sákba öntetvén, egyenként ſzedegetné-ki valaki a'bóli a' Betüket: tsak egyſzer vólna lehetséges, hogy é'pen ollyan rendel ſzedje-ki azokat a' 'sákból a' mitsodás rendbe vagynak az Eneisben, a'midön ellenben, véghetetlenül ſokſzor ſzedhetné ugy-ki hogy nem az Eneis hanem mindenkor egyéb légyen. De a' melly felette kitsiny az a' 363780 bol álló ſzám; azoknak az apró réſzeknek véghetetlen nagy ſzámához képeſt

tomokat által nem látja, azt kivánnám én a'tól

peſt, a' mellyekből áll egy élö állatnak Teſte, vagy a'nyival inkább az egéſz Világ; a'nyival lehetetlenebb, hogy ezek tsak Történetből allottak vólna elö ollyan ſzép Rendben, a' mint látjuk.

De igen ſok vólna meg-engedni azt, hogy valaha avagy tsak egyſzer-is találhatná a' Történet az illyen jó rendet. Hogy ugyan-is Valósággal birjon valami, meg-kivántatik, hogy az mind belsö, mind külsöképen lehetséges legyen. (*ut ſit interne et externe poſſibile*:) p. o. Ha az emlitett *Kaſtában* nem tsak 363780 Betük vólnának, hanem nevezeteſen az Abécének minden Betüi közzül é'pen a'nyi vólna, a' mennyi van az Eneisbe, *belsöképen lehetséges* vólna, hogy a' Virgilius Versei, formalódjanak azokból. Ha továbbá az-is vólna, a' ki azokat ollyan rendel ſzedné-ki, a' mint vagynak Virgiliusban, ugy *külsöképen-is lehetséges* vólna az Eneis. Ellenben ha a' 363780. Betük, között az Abécének minden Betüi nem találtatnának; vagy némellyikből igen ſok, másból igen kevés vólna, 's némellyek hellyett ſzámok, Kóták, Kalendáriumbéli Jegyek vólnának: ugy *belsöképen lehetetlen* vólna ki-tsinálni azokból a' Virgilius Verseit. Ha pedig mind ezek meg-vólnának ugyan; de nem vólna ki-ſzedje-ki azokat a' Kaſtaból, ugy *külsöképen lehetetlen* vólna az Eneis.

Szabjuk már az Élö állatoknak Történetböl lehetö formáltatásokra ezt a' haſonlatoſságot.

Azt

a'tól hogy mútaſson avagy tsak egy ollyan új *Plántát*,

Azt ſzokták mondani a' Történet óltalmazói közzül némellyek, hogy a'ban az otromba Matériában vagy *Chaos*ban, a' mellyet fel-véſznek, az Élö állatok Teſtének minden réſzei, avagy elsö kezdetei meg-vóltak, ugy hogy tsak a' Melegnek kellett ahoz járúlni, hogy valóságos Élö állat légyen belölle. Es igy az Élö állatoknak Történetböl való formáltatáſok mind *belsö* mind *külsöképen lehetséges* vólt. De melly balgatag képzelödés légyen ez, könnyü által-látni.

A' mi ugyan-is az elsöt illeti; ha *belsöképen* lehetséges vólt az Élö állatoknak tsak Történetböl formáltatni az emlitett Materiából: ſzükség hogy a'ban minden réſzek meg-lettek légyen, a' mellyekböl áll az Élö állat; u. m. Hús, Tsont, Portzogó, Inak, Bör, Köröm, Ször, Tollu, Vér, 's a' t. Már pedig a'ban a' sárban vagy Földben nintsenek-meg az Élö állat Testének minden réſzei, söt a' mi kevés meg vagyon-is belölle, az-is ſzerte ſzéllyel, ſok más ſzükségtelen réſzek között el-vagyon elegyedve. Ugy hogy olly lehetetlen légyen a'ból egy Élö állatot ki-tsinálni, mint a' fellyebb emlitett példában a' Virgilius Verſeit ki-ſzedni a'ból a' 'sákból, a' mellybe ſok Betük meg-nem vólnának, ſokak hellyett pedig ſzámok, Kóták, és Kalendáriumbéli Jegyek találtatnának. Hát még ezen kivül a' Lélek, a' gondolkodó, Emlékezö 's a' t. tehetség, mitsoda réſzében lennének e'nek a' Matériának?

Továbbá, é'pen ollyan képtelenség *külsö lehetséget* gondolni itten. Ha ugyan-is a'mint

most

Plántát, a' melly nem volt vólna még e'dig. Ha

moſt láttuk, *belsöképen lehetetlen* az Élö állatnak illyen módon való formáltatáſa: az a' meleg, a' mellyet minden fundamentom nélkül tsak vaktában véſznek fel, mimódon pótolhatná ki azokat a' réſzeket, a' mellyek nintsenek meg? Mimódon hányhatná-ki a' ſzükségteleneket? Mimódon ſzerkeztethetné öſſze a' ſzéllyel valókat? És a' mi nagyobb, mimódon adhatna életet, érzékenységeket, és egyéb tsúdálatos Tehetségeket az e'képen kiformált Teſteknek? Ha ugyan tsak vólna a'nyi ereje a' melegnek, azt vihetné véghez leg könnyebben, hogy az el-rothadott Levelekből Hernyó, az el-ſenyvedett Fából Féreg, a' meg-veſzett Magyaróból Mókus; a' ki-párlott Füből vagy ſzénából Bárány, Bornyú, Öz, vagy leg alább Téj, Vaj, Sajt légyen, ha a' Nap-fény éri azokat; minthogy az emlitett állatok azokból a' Dolgokból élnek. De e'féle példákat nem tudunk a' Terméſzetben.

De ha olly ſokat engednénk-is meg, hogy mind belsö mind külsö lehetség légyen a'ban, hogy tsúpa Történetböl formaltaſsék az Élö állatok Teſte; még-is egéſzen el-rontaná azt az okoskodáſt, e' következendö gondolat. Történetböl ſzármazni valaminek, a'nyit téſzen, mint minden bizonyos fel-tett vég nélkül, minden bizonyos Regulák ſzerint való múnkálkodás nélkül ſzármazni; ugy hogy az a' Törvény, a' mellyet minden Tselekedeteiben maga elött tart ſzüntelen a' ~~Terméſzet,~~ Történet ez légyen: hogy, *ſemmi Rend, ſemmi Regula, ſemmi Tzél ne légyen az ö munkáiban.* Tehát valami ettöl a'

Ha ugyan-is vagyon *Történet*, és ſzüntelen mun-

a' Régulától el-távozik, az mind ellenkezik a' Történettel, az nem lehet Történet. Már pedig, ha az Élö állatoknak Teſteket, Életeknek módját, 's minden környül álló dolgait meg-tekintjük; mind azokat változhatatlan állandó Regulàk ſzerént lenni, és bizonyos végre tzélozni találjuk; és következésképen ellenkeznek a' Történettel, nintsenek Történetböl.

A' melly lehetetlen azért hogy a' fellyebb emlitett 'sákból ki-tellyék a' Virgilius Verſe, ha ſzintén egy egéſz Armadia a' véghetetlen Örökké valóságig meg-ſzünés nélkül huzogatná-is a'ból ki-felé a' Betüket: é'pen ollyan lehetetlen, hogy a' Történet akár melly ſok múnkája után tsak egy Balhát, vagy egy Balha lábat-is formálhaſson.

Semmit ſe könnyebbitik azok a' nehézséget, a' kik elmésebben akarván gondolkodni, igy igazitják meg-azt az okoskodáſt; hogy nem tsupa otromba matériából ſzármaztanak az Élö állatok; hanem azoknak egéſz formájok öröktöl fogva meg-vólt holmi apró Tojáſokban, a' mellyek mind a'dig hányódtak vetödtek, mig egyſzer meleg hellyre találván, mind ki költek. De ezzel ki-nem magyarázzák az Élö állatoknak Történetböl lett ſzármazáſokat. Ugyanis, mitsoda fundamentomból véſzik-fél azokat a' Tojáſokat? Honnan lettek azok? Kitsoda tudta minden Nembéli állatoknak réſzeit egy kis compendiumban olly meſterségeſen bé-ſzoritani? Vagy ha ezen Tojáſoknak eredetekröl ſemmit ſe vi'sgálódván, vaktába meg-engedjük azokat, hogy meg-vóltak, hogy maradhattak

munkálkodik, miért vagyon hát, hogy még ſe láttunk ſoha ſemmit-is, a' mit az formálna? (*)

Eukra-

tak - meg azok a' rothadástól öröktöl fogván mind az ideig , a' mig ki - kelhettek ? Ha ez-is lehetséges vólt ; mi tette termékennyé azokat a' Tojásokat ? mert ma-is látjuk, hogy a' Tyuk Tojásból Kakas nélkül ſemmi ſem leſz, hanem hamarébb el-rothad. Mellyik réſze vólt ezen Materiának alkalmatos a'ra , hogy a'ban, mint valami Méhben tápláltaſsanak a' kis állatok ? ki-kötötte - meg ſzületések után az ö Köldököket ? Mitsoda Anya emlöje ſzoptattameg a' leg-elsö Gyermeket ; vagy mellyik töltött meg-rágort eledelt a' kis madár Fiú begyében ? Mind ezekből ki-tettzik , hogy ez az egéſz gondolat merö haſzontalanság légyen.

(*) A' *Történet*nek, ótalmazói (: a' kiknek balgatag vélekedéſeket a' közelebb való idöben nevetségeſen igyekezte mútogatni egy Auctor azon múnkájában,a'mellyet *az élö állatok eredetéröl valo Vi'sgálódásnak* nevez) ugy gondolkodnak , hogy nagy erőſsége ez az ö Értelmeknek, hogy mind a' plánták, mind pedig az Élö állatok között találtatnak idétlen jövések és fajzáſok; a' honnan , ugy mondanak, ki-tettzik, hogy minden dólgok tsak Történet ſzerint follynak. De e'zel tsak a' magok vakmeröſségeket, vagy pedig igen nagy eſztelenségeket mútatják - ki. Tégyük félre a' fellyebb valókban emlitett Fundamentomokat, a' mellyeknek epen nints az ellenekre, hogy idétlen Plánták 's állatok vagynak ; és tsak ezt az egyet gondoljuk-meg. Légyen ugy bátor,

hogy

Eukrates: Ha ſzintén meg-engednök-is azért, hogy öröktöl fogva ſzüntelen való mozgásban lett vólna valami *Matéria* (:a' mellyet mindazonáltal nem lehet fel-tenni, ha tsak azt is fel-nem téſzſzük, hogy öröktöl-fogván valami más ok-is vólt azon a' *Materián* kivül :) ugyis képtelenség vólna azt mondani, hogy *Történetböl* , tsúpán tsak a' *mozgás* által, olly ſok ezer rendes és egymáſsal meg-egyezö *Formák* ſzármazhattak vólna. De még ſokkal nagyobb képtelenségnek fog-tettzeni Te elötted ez a' fel-tétel , ha meg-gondolod, hogy ezek a' ſzámtalan ſok *formák*, mind egybe vagynak köttetve egy máſsal. Bizonyos *familiákra, nemekre* és *Rendekre* (:*in Familias ſeu ſpecies, Genera et Ordines*:) vagynak azok el - oſztatva , a' mint már reggel láttad. A' mellyböl egy ollyan ſzép egymásból folyó lántz léſzen ,

I

hogy ſzáz ezer Emberek 's állatok között mindenkor, vagyon egy idétlen. E' ſzerint ſzáz ezer formák közt egyen kivül a' többi mind ſzép és régula ſzerént formáltatott. Hát már az az egy idétlen nagyobb erőſség-é a' Történet megbizonyitására , mint ſem ellenben ſzáz ezet rendes forma a'nak meg-mútatására, hogy mindenek bizonyos végből léſznek ? kitsoda okoskodott ugy valaha , ha tsak eſztelen nem vólt ? De az idétlenekröl a' következendökben fógunk beſzélleni.

ſzen, a' melly az élet nélkül való Földtöl fogva a' *Mineralekon* és *Plántákon* által egéſzen az Emberig nyúlik. Ha meg-engednök-is azért, hogy a' *Történet* ſzép rendel öſzve rakattatott *Formákat* tsinálhat; de hát azt lehetne-é annak tulajdonitani, hogy ez-is tsak Történetböl légyen, hogy mind azok a' ſokféle dolgok azon egy Fö végnek el-érésére ollyan alkalmatoſok légyenek?

Charites: A' midön ezt meg-gondolom óh Eukrates, olly nagy eſztelenségnek lenni tettzik elöttem a' *Történetröl* való vélekedés, hogy mi módon maradhatott az meg-mind e' mái napig-is az emberek között, által nem látom.

Eukrates: De vi'sgaljuk meg más itélet tételeket is a' Terméſzet felöl, a' melly elsö tekintettel jó fundamentomon láttatik épülni. Sokan láttatnak azt meg-engedni, hogy minden *állatok* egy értelemmel biró valóságtól teremtettek, ha tsak magánoſon gondoljuk azokat; de közönségeſen tekintvén a' Terméſzetet, hogy a'ban mindenek azon egy *planum* ſzerént rendeltettek, és egy Fö végre tzélozzanak, azt tagadják.

Igy okoskodnak ugyan-is azok az emberek: hogy vagy sok Teremtök dolgoztak egy más

más után a' Terméſzeten, de a' kik közzül egyik-is a' máſik múnkájára nem figyelmezett; vagy pedig ha az tsak egy munkálkodó valóságtól ſzármazott, ugy azt kell mondani, hogy annak ſemmi gondja nem vólt a'ra, hogy megegyezés légyen az ö múnkájában. Innen vagyon azért az, az ö itéletek ſzerént; hogy a' Teremtésnek múnkái között ſemmi egyeſség ne légyen. Sok idétlen Fajzáſok vagynak, a' Farkas-meg éſzi a' Bárányt, a' Kigyó meg öli az Embert, egyik réſze a' Terméſzetnek ellenére vagyon a' máſiknak, 's a' t. Nem lehet az, hogy illy ſok egy-máſsal ellenkezö dolgoknak azon egy ſzerzöje légyen: vagy pedig ha mind egytöl ſzármaztanak, azt lehet gondolni, hogy az nem hányta vetette jól meg, miretzélozzon az egéſz múnkában; ha egy nap egyet, más nap viſzontag azzal egéſzen ellenkezö dolgot formált, ſemmit ſe figyelmezvén a'ra, mi leſz végezetre az egéſz múnkából, ha el-kéſzül. E' ſzerént ſemmi Terméſzeti Végek nintsenek a' Világban, hanem azokat tsak magok költik az Emberek.

Nékem ugy tettzik hogy ezek az Emberek igen kevéſsel okosabbak az elsöbb rendbélieknél. Ha ugyan-is tsak egy kevéſsé figyelmezél-is a'ra a' mit az egéſz Teremtésben

lévö meg-egyezésröl mondottam, éfzre véfzed, hogy a'ban mindenütt tsak egy Vég, még pedig igen Bölts vég uralkodik Mert külömben mi módon tarthatnák-fel fzüntelenül minden *Nemek* ö magokat? Hallotta-é pedig azt valaki valaha, hogy a' Terméfzeti Dolgok közzül avagy tsak egy *Nem* el-fogyott vólna.

Ha egy Városba igen fok-féle állapotu és méltóságu lakofok vólnának; de a' kik között femmi jó rendel follyó igazgatásnak formája nem vólna; nékem, ugy tetzik hogy kevés idö múlva fok Familiák el-puftulnának azok közzül. Bizonyára ollyan fzép, és ollyan igen fzemben tünö az egéfz Terméfzetben való meg-egyezés, ha közönségefen nézzük-is azt, mint fzintén a'nak akármellyik réfzében való Egyefség. A' melly erösségekkel meg mútattam azt, nem lehet azokat el-rontani. A' melly nehézségeket pedig az ellen foktak formálni, leg-kifsebb tekintetet fem érdemlenek. Vi'sgállyuk meg-mindazáltal azokat.

Sok-féle képpen meg-lehet azt mutatni, hogy a' *Plánták* 's az élö állatok között lévö idétlen Formák 's Fajzáfok épen nem ellenkeznek a' Terméfzetben intéztetett véggel. Ugyan-is, vagy ugy nézhetjük azokat, mint Tzé-

Tzélul fel-tett véget, vagy pedig mint a' mellyek tsak meg-engedtettek. Már pedig ha a' Terméfzet Alkotóját Értelemmel biró és Mindenható valóságnak lenni tartjuk; ugy a'nak, a' mit az meg-enged, valóságos fel tett végnek kell lenni. Tsak az hát itten a' kérdés, vallyon képtelenség-é azt állatni, hogy a' Terméfzet Alkotójának vége lett vólna az, hogy idétlen Fajzáfok légyenek? A' ki pedig ezt meg-akarná mútatni, a'nak, a' Teremtönek e' Világ felöl való minden gondolatit, a' mint azok egymáfsal egybe köttetve vagynak, által kellene látni. A' melly minthogy lehetetlenség; azért az idétlen Fajzáfokból nem lehet azt meg-bizonyitani, hogy a' Terméfzetben femmi bizonyos végre való Tzélozás ne lett vólna, hanem azok leg-alább egy ollyan erötelen gyanúságra adnak alkalmatofságot a' mellyet mind a' *Filofofia*, mind pedig a' Terméfzetnek vi'sgálása könnyen eligazithat. (*)

De ne merüljünk-bé olly méllyen e'ben a' Dólogban óh Charites, vi'sgálja meg tsak akárki

(*) Lásd a' *Terméfzet munkáiból vétetett* VI. erköltsi Elmélkedéft. Nevezetesebben pedig a'nak vége felé §. CXV. a' 129: 's 130. levelen.

ki minden *Nemü állatoknak* idétlen Fajzáſit; nyilvánságoſon meg-fogja látni, hogy azok-is mind azon rendes Regulák ſzerint ſzármaznak, mint az ép állatok; tsak hogy kiſsebb gradusban vagyon a' rend azok között. De ha valamiben alatsonabb gradusban vagyon a' Tökéleteſség mint egyebekben, a'ból nem következik, hogy a'ban ſemmi bizonyos vég nem vólna.

Azt mondják továbbá, hogy ſok *mérges állatok* ſok *mérges Plánták* vagynak, a' melyek haláloſok némelly *állatoknak*; mind ezek nem ſzármazhattak egy ollyan Teremtötöl, a' ki minden Teremtéſeiben a' magok életeknek meg-tartására igyekezö indúlatot plántált.

De ez ſem bizonyit ſemmit-is. Az ugyan igaz, hogy vagynak *mérges Plánták* 's *mérges állatok*; de hogy ezek a' végre teremtettek vólna, hogy máſoknak károkra légyenek, azt tsak az gondolhatja a' ki tudatlan. Söt inkább é'pen ezek a' Dolgok bizonyitják leg-hathatóſabban az egéſz Terméſzetben való nagy egyeſséget. Honnan vagyon az hogy minden *állat* Terméſzet ſzerint utállya az ollyan füvet, a' melly néki ártalmas? Az ökör egy egéſz rétet bé kerül, még-ſem éſzik-meg tsak egy ártalmas *Plántát-is*. A' mellyek veſzedelmeſek,

meſek, ki tudja azokat válaſztani, 's ott hagyja. A' melly *Élö állatok* mérgeſek, nyilvánságos jeleit mútatják a'nak, hogy a' Teremtö nem tsak jól-esmérte az ö mérges terméſzeteket; hanem ennek felette, hogy kárt ne teheſsenek, a' mennyire ſzükségeſnek látta, megis akadállyoztatta. A' mérges *Krokodilus* ollyan nehezen mozdulhat, hogy a' leg-laſsubb prédája-is el-futhat elölle. A' leg-mérgeſebb *Kigyó* ollyan magát el-árúló zörgöt visel a' Farkán, a' melly mind az Embereknek mind az oktalan állatoknak tudtokra adja, hogy viſsellyenek gondot magokra. (†) A' *Skorpio* a' maga marása ellen való orvoſságot magával hordozza. (*) Ki lehet hát még is ollyan bal-

(†) Ez az *Amerikában* lakó irtóztató Kigyó *Krotalus*nak neveztetik. A' Farkán lévö zörgöje ollyan formán egy másra járó héjból áll, mint a' Rák' ſarka a' melly üreſs lévén belöl, ollyan nagyon pattogtatja azt mentében hogy meſzére meg hallik, 's minden állat el-fut elölle. A' melly állatot utól ér, mint egy 10. minúta alatt meg ſebeſitvén meg-öli. Igézö Kigyónak-is ſzokták mondani, mivel néha a' Fák aiá feküvén, ollyan állhatatoſon nézi a' fenn lévö Madarat, hogy a'dig el-nem véſzi rólla a' ſzemét mig le-nem eſik, a' mikor egybe el-nyeli azt.

(*) Egy ſzóval mind ezekben a' ſzines rendeletlenségekben nyilvánsággal ki-tettzenek a' Terem-

gatag , hogy az e'féle dolgokban kereſsen erőlséget a' Terméſzetben lévö ſzép egyeſség ellen ?

Ezt az egyet lehetne még valami ſzínnel, nóha igen kevéſsel állatni , hogy talám ſokkal tökélletesebb lehetne még a' teremtett dolgok között való egyeſség. De az az okoskodás - is tsak az ember tudatlanságát mútatja - ki. Tsak egy példát emlitsünk a' ſokak közzül. A' méh fájdalmat okoz némelly embernek az ö fulánkjával. Hagyjuk el-moſt azt a' feleletet, hogy ennek az ember önön maga az oka, minthogy gondot viſelhetett vólna magára. Vedd-el a' méhtöl á' fulánkot majd ;

majd ſemmi haſznа ſe léſzen. (**) E'képen vagyon egyebekben-is a' dolog. A' mit mi ártalmasnak lenni gondolunk, a'nak felette ſok haſznа vagyon a' Terméſzetben. Hogy bátorkodik hát égy Ember meg-határozni , mi légyen haſznos mitsoda ártalmas a' Terméſzetben ? Ki méri azt mondani , hogy a' Terméſzetben intéztetett véggel ellenkezik az, hogy az Ember néha fájdalmakat ſzenved? hogy betegeskedik ? Nem haſznos dolgok-é mind ezek, ſok Emberekre nézve ?

Charites: A' mit mondál az ártalmas állatokról , nem hogy ellenkeznének azok a' Terméſzeti dolgokban való egyeſséggel; hogy söt inkább azt bizonyitja. Annyira hogy már nem-is mérem elö hozni azt a' kérdéſt , a' mellyröl néha ſoktam vólt gondolkodni. Gyakran ugy tettzett nékem, mintha nem mindenütt lehetne látni , hogy bizonyos végre való tzélozás lett légyen a' Terméſzetben.

remtönek intézett végei,ha ezeket meg-fontoljuk: 1) Hogy minden ártalmas állatok igen kevés ſzámmal vagynak azokhoz képeſt, a' mellyekkel ſoktak élni. *Lockmann carm.* 29. p. o. ſokkal több a' Bárány mint a' Farkas, ſokkal több a' Tsirke, mint a'Sas , Ölyv; több a' Hering mint a' Tzet hal, 's más féle halak , a' mellyek a' Heringet meg-éſzik, ha kapják. 2) Minden állatoknak , a' mellyeket a' többi üldözni ſoktak, ſzem-látomáſt való ſegitséget adott a'Terméſzet , és azok többnyire mind alkalmatosok a'ra , hogy az öket üldözök elött el-ſzaladhaſsanak. Elég bövön le-irja ezt *Derham* , az ó *Phyſika Theologi* jában Cap. 14. p. 340. *Reimarus*, a, IX. Reſzben. §. 10 lev. 654. edit. 4*tae*

(**)

(**) A' Méhek között tsak azoknak vagyon fulánkjok a' mellyek mézet gyüjtenek. A' *Heréknek* pedig a' mellyek nem dolgoznak , ſemmi fulánkok nintsen , és a' dolgozó Méhek meg-ölik azokat az ö fulánkjokkal, minekutánna a' magok munkájokat el - végezték , ne hogy azok az egybe gyüjtött mézet a' mellybe ſemmit ſe ſegitettek , el - veſztegeſsék . Lásd *Reomürt* (Reaumur) az V - *dik Tomusban.*

Melly ſzámtalan ſok *Plántá̇k* és *Bogarak* vagynak a' mellyeknek, ugy láttzik, hogy ſemmi haſznok nintsen? Ugy láttzik, hogy a' Teremſzet ſzükség felett veſztegette a' maga tsúdáit.

Eukrates: Hogy valósággal elöre el-intézett végei légyenek a' Teremſzetnek, azt ſenki ſe tagadhatja. Mett ſok ezer példákban nyilván láthatni, miért tselekedte ezt, vagy a' mazt. Epicurus midön ezt tagadni akarná, azt mondotta: hogy a' *Rétzének* nem azért vagyon ſzéles talpa hogy úſzſzon véle; hanem minthogy ugy mozgathatja magát leg könnyebben, azért uſzik. Akár melly elmés gondolatnak láttatik ez, mindazáltal meg nem állya a' próbát. Tsak egy dolgot jegyzek-meg elötted a' melly az Epicurus értelmét egéſzſzen megtzáfolja.

Honnan vagyon az, hogy az oktalan állatok a' következendö idöre-is gondot viselnek magokra? Mikor a' *Pillangók* tojni akarnak, ollyan Fákra repülnek, a' mellyeket az elött nem láttak. Moſt egy *Plántárol* másra repdes vala, hogy a' Virágokból mézet ſzívjon; de mihelyt éſzre véſzi, hogy ideje már a' benne lévö Tojáſt ki-tojni, leg-ottan el-hágy minden virágot, és egy ollyan Fára tojja a' tojását, a' mellyen ſoha töbſzör nem vólt. Ki mondhatná azt, hogy é're a' végre alkalmatosabb

toſabb ez a' Fa mint más vólna? Miért repül még-is mindenkor egy bizonyos *Nemü* fára? Némelly *Hárs fára*, más *Tölgy fára*, harmadik *Fenyö fára*? A' tapaſztalás mútatja, hogy ez azért eſik, mert az a' *Bogár*, a' melly a' *Pillangó* tojáſaiból ki-buvik, tsak annak a' Fának leveleivel élhét. Haſonlatosképen lárjuk, hogy ſok *Bogarak* repdesnek a' mezökön vagy a' levegö Égben, a' mellyek mindazáltal ſoha ſe tojnak másuvá, hanem tsak a' Vizben. Ugy formáltattak ezeknek minden Tagjai, hogy azt könnyen véghez viheſsék; de haſonlatosképen, tojhatnának a' ſzárazra is. Nem azt mútatja-é hát ezen tselekedet, hogy ezek az *állatok* elöre el-intézett bölts Törvények ſzerint igazgattatnak? És igy a' Teremſzeti Dolgok valósággal bizonyos végek ſzerént formáltattak.

De ki-tudhatja minden Dólgokban a' végeket? olly véghetetlen Értelem kivántatik a ra, a' melly véghetetlen ſokak a' Teremſzetben lévö Dolgok. Minthogy pedig a' Teremſzetnek egéſz rendét által nem láthatjuk, innen ſzükségesképen ſokaknak kell lenni a' Teremſzetben, a' mellyeknek haſznát nem tudjuk Minthogy az egéſz Teremtésben lévö *planumot* egy végheretlen Lélek formálta, innen

nen ſzükségesképen következik, hogy az ö végeit ſokſzor ne tudjuk; és hogy a'mi azokról való gondolatinkban majd mindenkor megtsalatkozunk. Ki-találhatja-ki a' véghetetlen Teremtönek gondolatit, ha önnön maga kinem nyilatkoztatta? Mindazáltal, azokról a' dolgokról-is mondhatunk valamit, a' mellyekben mi lett légyen a' Teremtönek vége; egéſzen által nem láthatjuk.

Tapaſztalhatni azt, hogy a' Terméſzeti Dólgoknak minden *Nemei* ugy öſzve vagynak köttetve egy máſsal, hogy egyik a' más nélkül fenn nem állhat. Alig lehet ollyan *Plánta Nemet* találni, a' mellyel ne élne valami *állat*. Ezel viſzontag más *állat* él. Ha vagy egy *Nem* el-töröltetnék; a' máſodik-is el-veſzne, ez ismét maga után vonná a' harmadikat, és igy végezetre az egéſz Terméſzet oda lenne. Ez a' Felelet ugyan hellyes; nékem mindazáltal nem téſzen eleget; mivel nem látom által, hogy a' Terméſzeti Dólgoknak ezen öſzve köttettetéſsek ſzükséges volna. Nékem ugy tettzik, hogy minden vakmeröség nélkül tovább lehetne még menni az a'ról való gyanakodásban. Én úgyan-is igy képzelem ezt a' dolgot: -

Ha a' Földön tsak az *Emberi nemzetet* veſzem

véſzem-fel, könnyen által látom, hogy a'nak tápláltatására, könnyebbségére, és gyönyörüségére, (:minthogy e're-is gondja vólt a' jól tévö Terméſzetnek:) ſok dolgok kivántatnak-meg. Minden *állatok*, minden *plánták*, minden *Értz* és *Kö Nemek* ſzükségeſek e're. Minthogy a' Terméſzetnek nintsenek kezei; ollyan magokban mozgó *Machinák* által kell az a'féle *materiálékat* és nedveſségeket kéſziteni, a' mellyekböl ismét azok a' dolgok kéſzülnek, a' mellyeknek közelebbröl való haſznokat lehet venni. Én azért ugy képzelem az *Élö állatokat* és *Plántákat* más egyéb haſznaik mellett, a' mellyeket belöllök véven a' Terméſzet, mint meg a'nyi *Chymica machinák*at, a' mellyekben a' Terméſzet ſzámára más dolgokhoz ſzükséges nedveſségek főzettetnek, elegyittetnek, 's kéſzittetnek. A'nyival hihetöbbnek tettzik ez énnékem, ha meg-gondolom, hogy minden *Plántának* 's *Élö állat Neménck* maga különös ſzagu és ízü nedveſsége vagyon. Minden *Plánta* a' Földböl ſzívja a' maga nedveſségét; de minthogy mindenik külömbözö formán vagyon kéſzülve; ezokáért mindenik másképen elegyiti 's főzi a'bé-ſzívott nedveſségeket. E' képen, ſzámtalan ſok-féle nedveſségeket és *Materiák*at talál a' Terméſzet, a' mellyek talám elég-

elégségesek a'ra, hogy azokból a'Természet közönséges Törvényei szerint más szükséges *materiálék* készüljenek.

E' következendö példával lehet ezen gondolatot ki-világositatni: Sok *materiálék* kivántatnak meg a'ra, hogy azokból a' Természet közönséges Törvényei szerént valami *Értz nem*, p. o. *Vas* formáltassék. Azon *materiálék* között, a' mellyek leg-elsöben teremtettek, nem találtatnak ollyan részek, a' mellyek ha egybe rakattatnának, *Vas* lenne belöllök, hanem kétség kivül a'*Plántak* és az *Élö-állatok*, azok a' *machinák*, a' mellyek a' *Vas* formáltatására szükséges nedvességeket készitik.

CHARITES: Ezen magyarázatod a' Természet felöl való több gondolatidhoz igen illendö és leg-alább azt meg-mútatja, hogy nem könnyen lehet azt meg-itélni, hogy vallyon szükségtelen légyen-é a' Természetben valamelly Dolog *Neme*. Kétség kivül szüksége vagyon a'ra a' Természetnek.

Ezek a' Gondolatok sok más külömb külömb féle beszéllgetésekre vittek bennünket, a' mellyek között el-közelitvén az éjtszakai setétség, kénszerittettünk haza menni.

NE-

NEGYEDIK
BESZÉLLGETÉS.
A' TERMÉSZET BELSÖ SZÉPSÉGEIRÖL.

CHARITES: Semmi sej munkálkodik hathatósabban az ember Elméjében, mint az új és váratlan Dolog. Gyakorta a' leg közönségesebb Dólgok-is mikor leg-elsöben látjuk vagy hallyuk azokat, ollyan Indulatokat szereznek mi bennünk, a' mellyek az el-bámúláshoz közelitnek Minden szem-pillantásba tapasztaltam ezt az én Barátommal való Beszélgetés közben. Valamit az egész Nap beszéllett ö nékem, az többnyire mind új és váratlan dolog vólt elöttem. Egészen el foglalta az az én Elmémet, midön leg-elsöben érzettem én ezt. Semmi se vólt már szép se tsúdálatos elöttem, tsak a' Természet. Egy ollyan forma új Világba hellyheztettem én a'kor, a' mellyben a' Régiröl egészen el-felejtkeztem. Nem-is emlékezem hogy lettem vólna egész életemben ollyan gyö-

nyö-

nyörüséges állapotban, mint e'kor. Azt jegyzettek meg, hogy ha a' vakon ſzülettetett Embernek az a' ſzerentséje eſik, hogy ſzeme világát meg nyerje; ki-mondhatatlan gyönyörüseget érez a'kor midön leg-elöſzör kezd látni: é'pen igy vólt az én állapotom, mikor leg-elöſzör tekintettem meg a' Terméſzetet. Még moſt-is ugyan mindenkor nagy gyönyörüséget látok én a'nak ſzemlelésében; de a'kor ſzinte magamon kivül vóltam, és lehetetlen vólt énnékem azon kivül más Dólgokról gondolkodni vagy beſzélleni.

Vatsora után a' maga kamarájában vitt engemet Eukrates, a' holott folytattuk a' beſzélgetéſt a ról a' gyönyörüségről, a' mellyet magával hordoz a' 'Terméſzet vi'ságálása; a' midön igy ſzóllok néki: végheteilen háládatoſsággal tartozom én Teneked óh Eukrates, ezen tanitásodért, a' melly olly ſok gyönyörüséget ſzerez, és jövendöben még többet-is igér énnékem. Meg-feddésre méltók azok, a' kik a' Tudatlanság miatt ezt a' gyönyörüséggel tellyes Világot nem kereſik.

Eukrates: Azokat leg-alább lehet vádolni, a' kiknek ſemmi dolgok ſem lévén, ſzüntelen való heveréſsel, és a'zal együtt járó unalommal élnek. Ha nem birnának ollyan éles

éles elmével, hogy a' Terméſzetnek magoſsabb gradusú ſzépségét által láſsák, a' melly a' Terméſzeti Dólgokban lévö ſzép *proportio*ból, egyeſségből és Bölts rendből ſzármazik: annak külsö ſzépségével leg-alább élhetnének, a' melly a' tanúlatlan mezei Embert-is gyönyörködtteti.

Ugy-is láttzik óh Charites, hogy ez-is kiváltképen való vég a' Teremtésben, hogy gyönyörködteſse az Embert a'nak vi'sgálása; minthogy abban minden féle Lelkek magokhoz illendö gyönyörüségeket találhatnak, azok a' talám bóldogabb Lelkek, a' mellyek inkább ſzülettek a' méllységes gondolkodásra, mint akármelly egyéb múnkára, nem találják itt végét a' magok gyönyörüségeknek; mivelhogy ſoha ſe járhatnak végére a' Terméſzetben levö el-rejtetett Böltseſségnek és Meſterségnek. A' más rendbéli Emberek, a' kik nem ollyan méllyen gondolkodnak, kiknek Indúlátjok az ollyan féle ſzépséghez vonódik inkább, a' melly a' Dolgokban lévö *proportioból* és ſzép Rendböl ſzármazik; olly ſzámtalan ſok féle dolgokban találnak gyönyörüséget a' Terméſzetben, a' mint ezt láttad, hogy a'ban ſoha ſe lehet fogyatkozás. A' leg-alsó rendbéli

A' Terméſzet' ſzépsége. Jgének Nemei.

Emberek - is, a' kik tſak a' mindjárt ſzembe tünö ſzépséget tudják érezni, a' kiket tsak az új váratlan, és tsúdálatos dolgok gyönyörködtetnek, midön nem - is tudják a' magok gyönyörködéſeknek okát; ezek - is mondom mindenkor fel-találják a' Teremtésben, a'mit keresnek. Nem ſzóllok moſt ſemmit valamelly vidéknek ſzepségéröl, az égnek pompáſságáról; hanem más féle és ſokkal közönségesebb gyönyörüségröl a' mellyre a' leg-együgyübb Ember ſe lehet érzéketlen.

A' Terméſzet ritkaságai

Ez ſzármazik ſok Terméſzeti Dólgoknak valóſsággal tsúdálatos és nem reménylt különös tulajdonságokból Igen ſok e' féle tsúda vagyon a' Terméſzetnek mind a' *három Orſzágában*. Emlékezz tsak a'ra óh Charites, mit miveltek az Embereknek elméjekben az *Electrica Machinával* tett próbák, mikor még új vólt ez a' Találmány? Meg - indúlt minden felé az újságon kapó Elme, mint valami ollyan Dólgon, a'mellytöl függ egy egéſz Orſzág' Bóldogsága. A' tudatlan ſzínt' ugy gyönyörködtette magát a'zal, mint a' tudós; az együgyü, mint a' leg-böltsebb.

Charites: Akkor valóſsággal eleven vólt az egéſz Világ, és ſenkinek ſe leheteſt únalmas az ideje; mert próbákat tett ezzel az új Találmánnyal, vagy nézte mikor más próbál, vagy leg - alább a'ról fetsegett. Ha gyakran lehetne a' féléket adni az Emberek eſzére; ollyan kellemetes idö töltésré akadnának, a'minémüt tsak lehetne kivánni.

Eukrates: Tellyes a' Terméſzet ollyan tsúdálatos Dólgokkal. A' *Mágnes* valósággal nem enged e'ben a' réſzben az *Electrica* erönek; és ſok más *mineralé*knak, az az, a' *kövek Orſzágára tartozó Dólgoknak* igen különös tulajdonságai nem kevésbé tsúdálatoſok. A' *Kénesönek* igen hig vólta és tsúdálatos formája (*) az *aranynak* az a' Terméſzete, a' melly ſzerént azt vékony pléhvé vagy papiros formává lehet tsinálni, és ugyan a'nak a' tüzben minden változás nélkül való állandósága, (**)

(*) Ugy láttzik hogy a' *Kénesö* az, a' mi a' mesés idöben *proteus*nak neveztetett. Ez minden formára által változhatik, utóljára pedig ismét az elöbbeni formában láttzik, a' melly az ö rendes formája. Ha tüzben tétetik, Göz formában fel-felé mégyen; ha ſokáig rázzák, porrá válik, válaſztás által fejér által láttzó kemény Kriſtályt lehet belölle tsinálni, 's a' t. de a' maga elébbeni formájára mindenkor ismét el-lehet változtatni. Lásd *Boerháve experimenta cum Mercurio im Hamburgischen Magazine.*

(**) Valósággal tsúdálatos az aranynak ezen tulajdonsága. Egy *Augspurgi* Meſter Ember egy nehézék (*granum*) aranyból 500. lábnyi hoſzúságu

a' *világoskodó könek*, az *értzeknek* tsúdálatos Formájok, a' mellyekben vagynak a' *metallum*-ok, vagy a' külömbözö *értz nemek*, az ollyan kövé változott dolgok, *(petrificatum*ok) a' mellyek a'tól a' hellytöl, a' hol ſoktak rend ſzerint teremni u. m. a' Tenger fenekétöl, gyakran egynéhány ezer mért földnyire, a' Hegyek tetején találtatnak; mind ezek, és a' kövek Orſzágában találtató ſok ezer más dólgok, ugy láttzik, hogy a' mi ujságon kapo Elménk' gyönyörködtetésére formáltattak.

Charites: Tsak az a' kevés-is a' mit én imitt amott láttam vagy hallottam az a' féle dolgokról, nagyon meg illetett engemet. I-

gen

ságú fonalat tsinált, Robert Boyle egy üveg kementzébe lévö eröſs tüzbe vetette az aranyat, és két hólnapnál tovább hagyván a'-ban a' nagy hévségben, leg-kiſsebb hijját ſe találta, a' midön ellenben a' több *ertz nemek* mind füſté váltak e'ben a' nagy melegben. (†) A' *Mineraléknák*, illyen tulajdonságokat látni, vagy leg-alább az e'félékröl való iráſokat olvasni; igen kellemetes foglalatoſság az ollyán *Elmének*, a' mellyben, vagyon valami kevés tudni való kivánság. A' *Chymia*, a' melly a'Föld' gyomrában lévö dolgoknak Tulajdonsagit vi'sgálja, egy igen kellemetes Tudomány; és a' melly Iſjak a' nemeſsebb Tudományokra (*ad elegantiores literas*) ſzánják magokat, ezen kellene kezdeni.

(†) Lásd Boyle Chymista *ſcepticus*. pag.

gen nagyon bámúltam nevezeteſen, midön ez elött nem ſokkal némelly különös *Chimicum experimentumokat* mútogatott elöttem egy valaki. Láttam, hogy két féle hig *materiát*, a' melly mindenik hideg volt, öſzve töltvén, nagy láng és pattogás lett belölle (†) a' melly mitsoda nagy tsúdálkozást inditott én bennem, alig tudom meg-mondani. Láttam ismét, hogy más két féle hig materia öſzve töltetvén, egy ſzem pillantásban kemény matéria lett belöllök. (††)

Eukrates: Ollyan veſzedelmes az e'féle dolog óh Charites, hogy alig lehet azt félbe hagyni; és én el-hiſzem, hogy nem annyira az aranynak ſzerelme, mint ez az újságon való kapás, és a' Terméſzetben lévö nem reménylt dolgok ſzemlélésére való vágyódás tartóztatott ſok bóldogtalán Embereket olly ſok ideig a' magok kementzéjek és tégelyek mellett, a' mig minden jóſzágok füsté lett. (†††) E'képen a' leg-ártatlanabb indú-

K 3 latok-is

(†) *Spiritus* vitrioli optime concentratus cum aqua, vel oleo Caryophyllorum mixtus.

(††) Offa Helmotiana. Vid. Boerhve Chymia• pag.

(†††) Az *Al-Chymisták* közzül, a' kik azt ſoktak mondani magok felöl hogy ollyan titkos, és tsak,

ja, hogy a' *Plánták Nemzését* követö környül álló dolgok olly tökélleteſen meg-egyeznek az *állatok nemzésében* elö fordúló dolgokkal, hogy a' *Plántákat* valóságos *állatoknak* kellyen tartani.

A' Plánták Nemzésének módja.

A' *Plánták* között a' *Nyöſtény Nemben* a' virág alsó réſzén egy félre lévö es többnyire ſok hártyákkal körül vétetett hellyen vagyon egy rejték. E'ben a' rejték hellyben vagyon a' magnak elsö kezdete mint ſzintén az *Élö állatokban* is egy bátorságos hellyen, vagyon a' *Tojásnak* elsö kezdete. E'ben a' hellyben; ſem az *Élö állatokban* a' *Tojás* ſem a' *Plántákban* a' *mag* elnem kéſzül egéſzſzen, és nem vitetik arra a' Tökélleteſségre, hogy abból új *Plánta* vagy *állat* ſzármazhaſsék, ha tsak valaml *elevenitö* ſzellö a' melly itt nints jelen ki-nem költi azt. Ez az életet ſzerzö ok mind az *állatokban* mind a' *Plántákban;* a' *Him Nemnél* vagyon a'hol ismét tsúdálkozásra méltó meg-egyezés vagyon mind azokban az útakban, a' mellyeken a' *Nyöſtény Nemben* azon hellyre mégyen ez az *elevenitö erö* a' hol van a' *Plántának* és az *Élö állatnak* elsö kezdete; mind pedig a' *Nemzés* elött, és az azután való környül álló dolgokban.

Charites: Ha mind ezek igy vagynak, valósággal igen ſok itt a' tsudálkozásra való matéria. Ki-gondolhatta vólna valaha azokat?

Eukrates: Semmit ſe kételkedj arról, hogy ezek igazak ne vólnának. Sok ezer próbák által meg-bizonyittatott már az; és erröl a' magad tulajdon ſzemed látáſa által is meggyözödhetel, söt ſokkal több tsúdákat fogſz abban látni, mint ſem én azt le-irhatnám.

A' Plántáknak tsúdálatos Nemzések.

Ez a' *Plánták*' *Nemzése* tsak magában-is elég tsúdálatos, de ſokkal nagyobb grádusban tsúdálkozásra méltó leſzſz az, ha a' *Plánták*' különbözö *Nemeinek Nemzéseknek* módját meggondoljuk. Minthogy a' *Plánták* a' magok hellyekböl meg nem mozdulhatnak, ſem pedig egymáshoz nem mehetnek mint az *Élö állatok*, ennek okáért a' *Nemzésre* nézve másformán kellett azoknak formáltatni. Ha a' *Nyöſtény Plánta* meſzſze vagyon a' maga *Him Társától*, tsak magánoſon özvegyen él, és ſemmi magához haſonló *Plántát* vagy magot nem hagyván, meg-hal. Ha pedig nem felette nagy a' közöttök való távólság, ugy a' ſzólgálatra termett ſzelek ſegitségül lehetnek a' maga hellyében meg-mozdúlni nem tudó ſzerelmes félnek. Ezek ugyan-is az egyik párnak tsókjait, és olly hathatós ölelgetéſeit viſzik a'más

párhoz hogy nem leſz az tovább özvegy, hanem maradékot hágy maga után.

Charites: Ollyan dolgokat beſzélleſz moſt elöttem óh Eukrates, a' mellyek nagyobbak egy tsúdánál. Talám nem-is beſzélleſz valójában ?

Eukrates: Ne tarts kedves Barátom ſemmit-is mód nélkül való Tsúdának a' Teremészetben. A' mit mondok néked, az a' ſóknak tulajdonképen vétetett értelmek ſerént (*proprie*) is mind igaz. Mi köztünk tsak hijába hivják ſegitségül a' ſzerelmeſek a' *Zefirust* vagy a' *Nap-nyúgoti ſzelet*, hogy az az ö ſohajtáſokat és Tsókjaikat az ö kedveſekhez vigye. De a' *Plántáknak* tsúdálatos *Orſzágokban* olly valósággal ſegitségül vagynak a' ſzelek, a' mint ſzintén elö-beſzéllettem. Tudhatod azt a'mint beſzéllenek a' *Palma fáról* az valósággal mind igaz. Sok bizonyos próbák által igaznak találtatott az, hogy egy *Plánta* más *Plántát;* a' melly ö tölle alkalmas távólságra vagyon, meg-terheſithet, vagy termékennyé tehet. Abban pedig már ma ſemmi kétség nintsen, hogy ez a' Levegö Égnek ſzólgálatja által mégyen véghez, a' melly azt a' *meg elevenitö ſzellöt*, a' melly a' *magot* termékennyé téſzi, a' *Nyöſtény virág* kebelében viſzi, a' melly

a' melly külömben a' Levegö Ég ſzólgálatja nélkül magtalanul maradna. A' *Plánták* között nem tsak a' *Pálma fának* vagyon ez a' terméſzete. Haſonló erötelen ſzerelem van a' *nyár fába*, némelly *füz fákba*, és ſok más féle *Plántákba*. (*)

Más *Plánták* ellenben ſokkal ſzerentséſebbek ebben a' réſzben; a' midön a' Terméſzet mind a' két *Nemet* közel tette egymáshoz. Mind a' *Him*, mind a' *Nyöſtény Nem* azon egy ſzáron vagynak, és gyakorta ollyan közel, hogy az ö egymás között való nyájaskodáſok nem igen vagyon veſzedelemre ki-tétetve, ſzabadoſon küldözhetik egymáshoz az ö tsókjaikat; mivel rövid az út. Semmi ſe válaſzthatja el az illyen párt egymáſtól, még a' Halál ſem; mert minthogy mindenik azon egy ſzárról tápláltatik, egyſzersmind halnak

(*) A' *Pálma fában* vették ezt éſzre leg-elsöben, mi módon nemzenek együtt a' *Him* és a' *Nyöſtény Nem*. A' *Persia* lakósai a'kik nagyobbára enńk a'fának gyümöltséből élnek, ſegitik ennek a' fának nemzését. A' mikor ugyan-is rendes ideje vagyon, a' *Him pálma fának* magvát a' *nyöſténynek* virágára rakják. Ennek formáját és le-irását lehet látni *Kempfernél in amaenitatibus exoticis*. Némelly Plántáknak a' levegö Ég téſzi ezt a' ſzólgálatot ſokakra nézve pedig nints erre ſzükség, minthogy mind a' *két Nem* együtt vagyon.

nak meg-is; egéſz életekben mindeniket egy forma Történet találja.

Charites: Oh melly ſzép példája ez az ollyan hiv *pár ſzívnek*, a' mellyeket ugy öſzve kötött a' ſzeretet, hogy ſemmi ſzerentse nem találhatja ugy az egyiket, akár jó, akár roſſz légyen az, hogy abban a' máſik-is réſzt ne végyen; minthogy ugy öſzve füzetett mindeniknek ſzíve, hogy mindenik ugyan azon egy ſzáron lenni láttaſsék.

Eukrates: Bizonyára valóságos példája-is ez annak. De hát a' harmadik rend béliekröl mit mondaſz, a' mellyeket még közelebbröl tett egygyé a' Terméſzet? Ezek nem csak egy ſzáron vagynak, hanem e'nek felette, ketten téſznek egy Teſtet. Illyenek többnyire mind azok a' virágok, a' mellyekben mind a' *Him* mind a' *Nyöſtény Nem*, egymáſtól ugyan külön, de mindenik azon egy virágban vagynak.

Charites: Ugy tettzik hogy azokat nem annyira lehet irigyelni. Én mindazáltal igen nagyon tsúdálkozom a' Terméſzetnek a' *Plántáknál* körül való munkáján. Melly igen ſok tsúda leiiet még ott a' hol nem-is lehetne keresni?

Eukrates: Az e'féle tsúdákkal mindenütt

nütt tellyes a' Terméſzet. Meg-látod, és elis hiſzed, ha ezen közönséges tulajdonságokon kivül, a' *Plántáknak* különösebb tulajdonságait-is meg-eſméred. Mindeniknek vagyon maga különös tsúdája; és ha mindeniket külön külön kezded vi'sgálni, ſoha ſem érſz véget benne. Gondold-meg a'többek között tsak ezt az egyet a' *Plánták nemzésében*: Mint hogy az *Élö állatok* érzékenységekkel birnak, és akár melly felé mozdulhatnak, könnyen nyomhatott ollyan indúlatot azokban a' Terméſzet, a' mellyet követvén egyik *Nem* a' máſikat fel kereſi, és azzal egyesül. De hogy ezt a' véget a' *Plántákban*-is elleheſsen érni, a' mellyek ſe nem éreznek, ſe nem mozognak; arra több meſterség kivántatott, és tsúdálatoſabb-is.

Ha közelebbröl kezded vi'sgálni a' Terméſzetet, ſokkal több meſterségeket találſz még a' *Plántákban*, a' mellyek ugyan ezen végre rendeltettek. Meg-láthatod. p. o. mint hajol a' Föld felé a' *Tsáſzár Koronája* nemü virág (*Fritillaria Imperialis*) és ſok más virágok, hogy e'képen egyesülheſsen a' két *Nem* egymáſsal. (*) Máſokban pedig, a' hol a' *Nyöstény*

(*) Ezen kivül ſok más tsúdálkozásra méltó Dolgok-

tény Nem ſokkal magoſsabb hellyen vagyon mint a' *Him*; éſzre vészed, hogy a' *Himnek nemző magva* a' *Nyöſténnek* arra a' végre rendeltetett részében nagy ſebeſséggel fel-pattan, és azt bizonyoſon el-is éri.

Épen illyen tsúdák vagynak a' *Magok*-ban-is. ſok ezer meg ezer meſterségekkel kellett élni a' Terméſzetnek, hogy azt meg-akadályoztaſsa, ne hogy minden *Magok* együvé esvén, a' ki növö *Plántának* akadállyára légyenek. Erre nézve némelly *Magokat* ſzárnyaſon készitett; máſoknak ſzéles koronát adott, a' mellyeken lévö könnyü pihek által a' levegö Égben meſzsze el-repülnek, ugy hogy e'képen a' hellyekböl meg-mozdúlni nem tudó *Plánták* más Orſzágokban *Coloniák*at, új lakosokat küldhetnek. Ollyan *Plántát* láttam egyſzer a' többek között, a' melly midön meg-ért a' *magva*,

gok-is vagynak ebben a' részben. A' *Liliomok*-ban, és ſok más virágokban, ollyan magoſsan vagyon az az út vagy tsatorna, a' melly által termékennyé tétetnek, hogy azok a' kisded fonalarskák, a' mellyek a' *Him*nek termékenyitö erejét, el-ſzokták vinni, oda fel-nem érnek. De valami tsúdálatos *mechanismus* vagy meſterséges formáltatás által a' *nyöſtény* virágok, ugy fordúlnak, hogy az ö hasadékok a' Föld felé álljon, és igy a' *Him*nek termékenyitö magva könnyen a' maga illendö, hellyére esheſsék.

va, *gránát* vagy *Bombi* módjára el-lötte azt. Illyen különös tsúdákkal tellyes a' *Plánták Orſzága*.

Az Élö állatok Orſzágában való tsudák.

De nóha illy ſokak a' tsúdák és reménytelen dolgok a' *Plánták* között; ſokkal bövebb mértékben vagynak mindazáltal mind ezek az *Élö állatok* között. A' *Polypus* nevü *állatnak* tulajdonságai, a' mellyek nem igen régen találtattak-fel, az egéſz Világot el-bámitották. (*) Méltán el-mondhatom pedig, hogy az *Élö állatok*, közötr ſok Dólgokat találhatok én, a' mellyek épen ollyan tsúdálatoſok, mint ez. Mindazáltal a' *Bogarak nemzéſének* módja, ugy tettzik, hogy minden egyebeket fellyül halad, a' mellyet ſok ezer külömbözö példákban lehet ſzemlélni; annyira, hogy tsak a' *Bogarak nemzésének* ſzemléléſe-is tellyes Életében ötet gyönyörködtetö foglalatoſságot adhat az embernek. Tudom azt, hogy *Réomur* (:*Reaumur*) minden egyéb gyönyörüségek felett betsüli ezt. Ez tsak magában-is épen ki-meritthetetlen.

Charites: A' *Bogarak nemzésének* módjáról ugyan én-is tudok valamit, óh Eukrates:

(*) Lásd a' Terméſzet múnkáiból vétetett VI: Elmélkedést. §. CV. CVI. not. a' 117.118. lev.

tes, de reménylem, hogy Te ebben a' réſzben-is elöttem egéſzen eſméretlen tsúdákat fogſz nékem ki-nyilatkoztatni.

Eukrates: Ollyan dolgok-is ezek, hogy midön már tudja-is valaki azokat, még-is mindenkor tsúdák léſznek elötte. A' *Bogaraknak* egy formából másba való által változásokat moſt-is minden eſztendöben ugy nézem, mintha leg-elsöben látnám. Mind a' *Plánták*, mind pedig más *Élö állatok* magokhoz haſonlatos Fiakat nemzenek; de egy repülö *Bogár* tojásából, látom hogy egy ollyan *Féreg* búvik ki, a' melly ſem formájára, ſem élete módjára nézve leg-kisſebbet ſem haſonlit ahoz az *állathoz*, a' melly azt nemzette. Ez a' kis Féreg ollyan *Plánták'* levelével él, a' mellyeket a' *Nemzö Atya*, a' *Pillangó*, nem-is látott; söt némelly *Bogaraknak* maradéka egéſzen más *Éltetö állatban* él, mint maga. p.o. ha maga levegö Égben lakik, a' tölle ſzármazott kis *Féreg* a' vizben él, annyira el-távózik a' Fiaknak Teremtetek a' *nemzökétöl*. Ugy lattzik, hogy egéſzen elhagyta itt azt a' *Regulát* a' Teremtet, a' mellyet külömben ſzokott követni.

A'Bogarak által változáſok.

De nézzük el mi leſz belölle kevés idö múlva láttatik ez a' maga *nemzöitöl* annyira el távózott

távózott *Féreg* meg-halni: nem táplálja tovább magát, hanem egybe rantzoſodik, meg rothad a' böre, egy élet nélkül lévö darab göröngy formává léſzen és minden mozgás 's élet nélkül tsak ugy hever. De melly nagy tsúdálkozás ſzármazik mi bennünk, midön látjuk egy kevés idö múlva, hogy ebböl a' göröngyböl egy ollyan *Pillangó* máſz-ki, a' melly mind formájára, mind ſzinére nézve tökélleteſen meg-egyez azzal, a' melly nemzette vala ötet. Minekútanna ki-fejti magát azokból a' kötelekböl, a' mellyek között vólt eddig; látjuk, hogy az, a' mi ez elöttt *Féreg* vala, moſt gyönyörüſéges ſzarnyakkal fel tziſráztatva, vidámsággal ſerénységgel tellyes lévén, egyik virágról a' máſikra repdes, és már egéſzen tökélletes *állat*. Ezen harmadik ſzületés által, hogy ugy ſzóllyak, fel nevekedett formában jö a' világoſságra, és a' maga *nemének* ſzaporitására leg elsö nap-mindjárt alkalmatos Az után nem nö többet, söt gyakran eledelre ſints ſzüksége.

Ezen külömb-külömb féle gradusu változáſokon mennek által a' *Bogaraknak* majd minden *nemei*; de mindenik *Nem* külömbözö tsúdákat mútat minékünk a' maga *nemzésének* módjában. A' *Légy* ki bújván az annya tojá-

sából, a' maga ſzületéſének leg-elsö ſzem pillantásában mindjárt ollyan nagy, mint a'melly ötet nemzette. Azok az *állatotskák*, a' mellyek egyſzeri egyesüléſsel ſok egymás után következö *Familia*kat ſzülnek, nagy tsúdáknak lenni láttatnak elöttünk, mint-hogy attól a' közönséges Törvénytöl, a' mellyel mindeneket egybe-kötött a' Teremtö, el-távózni láttatnak. (*) De valósággal minden más *Nemek*ben - is ollyan ſok féle tsúda vagyon, a' mellyet ſzoros figyelmezéſsel ki-lehet találni. Ha meg-akarſz esmérkedni ezzel a' *kis Világgal* óh Charites, nagy bámulás nélkül egy nyomot ſe léphettz abban, és a' kellemetes gyönyörüség ſzüntelen kisér Tégedet; nem külömben mint egy ollyan tanúlni kivánó Embert, a' ki a' Világnak meſzſze lévö réſzeire utozván, minden felé új erköltsöket és ſzokáſokat talál.

Charites: Igen ſok a'féle *állatok*at mútogatott nékem a' maga kamarájában Eukrates, a' mellyek mind külömbözö állapotban vóltak egy mástól, és ennek alkalmatoſságával ſok

(*) Hogy igen hoſzſzas ne légyek, igazitom az olvasót a' Reomür. Elöl-járó beſzédére, melly vagyon Tom. VI. *des memoires ſur les Inſectes. Bonnet contemplation de la Nature.* Tom. II: part. IX: Cap. V - XIV.

ſok különös dolgokat magyarázott elöttem, mellyek azoknak el-változáſokat meg elözik, és a' mellyek felette tsúdálatoſoknak lenni tettzettek nékem. És midön látná, hogy nagy gyönyörüségemre vagynak azok, igy ſzóll hozzám,

Eukrates: Örvendem kedves Charitesem hogy annyira gyönyörködöl a' Teremtet tsúdáiban; és elöre képzelem magamban, mennyivel nagyobb gyönyörüséged léſzen akkor teneked, a' midön ezen alá való és meg-vetettett *Bogarak világát* közelebbröl fogod megesmérni. A' melly tsúdálatosnak tettzik moſt Tenéked az ö *Nemzéſeknek és által változáſoknak módja*; nem kevésbé fognak Tégedet az azok között lévö külömbözö *Nemeknek* különös tulajdonsági-is gyönyörködtetni. A' melly gyönyörüséget pedig az *oktalan állatok*' tsúdálatos elméſségeknek meg gondolásából fogſz tapaſztalni, az mindeneket meg-halad

Nem tsak *Machinák* ezek mint a' *Plánták*. Minden *állatban*, akár kitsiny, akár nagy; akár vizben, akár Levegö Égben, akár Földön élö légyen az, ollyan Lélek vagyon, a' melly a' Teſtnek mozgásait igazgatja. Ezekben a' ſzámtalan ſok féle oktalan állatok Lelkében lévö külömb-külömb *Temperamentum*,

indúlat, és elméſség igen nagy tsúdálkozáſt ſzerzenek mi bennünk. Minden *Nemből* való *állat* életének módja egéſzen külömbözik attól, a' mint a' több *állatok* élnek. Némellyek nagy Társaságban élnek, és úgy láttzik hogy Törvények, is vagyon, a' melly ſzerént az ö Társaságok ſzüntelen fenn áll. Mások pedig, vagy magánoſon, vagy leg alább keveſebből álló *Familiá*kra oſzolva élnek. Azoknak magok viſeletek, elméſségek, és minden tselekedetek, véghetetlen ſok képen külömböznek egymástól, és mind ezekben ſok ezer meg ezer, tsúdára méltó dolgokat lehet látni: gyakran kételkedni-is lehet a'ról, hogy valjon nem ſokakban feljül haladnak-é bennünket az *oktalan állatok*? Abban leg-alább meg-elöznek, hogy azok a' roſz nevelés, és más roſz módok által meg-nem romlanak. Oh melly ſokkal ſzebb és kellemeteſebb vólna az emberi Lélek, ha a'nak eredeti jóságát és egyeneſségét ſem a' hibás nevelés, ſem pedig a' roſz maga viselet meg nem veſztegetné!

Bizonyára, kedves Barátom, egy tökélletes Tainitó Meſter a' Terméſzet. Valamikor meg-gondolom melly egyenes, és a' magok Terméſzeti ſzükségekhez melly igen alkalmatos értelmet adott az minden *állatok*nak; és

és azzal egybe vetem az Emberek' magok viſeletének módját: mind annyiſzor ſzomorúsággal ſzemlélem, melly igen meſzſze távóztunk mi attól a' minket bóldogságra vezetö egyenes ſinor mértéktöl, a' mellyet a' Terméſzet mútatott vólt minékünk.

Az *oktalan állatoknak* terméſzet ſzerént éles elméjek vagyon; jó fundamentomon épült az, minthogy egyedül a' Terméſzet az ö vezérek. Valamit tselekeſznek azok az ö tápláltatáſokra, könnyebbségekre, és tsendeſségekre, az mind tökélleteſen jó. Ha ennek igazságát a' *méhe*ken kivül egy *állat Neméb*en ſe tapaſztalnók-is; egyedül tsak ez-is elégséges tsúdálkozásnak matériája lehetne.

Egy jó teli *méh* kosárban vagyon olly ſok *méh* a' mennyi lakosok vagynak egy nagy Városban. A'ban mindenik egy forma ſerénységgel munkálkodik az egéſz Társaság javára. Az ö méz-tartó kamarátskájok ollyan munka, a' mellyet ſemmi Emberi meſterség nem követhet, mivel azt ſe tudja, mi módon kellyen azt a' *materiát* a' mellyből áll az, öſzve hordani és el-kéſziteni. A' leg-méllységeſebb *Geometria* ſe tudott vólna ollyan *Figurát* mútatni, a' melly minden tekinterre nézve alkalmatoſabb lett vólna az ö kamarátskájokhoz mint

a' melly *Figurára* kéſziteték azt ö magok. (*) Az ö *Királynéjokra* való vigyázásban, és annak mint közönséges annyoknak, ſólgálatjára való kéſzségben, a' leg-nagyobb veſzedelem idején ſintsen ſemmi fogyatkozás Az az kisded új ſereg, a mellyet az ö annyok hozott e' Világra, a' több *méhek'* gyenge ſeretetének és gondoſságának ſüntelen való tzélja, ök dajkalkodnak azzal. Egy ſóval nyilván ágos dolog az, hogy ök mindenkor ugy dolgoznak, mintha egyedül tsak a' magok maradékokhoz való ſeretet elevenitené ezeket az apró Lelkeket. (**) Tsak a' *méheket* ſokták ugyan elö hozni például mindenkor, a' mikor az *oktalan állatoknak* tsúdára méltó elméſségek-

(*) Profeſsor *König* fel-tévén azt, mi módon leheſsen minél kevesebb matériából, minél nagyobb kamarát épiteni, a' melly egyſzersmind állandó-is légyen; próbálta a' *Geometria Reguláji* ſzerint meg-határozni, mitſoda *Figurájunak* kellene lenni azon kamarnak; és épen azt a' *Figurát* találta arra leg-alkalmatoſabbnak lenni, a' mellyet a' *méhek*, tsúpán tsak a' Terméſzet igazgatása által kéſzitenek. Lásd Reomür Elöl-járó beſzédét ad Tom. VI: *Memoires sur les Insectes.*

(**) *Reaumür* az VI-és V: Tomus elöl-járó Beſzédében Láthattz a, méhekröl *Bonnet*ben-is *in contemplation ſur la Nature* Tom. II: part. XI. Cap XXIV: p. 164-177. edit. *Amſterd.* 1769.

ségekröl akarnak beſzélleni az Emberek. De már ma tudva lévö dolog az, hogy ſok ezer más féle *Bogarak*, *Madarak*; és *négy lábú állatok* vagynak, a' mellyek nem alább valók ebben a' réſzben a' *méheknél*; a' mellyek haſonló nemes ſeretettel viseltetnek a' magok Fiaikhoz; a' mellyek haſonló ſerénységet, tehetséget, és értelmet mútatnak az ö múnkájokban, mint ſintén a' *méhek*; haſonló elöre való el-látáſt es kéſzséget a' magok életének meg-tartásában. Sokféle Bogarak esmérete ſek már ma, a' mellyek egéſz *Respublicá*ba, egy nagy Társaságban élnek, és ollyan haſznos Törvényekkel birnak, a' mellyekhez tartják magokat, mint ſinrén a' *méhek*, a' Ház épitésben-is nem alább valók a' *méheknél*. De ſe ma, ſe hólnap nem nyúghatnám én, ha tsak egy két ſóval akarnám is illetni a' *Bogarak*nak elméſségekben és életeknek módjában ki-láttzó minden tsúdákat. (*)

De a' nagyobb *Nemekböl* álló *állatok*-is ſemmi tekintetre nézve nem alább valók ezeknél az apróbbaknál, akár nagyobb Társaságban, akár pedig tſak magánoſon éllyenek azok. Hogy moſt minden egyéb példákat, a' mellyeket ezután meg-fogſz tudni, el-halgas-

(*) Bonnet ugyan ott a' XI. és XII. Réſzekbe.

sak, tsak a' *Káſtoroknak*: vagy *Viverráknak* az épitésben való tsúdára méltó meſterségeket beſzéllem elö.

Charites: Elö vévén ekkor egy Könyvet (*) e következendöket olvaſta belöle:

Eukrates: A' *Káſtorok* ollyan lakó hellyet keresnek, a' hol az életre meg-kivántató minden dolgok bövséggel találtatnak, és a' hol közel vagyon valami folyó viz, hogy igy alkalmaroſságok leheſsen egy feredö házat épiteni magoknak (†)

Leg-elsö dolgok-is az, hogy egy gátot épitsenek, a' mellyre rakhaſsák az ö Házoknak elsö *contignatio*ját, (mert vagyon benne elsö, második *contignátio*) az vizzel egyenlö magosságra Ezen gátnak fundamentuma mint egy

10.

(*) *Spectacle de la nature* Tom. I. p. 361. melly vétetett *Baro le Hontanhol Description de l' amerique ſeptentrionale. Bonnetben*-is vagyon erröl az emlitett hellyen Cap. XXVI. XVII. pag. 177-187,

(†) Junius vagy Julius táján ſoktak öſſve gyülni a' *Káſtorok* mintegy két vagy három ſzázig. Az ö gátjoknak hoſſzúsága a' mellyre épitik a' kamarájokat, gyakran 80. söt 100. lábnyi-is; a' vaſtagsága pedig a' fundamentumánál tiz, tizenkét lábnyi. Egy épületben vagynak 20, vagy 25. Házak. de a' melly ritkábban eſik-meg; bövebben találtatnak ollyanok, a' hol 10. 12. kamara vágyon. Minden Házaknak

10. 12. lábnyi vaſtagságu és a' viz ellenébe menedékes, a' mellyért a' viz a' feneke felé nyomja azt; az által ellenben való fele pedig egyenes, mint a' mi köfalaink ſoktak lenni. A' vaſtagsága fel felé mind kiſsebb kiſsebb a' tetején pedig tsak két lábnyi. A' gát fából és agyagból van épülve. A' *Káſtorok* tsúdára méltó ſerénységgel egy kar vaſtagságu fákat-is levagdalnak, és azoknak egyik végét sürün egy más mellé a' földbe le-vervén, palánkot tsinálnak belöllök; a' közöttök esö lyukakat pedig apróbb darab fákkal bé-dugják. De minthogy még igy meg-hatná a' viz a' haſadékokat és az ö kalyibájokat el-rontaná; némellyek azért ö közzüllök agyagot hordanak, a' mellyet jól fel-tudnak keresni, és azt a' lábakkal el-kéſſitik, hogy azzal mind kivül mind belöl jól bé tapaſztván, egéſſzen ki-rekeſſték a' Vizet. Mikor nevekedik a' viz, akkor az ö gátjok-is fel-emelkedik. Jól tudják mennyivel könnyebb vizen hordani az épületre való *materiálét*, mint ſem ſzárazon, azért mikor meg

árad

nak vagyon maga magazinnya a'viz alatt a'mellyet meg-töltenek Télire eledellel, a' melly némelly gyenge fa-héjából áll. Lásd *Bonnet contemplation de la Nature* Tom. II: part. XI:Cap. 26. p. 180, *Pluche ſpectacle de la Nature.*

árad a' viz, az agyagot a' farkakon a' fát pedig a' fogok között uſva oda viſik, a' hová ſükség. Ha valami módon vagy a' viz, vagy pedig a' vadáſzok lyukat tsinálnak az ö falakon, mindjárt bé-dugják, az egéſz épületet meg-*viſitál*ják, és mindent nagy vigyázáſsal megigazitanak, 's épen tartanak. Ha pedig gyakran látják az ö lakó hellyek körül a' vadáſzokat; azután vagy tsak éjtzaka dolgoznak, vagy pedig egéſzſzen félbe hagyják a' munkát.

El-kéſzülvén a' viz fogó gát, az után a' magok kalyibájokan dolgoznak, a' mellyek kerekdedek, vagy pedig Tojás formájuak, és három egymás felibe épittetett kamarákból állanak. A' leg-alsó azok közzül, a' melly rend ſzerént alatsonabban ſzokott lenni a' gát tetejénél, többnyire teli vagyon vizzel, a' más kettö pedig annál magoſsabb. Ezeket az apró kamarátskákat jó keményen épitik az viz tartó kamarának ſzéliré, *contignatió*ſon, hogy mikor nevekedik a' viz, meheſsenek a' felsöbb réſzébe. Há a' viz tartó kamarához közel van valami ſzigetetskė, arra épitik a magok lakó Házakat, hogy erösebb légyen, és hogy ne ſzenvedjenek a' viz miatt olly ſok alkalmatlanságot, mint-hogy ſokáig nem ülhetnek a' vizben. Ha pedig ſemmi ollyan ſziget nintsen közel,

közel, akkor a' fogokkal karókat ásnak bé a' Földbe, mellyekkel a' víznek és a' ſzeleknek erejek ellen meg-erösitik az épületet. A' Ház also réſzén két ajtot hagynak a' viz felé; mellyek közzül egyik a' feredö hellyre nyilik, es ezt mindenkor tiſztán tartják; a' máſik pedig arra a' hellyre, a' hová ſzoktak mindent bé-hányni valami a' felsöbb *cutignatio*kat megrutithatná. Fel-felé ismét vagyon harmadik ajtó hogy meheſsenek ki azon, ha a' Jég az alsó ajtókat bé-találná valamikor rekeſzteni. Né-ha egéſz Házat épitenek a' ſzárazra, a' melly körül 5. vagy 6. lábnyi méllységü sántzot ásnak, hogy azon a' folyó vizig meheſsenek.

A' Házakat-is ollyan matériálékból épitik mint a' gátat, és oilyan móddal. A' Ház falai egyeneſek, és 2 lábnyi vaſtagságuak. A' falból ki-nyúló fa ágakat a' fogokkal le-vagdalják; azután pedig agyagot és füvet gyurván öſzve, azzal mind kivül, mind belöl bé tapaſztják a' falt a' farkok által. A' Ház belsö fele kézi kosár formára vagyon kéſzitve, és többnyire kerekdéd hoſzſzúságu. Az épület hoſzſzúsága a' *Káſtorok*' ſzámok ſzerént vagyon tsinálva. Nyóltz kilentz, vagy tiz *Káſtor* ſzámára elégséges mint egy 12. lábnyi hoſzſzúságú, és 8. vagy 10 lábnyi ſzéleſségü. Ha többen

vagy-

vagynak ennyinél ; akkor a' magok tettzéſek ſzerint nagyobbitják az épületet.

Charites: Itt el-végezvén az olvaſáſt, igy ſzóll én hozzám.

Eukrates. Mit itélſz Te a' *Káſtoroknak* ezen jó gazdaságokról ?

Charites : Nem lehet kedveſebb dolog elöttem, mint a' fele dolgokat hallani az oktalan *állatokról* a' mellyekből ollyan elméſségek és hellyes itélet tételek tettzik ki azoknak ; ollyannak lehet gondolni a' *Káſtort* a' *négy lábú állatok* között a' minemü a' *méh* a' *ſárnyas állatok* között.

Eukrates: A' mi idönkben nem tsak egy néhány *állatok nemeit* emlithetjük a' mellyeknek jó gazdaságok és életeknek módja, elméſségek és ſerényſégek tsúdálkozásra indithatnak bennünket; mert látjuk hogy ebben a'tekintetben minden féle *Nemek* tsúdálkozásra méltók. Mindeniknek ugyan azon egy bölts Tanitó Meſtere vólt. Ha mindeniknek az önnön maga meg - tartására, Fiainak táplálltatására 's óltalmazására figyelmezünk ; minden féle *Nemek* között igen ſok dolgokat látunk, a' mellyek egéſz el - bámúlaſt ſzereznek mi bennünk. Midön ſzámtalan ſok veſzedelmekben forognak, a' mellyekben a' leg-okoſabb

ſabb Ember ſe tudná magát fel - találni; ſemmi ollyan ravaſzság nints elöttök el-titkolva, a' melly ö nékiek haſznokra ſzólgálhat. Ha meg - gondolod már, melly ſok féle *Nemei* vagynak az *oktalan állatoknak*, a' mellyek közül mindeniknek maga különös elméſsége vagyon; könnyen által láthatod, melly bövségyon; könnyen által láthatod, melly bövséges gyönyörüséget talál az itt ö magának a' ki kedvelli a' Terméſzetet.

Az emberi dolgok között alig vagyon valami, a' mi kellemeteſebben foglalna-el bennünket, mint a' ſok féle *Nemzeteknek* külömbözö Erköltse és magok viſelete. De az *oktalan állatok*ban ſokkal bövebb mértékben találjuk fel mind azokat a' dolgokat. Mert mint hogy az Emberek mind ugyan azon egy *Nem*re tartoznak, közönſégesen ſzólván, egy forma elmével-is birnak; a' midön ellenben az *oktalan állatok*nak olly ſok ezer féle *Nemei* lévén azok közzül mindeniknek maga különös elméſsége vagyon. Ugyan azon egy dolog nélkül való ſzükölködésnek külömbözö *Nemü állatok*ban külömbözö munkája, *effectuma* vagyon.

Ha tsak az egy ſzeretetet gondoljuk - is meg; melly igen ſok féle meſterségekkel élnek itten az oktalan állatok? Némellyek hizelked-

nek

nek a' magok Nöſtényeknek, hogy el-érheſsék azt, a' mire a' kakas erövel kénſzeriti a' Tyúkot. Máſok futnak az ö Nyöſtények elött, hogy állithaſsák meg ezen ſzerelmetes ellénségeket, Máſok viſzontag kevélly magok réá tartásával érik azt el, a' mit ſokak hizelkedés által nyernek-meg. Lehetetlen az *oktalan állatok*nak az ö különös magok viseleteket ugy ſzemlélni, hogy igen kellemeteſen ne gyönyörködteſsék azok az Embert. (*)

Charites: Valóſsággal látom már óh Eukrates, hogy a' Terméſzet vi'sgálása, leg-bizonyoſsabb út arra, hogy az ember nyájasabb örömet ſzerezheſsen önnön magának. Egéſzen meg-határoztam már magamban, hogy mind ezeknek a' tsúdáknak magam utánna járjak. Azoknak tsak elö beſzéllések-is nagy orömömre vólt

(*) Az oktalan állatoknak magok viseletek többet tselekedhetik ugyan mi bennünk, mint tsak a' tsúpa gyönyörködtetés. Mert a' gondolkodni ſzokott Ember nem ſzegzi le tsak ebben a' maga elméjét, hanem az oktalan állatok tselekedeteiben, a' minden Emberi értelmet feljül haladó Fö Böltseſséget imádja. Mind azonáltal, minthogy ſzóllotunk már erröl; itt tsak annyiban ditsértetik a' Terméſzet vi'sgálása, a' mennyiben gyönyörködteti az az embert.

vólt énnékem, mi fog hát még következni ha magokat a' Dolgokat-is láthatom? Még ezután-is töltöttük egy ideig az Idöt, a' Terméſzet gyönyörüségeiröl való beſzéllgetéſsel, mind addig, mig nem az édes álomnak elöl-járó Poſtái a' nyúgodalomra menni kénſzeritettek bennünket.

ÖTÖDIK BESZÉLLGETÉS.

A' TERMÉSZET LEG-FELSÖBB SZÉPSÉGEIRÖL.

CHARITES: Olly ſok új és tsúdálatos dolgokat hallottam az el-múlt Napon, hogy egéſzen fel-hevült azok által az en képzelödésem. Az egéſz éjtzakán által-is ſüntelen tsak ezen új Világ körül foglalatoskodott az, a' midön, a' mellyeken bámúltam az egéſz Napon, mindazokat haſonló rendel, nóha nem ollyan világoſon, ſzemem eleibe terjeſztette. Egéſz éjtzakán által érezhetö gradusban meg-maradott az én Elmémben a' gyönyörködés, és mihelyt reggel fel-ebredtem, legottan egy igen nagy gradusban lévö jó kedvet érzettem magamban. Ollyan rend kivül való vidámságot tapaſztaltam én ekkor, a' mivel ditsekedett vala az én Barátom; a' melly nem laſsan laſsan, hanem mihellyt ſzemeimet kinyitnyitotam, hirtelen származott én bennem. Igen ſzép reggeli idö lévén, mihelyt meg-nyitottam az ablakot, hogy a' körül lévö videket ſzemléljem; hathatóſon meg-illetödtem attól, A' melly ſzinte tellyeſséggel esméretlen lévén e'dig elöttem, ugy állottam ott, mint egy tsak moſt teremtetett Ember, a' Terméſzet pitvarában, a' melly haſonlóképen ugy tettzett nékem mintha tsak moſt jött vólna ki a' Terméſzetnek kezeiböl. Ezen fényes tekintetü hellységnek minden réſzeiböl, patak módjára omlott reám minden felöl a' ſok gyönyörüség.

Leg-elsöben-is ezen Ditsöſségnek Teremtö URáról kezdettem elmélkedni. A'miolta gondolkodni ſzoktam, ſoha ſe vólt ezen nagy Hatalmaſságnak a'mellyet már moſt tsak emliteni-is alig merek, imádandó Felségéröl, ollyan eleven érzékenyſégem. Igy veſzteglettem bámúlva egy darab ideig, mig nem oſztán egyſzer, az én Elmémnek minden éſzre vehetö akaratja nélkül ezen ſzókra nyilt-meg az én ſzájam: *Egyedül tsak Töled ſzármazik mind ez a' ſzépség óh minden Ditsöſségnek kutfeje, leg-Föbb és leg-Felségeſebb valóság. A' Te Végbetetlen Böltseſséged rendelt ugy-el olly ſzámtalan ſok dolgokat, hogy a' Terméſzetnek, önnön magával minden réſzben meg-egyezö ditsöſséges*

Eukrates: Nem-is lehet az másképen. Mert a'mi Természetünkben fundáltatott az, hogy a' midön jó rendet és ékeſséget látunk valahol, azt hozzuk-ki onnan, hogy vagyon ottan valaki, a' ki azt tsinálja. Igy midön egy szép rendel készült és jól mivelt kertet látunk, bizonyoſon azt állitjuk a'felöl, hogy valami értelmes Ember lakik ahoz közel, a' ki arra vigyáz. Ha a' Természeti Dólgoknak olly számtalan nagy ſokaságában tsak egy két szépséget találnánk, lehetne ugy gondolkodunk, hogy talám tsak történetböl vagyon az e'képen: de midön azt tapaſztaljuk, hogy mindenek szépek a' Természetben hogy mindenek azon egy Fö *Regula* szerint épültek; nem egyebet hozhat ki abból a' józan okoſság, hanem ezt, hogy mind azoknak Bölts Formálójának kell lenni.

Charites: Ollyan egyenesen lehet ezt abból ki-hozni annak, a' ki eſméri a' Természetet; melly bizonyoſon állithatjuk, hogy közel vagyon hozzánk valaki, midön hallyuk annak beſzédét. A' mellyre nézve; ugy tettzik nékem, hogy a' Természet szépségének eſmérete leg könnyebb és leg bizonyoſabb mód arra, hogy egy Fö valóságnak lételérol meggyözödjék az Ember. Minden egyéb erösségek késön és igen gyengén munkálkodnak ehez képeſt.

Ha

Ha azét ezen az egyen kivül ſemmi más haſzna nem vólna-is a' Természet vi'sgálásának; ugy-is minden okoſsággal biró Teremtés elött kedvesnek kellene annak lenni. Mert mi lehet kivánatoſabb óh Eukrates, mint egy ollyan valóságnak lételérol meg gyözettetni, a' mellynek minden munkáiban tsak szépség és jóság vagyon? a' mellynek Böltseſsége és jósága a' Természetnek leg-kiſsebb részét-is, a' maga Teremtéſeinek leg-alább való *Nemét*-is, tsak egy szempillantáſig ſem hagyja-el? Oh melly bóldogtalan az ollyan Embernek egész Élete, a' ki ezt nem tudja; ezt a' ſarkalatos Igazságot, a' melly egyedül alkalmatos arra, hogy kellemetes gyönyörüséggel édeſitse meg a' mi Életünket! Meg-vallom igazán Tenéked, hogy ennek meg-gondolása annyira meg illet engemet, hogy már ſoha ſe nézhetem én ugy a' Természetet, hogy meg ne lenne bennem ez a' vidámitó Érzékenység. Mindenkor ugy fog tettzeni már ezután énnékem, mintha a' Teremtöt szüntelen a' maga Teremtéſeinek bóldogságán múnkálódni látnám.

Melly nagy öröm arról meg-gyözettetettnek lenni, hogy a' mi állapotunk, nem tsak egynéhány Esztendökig; hanem a' véghetetlen örökkévalóságig egy ollyan Mindenható

gálása az Embernek leg főbb és leg-nemesebb foglalatosága, ha meg-nem állapodik a' szem eleibe tünö külsö dolgokban, hanem azokon fellyül a' láthatatlanokig fel emelkedik.

Eukrates: Mitsoda magosabb dolgot tehetne tzélúl maga eleibe a' mi elméink mint a' leg-Felségesebb és leg-tökéletesebb Léleknek munkáit? Azért mondottam olly sokszor, hogy semmi se emeli-fel úgy annyira a' mi Elménket, mint a' Természetnek illyen formán való vi'sgálása. A' szerént vagy alabb száll, vagy felyebb emelkedik az elme, a' mint vagy alatsonabb, vagy magosabb dolgok körül foglalatoskodik az. Midön a' Teremészetben lévö Rendet vi'sgáljuk, épen ollyan az, mintha azt hallanok, mi módon ítél, elmélkedik, és okoskodik a' leg-tökéletesebb Lélek, a' mellynek okoskodása mindenkor igen hellyes. Igen nagy hatna vagyon ennek a' mi Ítélet tételünknek nagyobb Tökélletességre való vitelében is. Ha ugyan-is Találmányt, dolgaink elöre való el-rendelésében; Böltseséget, okosságot, fel-tételünk véghez vitelében, szemeséget és Tudományt akarunk tanúlni; mitsoda *Oskolát* találhatunk erre a' végre jóbbat, mint a' Természetet, a' mellyben minden olly tökletes,

Az Elménekleg-magosabb foglalatosága

Cha-

Charites: Nem tsúdálom már most, miért igazitotta *Pláto* a' Természet vi'sgálásra az Embereket, ha a' Tudomanyokban és mesterségekben elö akarnak azok menni. *Jól meg kell vi'sgálni*, ugy mond egy hellyen, a' *Természet tsúdáit ha a' Tudományokban és mesterségekben elö akar valaki menni; mert ugy láttzik, hogy a' Léleknek magosabban való emelkedése, és az Elmének hathatósága némelly tekintetre nézve onnan vették a' magok ~~erejeket~~. exedereket.*

A' Természet az elme oskolája.

Eukrates: Semmi sints ennél igazabb. A' Teremtésnek meg gondolása majd a' maga Természetének szabott határán fellyül emeli a' Lelket, és valóságos nagygyá tészi azt. Ha ugyan-is valaki olly igen sok minden módon tökéletes dolgoknak esmeretségére jut, lehetetlen, hogy annak Lelke, és az igaz szépség felöl való esmérete magosabbra ne emelkedjék. Midön észre sem venné, az elötte lévö példák szerént formálja magát. Ha azt gondoljuk egy elöször, hogy csak földi és testi szépségek találtatnak a' Természetben; igyis lassan-lassan csak ugyan fel-emelkedik a' Lélek; a' Földi Teremtett dolgok lántz szemein fel-hág épen a' végheretlenig. Gyakortaszak egy alá való *Férgetskén* kezdi az elmélkedést,

kedéſt, és már a' leg-tetemeſebb Igazságokban bé-merült. Midön még azt gondolná, hogy tsak valami tsekélly dolog körül foglalatoskodik; imé már a' leg Felsöbb Tökélleteſség vagyon elötte. Midön ugy tartja, hogy tsak külsö teſti ſzépſégekkel tölti idejét, imé a' leg méltóságoſabb gondolatokkal vetett ſzövetséget, a' mellyek olly ſzüntelen valók ö elötte, mint ſzintén a' leg-közönségeſebbek. Lehetetlen azért a' Terméſzet munkáit ugy ſzemlélni, hogy egyſzersmind a' Lélek haſznára való ki terjedéſét-is ne érezze annak az Ember. Az a' ſok féle Találmány, az a' ſok féle meſterség ſükségesképen meg-világoſitja a' Lelket, és könnyebbé téſzi az Elmét.

A' Szív Oskolája.

A' miképen pedig az értelem; az elötte lévö tökélletes példa ſzerént formáltatik óh Charites, ugy ſzintén az indulat és a' Léleknek minden Erköltsbéli Tulajdonságai-is a' Terméſzet vi'sgáláſa ſzerént formáltatnak. Az erköltsökröl való Itélet *(Guſtus moralis)* ſzoroſsan egybe vagyon kötve az Elme itéleteivel. A' ki által tudja látni, mi ſzép a' Terméſzetben, az ſokkal könnyebben meg eſmérheti azt-is, mi ſzép és jó az Erköltsökben, minthogy mindeniknek ugyan azon egy eredete vagyon, és ugy tettzik,

tzik, hogy a' kinek fel emelkedett gondolati vagynak a' Terméſzeti ſzepségröl, annak ſzívében az alatson érzékenységek hellyet nem találnak. Az mindenütt a' leg-Föbb valóságnák magos Gondolatit, és ánnak nem tsak a' közönseges jóra, hanem ennek felette minden ö Teremtéſeinek-is különös javára tzélozó nemes végeit ſzemléli a' Terméſzetben. A' ki tsak valamennyire látja-is által a' Terméſzet igazgattatásának módját, az ſükségesképen hathatóſon meg illettetik, a' minden Jók kutfejének mindenekre ki terjedö gondviseléſe és jó vólta által; és nints olly meg-romlott ſzív, a' mellyben ez a' meg illetödés haſonlatos indulatokat nem ſzerzene.

Gondold-meg továbbá kedves Barátom, mitsoda gondolatokra vezérel bennünket a' Terméſzetben minden felé uralkodó ſzép Rendnek ſzemléléſe? Ha ez által meg-gyözettetem arról, hogy e' Világ mindenütt jelen való Urának ſemmi ſem tetzik egyéb hanem a' jó Rend; leg-ottan buzgó indulat ſzármazik én bennem, hogy én-is azzal egéſzſzen meg-egyezö Rendet tartsak magamban. Oh melly igen utálatos lennék én önnön magam elött, ha tudnám azt, hogy én miattam abban a' tökélletes ſzép Rendben, a' melly a' Világban vagyon,

vagyon, hiba eſett ! Irtóztató gondolat ! de a' melly ſokkal irtóztatóbb és épen ſzenvedhetetlen léſzen nékem, ha meg-gondolom azt, hogy az én rendeletlenségem miatt, ennek a' minden Tökélleteſségek eleven példájának kedvében nem lehetek; hogy ennek a' Tökélletes Léleknek az ö leg-kiſsebb Teremtéſe - is, a' melly a' maga eredeti Tökélleteſségében meg-maradott, jóbban tettzik én nálamnál ! És mi leſz végezetre én belöllem, ha ebben a' Terméſzet ſzép rendével való ellenkezésbe még tovább tovább mégyek ? Egyédül tsak a' jó Rend által éri-el a' maga fel tett végét e' Világnak Igazgatója; nékem tehát ki - kell rekeſztetnem a' teremtetett Dólgoknak rendelt bóldog állapotból mind addig, valameddig én-is a' Terméſzetben uralkodó jó rendnek Törvényei ſzerént nem igazgattatom. Oh kétségbe ejtö gondolatok !

De egéſzen el-oſzlatja ezeket egy más tiſztább gondolat. Igyekezem azon hogy érjem el e' Világ Urának, a' ki engemet ſokkal tökélleteſebbnek lenni kiván, fel-tett végeit. Ez leſz ezután az én leg - fövebb ſzorgalmatoſságom. (*) Nem ſzünöm-meg-mind addig jobbitani

(*) Lásd a' Terméſzet munkáiból vétetett II: Erköltsi Elmélkedéſt, . §. XXV-XXIX. a' 32-38. lev. és másutt-is ſok hellyeken.

tani maganiat; valamig tsak leg - kiſsebb rendeletlenséget érzek - is magamban. E'képpen elö-mozditom a' Teremtö munkáját; réſzt véſzek én-ts az egéſz Teremtésben lévö Tökélleteſség elö-mozditásában; mert e' Világ Teremtöjének jósága igazgatja az én dolgaimat-is. Igy oſztán botlás nélkül való futáſsal ſietek én-is annak fel tett végére, a' melly nem lehet egyéb, hanem egy mi tölünk épen meg ſoghatalan Bóldogság. Oh Ditsöſséges Tzélt mútató perspectiva!

Oh melly áldott *ſcenakat*, melly kellemetes tekinteteket fedez ez fel távólról az én Elémémnek! Ollyanokat; a' mellyekben tökélletes öröm és gyönyörüség vagyon; a' mellyeknek meg - gondolása minden belsö réſzeimet által járja. Épen olly bizonyoson magam elött lenni ſzemlélem én ezeket, mint ſzintén a' Terméſzetben lévö ſzép Rendet. Illy meſzſze terjed ki óh Chakites, a' Terméſzet vi'sgálásának haſzna.

De ezen kivül más forma haſznot-is véſzen abból a' mi ſzívünk. Nem tsak a' maga véghetetlen Teremtöjéhez való méllyseges tiſzteletet és bizodalmat ſzerez mi bennünk a' Terméſzet; hanem még ennek felette ollyan ſzeretetre méltó Tulajdonságokat nyom mi belénk

és ekkor-is meg-látván a' kertben bennünket, mindjárt oda jött, és a' Reggeli meg friſſitö dolgokat elö hozatta.

A' mint mondám, laſsan-laſsan el-távóztunk vala elébbeni beſzéllgetesünktöl; mindazáltal a' tegnaptól fogva tanúlt Dólgoknak újsága, akármennyi el-távózás után-is ismét viſza vitt engemet a' Teremſzetröl való beſzédre. Igy ſzóllok oſztán ekkor Émiliahoz. Ha ezután ſemmi féle beſzédet nem hallaſz-is töllem a' Teremſzeten kivül, engedd-meg ezt nékem Eukratesért. Mert annyira meg-kedveltette ö velem ezt a' ſzépséget, hogy gondolkodni-is alig tudok már egyébröl.

Émilia: Ne gondold azt óh Charites, hogy ezért leg-kiſsebb magad mentségére-is, vólna ſzükséged. Az a'féle beſzédek, nem hogy ellenemre vólnának énnékem, mivel már hozzájok ſzoktam; hogy söt inkább örömmel hallgatom azokat igen nagy gyönyörüségem lévén bennek. Gondolnád-é azt, hogy Eukrates, a' maga leg-kedveſebb gyönyörüségeivel élne, és még-ſe réſzeſitene abban engemet? ſzintén ugy a' Teremſzet ſzóllgálatjára téritett engemet-is, mint Tégedet. Gyakran, mikor tsak magunkra vagyunk, vagy az erdök árnyékába, vagy pedig a' mezöre viſzen engemet

Eukrates

Eukrates, és tellyes örömmel beſzélli elö nékem, a' mire tanitotta ötet a' maga ſzorgalmatos vi'sgálódása. A' hol, moſt a' *Plántá*knak diſzes és régula ſzerént való Formájokat, és azoknak atyaſiságokat; majd azoknak külömbözö tulajdonságokat, és mindeniknek nevekedésének módját magyarázza elöttem. Néha az *oktalan állatok'* Teſtének meſterséges alkotványát 's tsúdálatos ſzokáſokat beſzélli elö, és melly igen végheteſlen külömbözö módon munkálkodik mind azokban a' Teremſzet, ugy mindazonáltal, hogy azoknak tselekedetek mindenkor a' leg-Föbb Böltseſséget mutaſsa. Néha az egéſz Teremſzet alkotványának és böltsen való fenn tartásának meg gondolását terjeſzti elömbe; melly ſzoroſsan vagynak egymáſsal egybe köttetve az *Ég*, a' *Föld*, a' legmeſzſzebb lévö *Égi Teſtekkel* egyetemben; mi módon munkálkodik azoknak leg kiſsebb réſzében-is a' mindenütt jelen való Böltseſség, a' melly mind azoknak mozgáſokat egy végre igazgatja. Ezek után, gyakorta ezen ſö Böltseſségnek, ezen minden Jók kút-fejének oskolájába viſzen engemet, és meg-tanitt arra, hogy mind az, valamivel birunk, egyedül tsak ettöl ſzármazik; hogy az Embernek leg Fövebb Bóldogsága ezen végheteſlen Léleknek ſzólgálatjá-

latjában áll; és hogy ettöl melly nagy Bóldogságot reménylhet még jövendöben az emberi Nemzet.

Söt már én-is kezdek máloknak Tanitója lenni. Meg-fogod még ma látni, mint bánik az én kis *Hyláſom* és az ö Húga a' *Plántákkal* 's *Bogarakkal*, és mint kezdenek már egymás között azoknak Formájokról 's atyafiságokról beſzélgetni. Te-is tudſz már valamit azokról a' nagy tekintetü Igazságokról, a' mellyekböl áll, az Eukrates értelme ſzerént, az igaz *Filóſofia*.

Charites: Oh melly bóldog léſzeſz Teóh Emilia, ha a' Te gyermekeid illyen kitsinységektöl fogva a' Terméſzet oskolájában neveltetnek! E' ſzerént az ö ſzeretetre méltó ártatlanságokkal és együgyüségekkel együtt az igaz ſzépségnek eſméretét, és a' Terméſzet Böltseſeségét-is bé ſzívják. Melly nagy az a' ſzerentse, a' melly minden más gyermekektöl meg külömbözteti ezeket az Ártatlanokat, a' midön ezek gyenge idejektöl fogva illyen oskolában, és illyen Tanitók által tanittatnak.

Eukrates: Leg-kedvesebb elöttem a'mit ebböl remenylhetek, ez, hogy ez által megtanúlják az idöt kellemeteſen tölteni, a' mellyet én leg-nagyobb tutoknak lenni tartók az élet-

életben. A' hivalkodó életet el-válhatatlanul követö unalom, keſerüséggel vagy alávaló haſzontalansággal egéſzſzen bé-tölti az elmét, a' melly miatt minden jó indulatok meg-veſztegetteinek. A' foglalatoſság ellenben tápláló eledele a' Léleknek, a' melly által épségben meg-tartatik az. Nem egy forma kedves minden féle foglalatoſság, ſzükség hogy ſemmi unalom ne köveſse azt; a' minémü a' Terméſzet körül való foglalatoſság. Ugy látom hogy nevezeteſebben ez a' fundamentoma a' Régieknek a'ma mondásának; (*) hogy t. i. meg ſzeliditik 's kellemeteſsé téſzik a' Tudományok az embereknek elméjét 's erköltseit; minthogy a' Tudomanyok által kellemetes Dolgok körül foglalatoskodhatunk. Midön ollyan ſzelid és ollyan nyájas valamelly gyönyörüség mint az, a' mellyet a' Terméſzet vi'sgálása ſzerez mi bennünk; az egéſz Lélekre ki-terjed annak munkája. Meg mérsékli az indulatokat, el-véſzi azoknak vadságokat és rendeletlenségeket, és a' Léleknek minden hajlandóságai között olly nagy meg-egyezéſt tsi-

(*) Artibus ingenuis - - - pectora mollescunt, asperitasque *fugit*.
Adde, quod ingenuas didiciſse fideliter artes,
Emollit mores nec ſinit eſſe feros.
Ovid. de Ponto.

nál, a' minémüt látunk mindenfelé a' Természetben.

Charites: A' midön ezeket beszéllené, Eukrates, egy nyajas tekintéſt tészen azonban Emiliara, a' midön az ö vidám ábrázatján ſokkal többet láttattam én olvasni, mint ſem szóval mondhatott vólna az Ö Feleségének szeretetre méltó Természetéről Igen elevenen képzeltem én azt ebből, a' mit érzett ö maga. A' mellyre Emilia-is a' le-menö Napnak szépségéhez haſonlitó kellemetes moſolygáſsal felelt. Belsö vidámsággal szemléltem mind kettöjöknek megindulásokat, és e'képen szóllottam. Mindenütt dirsöſséges és kellemetes a' Természet; de a'kor láttzik a' leg felsöbb ponton lenni annak tsalogató szépsége, a' midön a' maga szeretetre méltó vóltát az Emberi szívben bé önti. Ott vagyon a' szépségnek leg-felsöbb graduſſa, és a' szivet bámulásra juttató ereje.

Emilia: Jól láttzik óh Charites, hogy ſokkal többet érzesz magadban mint ſem mondasz, és hogy valami titkos óhajtás emelkedik fel a' Te szived belsö rejtekéből.

Charites: Fel-szóval-is elö-mondhatom a' én kivánságomat. Oh vajha minden Emberek haſonlatoſok vólnának a' Természethez, a' minémünek láttzik az, kivált ezekben a' Ta-

vaſzi Napokban! Melly nagy paraditsomi gyönyörüségek között lenne ugy az Ember!

Eukrates: Az élet nélkül való dolgokban-is ollyan tsudálatos, az oktalan állatokban ollyan szeretetre méltó a' Természet; minemüollyan szeretetre méltó a' Természet; minemünek kellene hát lenni annak az emberekben, a' kik mi hozzánk haſonlatoſok, a' kikkel társalkodunk, a'kik a' beszéd által a' magok leg-belsöbb titkaikat is ki-nyilatkoztatharjak minésöbb titkaikat is ki-nyilatkoztatharjak minésökünk, és a' kik némelly nyájas mozdúláſokkal a' magok szerelmére hajtanak bennünket? Oh mitsoda bóldog lakó helly vólna ez a' Föld, ha a' benne lévö Teremtések' leg-nemeſsebb részének az embernek eredeti szépsége még most is meg vólna? Tsak moſt is meg-homályosítja a' pirosló Hajnalnak szeretetre méltó ábrázatját, egy ollyan nyájas szemellynek moſolygása, a' mellyböl egy ártatlan Lélek néz ki; hát még akkor mi lenne, ha az egész Emberi Nemzet moſt is abban a' szépségben mútatná magát, a' mellyben teremtette vólt az ISTEN? Talám az a' Mindenható Lélek a' ki a' szépségen kivül ſemmit se kedvell, viszsza adja még valaha az emberi Nemzetnek eredeti szépségét. A' midön az egész Természetben mindenfelé, a' mint közönséges szépség, ugy közönséges bóldogság-is fog uralkodni.

A' mig pedig az lenne, vezéreljük a' Terméſzet oskolájába az embereket, hogy figyelmezzenek annak ſzépségére; érezteſsük-meg véllek a' 'Terméſzet' vi'sgálásából ſzármazó gyönyörüséget; mert igy, midön éſzre ſe vennék, annak kellemetes vólrának réájok való ki-terjedését-is meg-tapaſztalják.

CHARITES: Oh Egek! melly kedvetlen tekintet az elöttem, midön a' nagy Világnak ſzorongató inségei közzé bé nézek, a' hol a' Terméſzetnek leg-kiſsebb nyomát ſe találom.

ÉMILIA: Forditsd-el a' Te ſzemeidet a' módis Világról, és élj itt inkább az együgyü Terméſzetnek ſzabados ſzemlélésével. Tsak ez a' kis kert-is óh CHARITES, majd minden emlékezetét el óltja bennem a' módis Világnak. Jövel, és a' Fák árnyékai alatt egyet sétálván, oſzlaſsunk-el minden unalmas gondolatokat.

V É G E.

E'

E' KÖNYVNEK

LAISTROMA.

ELSÖ BESZÉLGETÉS.

A' TERMÉSZET KÜLSÖ SZÉPSÉGÉIRÖL.

Levél.

A' Terméſzet vi'sgálása hathatós gyönyörüségeket hágy maga után - - - - - 2.
Egy ſzép Mezönek le-irása - - - - - 3.
A' reggeli idönek ſzépsége - - - 4.
Egy elsöben nem minden gyönyörködik a' Terméſzeti ſzépségekben - - - 5.
Hathatósabbak és közönſégeſebbek a' Terméſzeti gyönyörüségek, mint a' meſterségeſek - 6.
A' meg-ſzomorodtak, a' Betegek és a' Királyok-is ezekkel vidamitják magokat - - - 7.
Melly nagy külömbség vagyon a' Terméſzet' ſzépségeiben - - - - 9.
Mitsoda ſzépségekre lehet figyelmezni egy ſzép Mezöben - - - 10.
A' 'Terméſzet' vi'sgálója az uj ſzerelmeshez haſonlittatik - - - - 10.
Gyengén illet a' Terméſzeti gyönyörüség - 12.
Az igen hathatos érzékenységek nem kedvesek az Emberi Terméſzetnek - - 12.
A' Terméſzeti gyönyörüség, a' melly ſzármazik az Emberben, egy tiſzta patak ſollyásával haſonlittatik öſzve - - - 13.
Nem jobban lehetne-é a' ſebes zúgó patakhoz haſonlitani az emberi indulatokat? 13.
A' ſzokás miatt érzéketlen leſz az Ember a' ma-

ga Terméſzetéhez illö gyenge gyönyörüségekre - - - 14.
A' ki a' Terméſzet gyenge gyönyörüségeit hathatóſon akarja érezni annak, mint az ártatlan gyermeknek, minden unalomtól üresnek kell lenni - - - 14.
Melly kedveſen illeti az Embert a' madarak énekléſe, a' virágok' jó ſága 's a' t. - 16.
A' Terméſzet Urának ditsöſségéröl való magános Elmélkedés - - - 17.
A' ſokatlan Ember nem láthatja a' Terméſzet titkos ſzépségeit - - 18.
Hasonló a Terméſzet egy festett képhez, a' mellyet más formán néz egy tudatlan, más formán ismét egy ahoz értö Ember - 19.
Szép Rend és Egyeſség van annak múnkái között 20.
A' leg-hireſebb kép irók; kép faragok, 's Épitök, a' Terméſzet oskolájába kéſzültek - 21.
Egy ſzép erdös Hegyetske ſzépségének le-irása 22.
Melly ſzép a' Plantak' Orſága - 23.
Azoknak Familiái - - - 23.
A' Entzian és Liliom példájában meg-mútattatik 24.
Az Élö Állatok Orſágának ſzépsége - - 25.
Mitsoda Nemekre oſztatik az - 27.
Haſonlóképpen oſztatnak el a' Plántak-is - 27.
Minden Plantak igen ſzépen meg-egyeznek gymáſsal, de egyſzersmind igen nagyon kiilömböznek - is - - - 28.
Haſonlóképen az Élö Állatok-is - 28.
Sok Bölts Emberek gyönyörködtetik magokat a' Terméſzetben - - 30.
Nem több ſzépség van-é egy ſzép Balványban, mint a' Terméſzetben? - - 31.
Sokkal több régúlákra kell figyelmezni a' Terméſzetnek, mint a' kép faragónak - 32.
Annál ſzebb a' kép, minél haſonlóbb a' Terméſzetben lévö origináljához - 32.

Melly

Melly nágy meſterséggel köttettek egybe a' Terméſzeti dolgok, 's azoknak Nemei és Familiái. - - - 33.
Minden teremtett Dolgoknak egy másból folyólántza. - - - 34.
Az Emberek és Majmok példájában meg-mútattatik. - - - 34.
Melly ſzoroſsan köttetik öſsze az Élö Állatok Orſága a' Plántak Orſágával. Zoophytumok. 35.
Ugyan az a' ſzoros egybe-köttetés lattzik a' Plántak Orſágában levö Nemek és Familiák között is. - - - 35.
Igen jó út vagyon mindenfelé a' Terméſzet Orſágaiban. - - - 37.
Mint nevekedik a' Terméſzethez való ſzeretet. 37.
Egy Terméſzeti ritkaságok kamarájának ſzépsége. 38.
A' ki nem eſméri a' Terméſzetet, nem érzi annak ſzépségét. - - - 39.
Az Emberi Nemzet jól tévöi azok, a' kik az Terméſzet ſzépségének eſmérerére vezérelnek másokat. - - - 40.
Mennyivel elébb való a' mi Idönk a' réginél, az e'féle könyvekkel való bövölködésre nézve. 40.
Melly nehéz meg-válni a' Terméſzet gyönyörüségeivel való éléſtöl. - - 43.

MÁSODIK BESZÉLGETÉS.

A' TERMESZET MESTERSÉGEIRÖL.

Egy Meſterséges Barlang le-irása. - 47.
Minden Meſterségek a' Terméſzetböl eredtenek 48.
Mint ſokták tsúdálni az Emberek az új Találmányokat. - - - 49.
A' Terméſzetnek a' meſterséggel való öſsze haſonlitása. - - - 51.
A' Vaucanson enni, uſzni, eméſzteni tudó Rétzéje. - - - 52.

Carl Kriſtóf Tappé Tzimbalmozó 's Orgonáló Képe. - - - 51.
Az oktalan állat Teſte magában gondoltatván tsak Machina. - - 53.
A' Fa és a' Terméſzeti Rétze között való külömbség. - - - 54.
A' Fa Rétze igen kevés mozdúlátokat tehet. 54.
A' meſterséggel kéſzült dolgokat külsö erönek kell mozgatni. - - 55.
A' Terméſzet múnkái magok mozgatják, 's megigazitják magokat. - - 56.
Ha meg sértetik a' Plánta, vagy ha beteg az élö állat magok meg-orvoſolják magokat- 56.
Minden múnkai a' Terméſzetnek az ö el rendelt idejekhez alkalmaztattak. - 57.
Melly rövid életü állat a' kis *Ephemeris*. - 58.
Minél ſzorosabban vi'sgáltatik a' meſterség' munkája, ánnál hijánoſabb ; a' Terméſzeti pedig annál ſzebb. - - 59.
Melly tsudálatos Machina a' Plánta, a' midön az egéſzen gondoltatik. - - 59.
Különöſebben pedig annak virága. - - 60.
A' mag tartó tokja. - - 60.
Mimódon leſz termékeny a' Plánta. - 61.
Az Elmenek kedves maga múlatása. - 62.
A' Terméſzet dolgain való bamúlás és magános Elmélkedés. - - 63.
Nagyobb meſterség vagyon az élö állatokban, mint a' Plántákban. - - 64.
A' Terméſzetnek a' ſzemben való nagy meſterſége - - - 64.
A' ſzem egyſzersmind perspectiva-is, Microscopium-is. - - - 65.
Még nem tanulhatták-ki eléggé a' Tudóſok a' a' ſzemnek Terméſzetét. - 65.
A' Tyúk ſzemében való Meſterség mit mivel az az údvaron. - - 65.

A'

A' ſzem leg-meſterségeſebb réſz a' Teſtben. - 68.
Teli van a' Teſt e' féle Meſterségekkel. - 68.
A' ſzemnek Terméſzete. - - not: 66.
Ennek réſzeinek bövebb le-irása. - 68.
A' Microscopium nélkül nem láttatható kis állatokban-is meg-van az a' Meſterség, a' melly a' nagyobbakba. - - 70.
A' Terméſzet egy pompás ſzüzhöz haſonlittatik 73.
A' Terméſzet múnkáiban való nagy Böltseſség. 76.
Angyali Elme beſzélhetné azt elö. - 78.
Haſonlatos a' Terméſzet egy ſok Orſzágokból álló Birodalomhoz. - - 81.
Az egéſz Föld három Orſzágokra oſztatik. - 83.
A' Teremtett Dólgok különös Nemeiben való Böltseſség. - - - 83.
Ennek példája a' Vizben élö Madarakban. - 84.
Mitsodás Telleknek kell lenni ezeknek. - 84.
A' Sas, Tyúk, Gólya 's a' t. meg-doglenének a' Vizbe. - - - 85.
De a' Vizi Madaraknak Teſtek ahoz képeſt vagyon formáltatva. - - 86.
Melly haſznos vólna egy jó Anatomia comparata 85.
Mitsodáſok a' Tóbol élö Madarak, Gólya, Gém. - - - 87.
Az Epicurus ellenvetéſe, eſztelenség. - 88.
Hogy élnek azok az állatok, a' mellyek Télben nem találnak eledelt. - - 90.
Némellyek Tavaſzig aluſznak. - - 90.
- - idegen Földre mennek. - 90.
Hogy élhetnek azok, a' mellyeknek eledeleket tsak ſetétben lehet találni. - 90.
Az egéſz Teremtésben lévö Böltseſség. - 91.
A' Terméſzetben mindenek egybe köttettek egymáſsal, a' Tüz, Viz, Levegö Ég; a' kövek, Plánták, 's élö állatok Orſzága. - 91.
Végheteilen Bóltseſség egyezteti meg azokat. 92.

Az

Az egéſz Terméſzetben lévö egyeſség példákból
mútogattatik. - - 92.
Az élö állatoknak ſzükséges a' meleg - - 94.
- - a' Levegö Ég, - 95.
- - az idök változásaiért. 96.
- - az hangra nezve - 97.
- - a' Vér folyásra nézve. 97.
Mit neveznek a' Levegö Égben Elaſticitasnak.
not. - - - 97.
Ezen Böltseſségnek meg-gondolásából ſzármazott
érzékenység. - - 99.
A' Teremtönek bámúlàſsal való ditsérete. 99.

HARMADIK BESZÉLGETÉS.

A' TÖRTÉNETRÖL

A' Nap le-menetelének ſzépsége. - 101.
Eſtvéli hathatós magános Elmélkedés. - 103.
Tsúdalni lehet azokat a' kik a' Történetet álit-
ják. - - - 104.
Haſonlatoſok ezek a' ſárgaságba lévökhöz. 105.
Roſzſzúl vagyon az ö belsö állapotjok. - 105.
Senki ſe tagadja a' Terméſzetben lévö ſzép Ren-
det. - - - 107.
Lehetetlen hogy az Történetből ſzármazott lé-
gyen. - - - 107.
Mert ez minden Eſztendöben álhatatoſon egy
formán fordúl elö. - - 107.
1. Ellenvetés. Ennek ez az oka, mert egyedül tsak
ez a' Rend lehettséges. - - 109.
Erre való felelet. - - - 110.
2. Ellenvetés. A' Történet ſok próbák után ſzo-
kott ehez a' Rendhez. - 112.
Mitsoda lehettséges a' Történetnek. - 113.
Ez a' Plánták peldájában adatik elö. - 113.
Mit kellyen érteni a' Történeten. - 114.

Ennek

Ennek képtelensége meg-mútattatik a' Földre le-
vetteteti 3. kövek példájában - 115.
Soha ſe leſzſz azokból egy bizonyos Triangulum 117.
Mi a' Triangulum; és annak Nemei. - 116.
Ugyan az egy ſzéllyel hintetett marok pornak
példájában-is meg-mútáttatik. - 119.
Soha ſe formálódik abból ollyan Cylindrus, a'mi
némüekből áll a' Plánta. - 120.
Ezen értelemnek balgatagsága az élö állatok pél-
dájában-is meg-mútattatik Reimárusból. 122.
Mind belsö, mind külsöképen lehetetlen az,
hogy 363780. betükbtl tsak Történetböl for-
máltaſsék a' Virgilius Eneiſse. - 123.
Épen illyen lehetetlen, hogy élö állat, söt hogy
egy Balha lab-is formáltaſsék Történetböl 127.
3. Ellenverés. Melly a' Plánták 's oktalan álla-
tok között lévö Idétlenekröl vétetik - 128.
Erre való felelet. Bizonyos vég vagyon a' Ter-
méſzetben. - - - 129
Meg-tettzik ez á' Terméſzeti dolgok között lé-
vö egyeſségböl. - - 129.
A' ki meg-akarja mútatni, hogy az idétlen
Fajzáſok a' Teremtönek Tzélja ellen vagy-
nak; veghetetlen értelemmel kell annak
birni. - - - 132.
4. Ellenvetés, melly a' mérges Plántákból 's élö
állatokból vétetik. - - 134.
Ennek a' nehézségnek el-igazitasa. A' méhek
haſzna. - - - 137.
5. Ellenvetés. Tsak ugyan talám lehetne még
nagyobb egyeſség. - - 136.
Erre való Felelet. Kevesebbek a' mérges állatok 138.
6. Ellenvetés. Nem mindenütt láttzik, hogy bi-
zonyos vég vólna a' Terméſzetben. 138.
Erre réſz ſzerint Felelet adatik a' Tojó Bogarak
példájában; réſz ſzerént pedig a' mi tudat-
lanságunk tétetik ennek okául. - 139.

Ha

Ha egy Plánta vagy élö állat neme el-töröltetnék, többek-is el vesznének. - 140.
A' Plánták és az élö allatok, a' Természet Chymica machinái. - - 141.

NEGYEDIK BESZÉLGETÉS
A' TERMÉSZET BELSÖ SZÉPSÉGEIRÖL.

A' váratlan Dolgokon, egészen el-bámúl az Ember 143
A' Természetben minden állapotbéli Ember talál gyönyörüséget. - - 143.
A'Természetben lévö külömbféle szépségek nemei 145.
Mit tsinált eleintén a' Világon az Electrica Machina váratlan vólta. - 146.
A' Kénesöben lévö tsuda. - 147
Az Aranyban 's más Minerálékban lévö tsudák. 147
A' Plánták Országában levö tsudák. - 150
Sok nagy emberek szokták magokát ezekkel gyönyörködtetni. - - 150.
Mimódon mégyen véghez a' Plánták Nemzése. 152.
A' Plánták' Házasságának külömbözö Nemei 152.
1) Midön a' Him és Nyöstény mesze vagynak egymástól. A' Pálma. - 154.
Mint szólgálnak a' szelek a'szerelmes feleknek 154.
2)Midön mind a'kétNem azon egy szálon vagyon 155.
A' Plánták házasága szép példája az egy pár hív szivnek - - 156.
3) Midön mind a' két Nem ugyan azon egy virágban vagyon - - 256.
Mimodon egyesülnek a'virágok, midön a'Nyöstény magosabb helljen vagyon mint a'Him p. o. a' Tsászár Koronája, a' Liliom 's a' t. 157.
A' Magoknak tsúdálatos formájok. A' szárnyas magok - - - 158.
Az élö állatok Nemzésében lévö tsúdák - 159.
A' Polypus. A' Bogarak nemzése - 159.
A' Bogarak által változások - 160.

A'

A' Légy, Pillango, azok a' Bogarak, a' mellyek egyszeri egyesüléssel sok Familiákat nemzenek - - - 161.
Az oktalan állatok elméségek - 163.
Nem rontja meg azokat a' rosz nevelés - 164.
- A' méheknek tsúdálatos Társaságok 's munkájok - - - 165.
- Mitsoda mesterséges az ö pintzéjek - 165.
- Több bogarak-is vagynak illyenek - 167.
A' Káftoroknak az épitésben való mesterségek .168.
- Mitsoda matériából épitenek 's mint hordják öszve - - - 169.
- Hogy rekesztik a' gátot és hogy tapasztják-meg - - - 169.
- Mint vigyáznak a' gátnak épségére - 169.
- Mint épitik a' kamarájokat, hányat és mitsoda commódításók vagynak bennek - 170.
Mitsoda formájú 's nagyságu az ö épületek 171.
Minden más Nemekben is bövségesen vagyon a' tsúdálatos elméség - - 172.
Az a'gyönyörüség' a'melly vagyon ezeknek tudásaban, a' sok féle Népek szokásának elméretével hasonlittatik öszve - 173.
Az oktalan állatoknak a' szeretetre nézve való külömbözö magok viseletek - 174.

ÖTÖDIK BESZELGETÉS.
A' TERMÉSZET LEG-FELSÖBB SZÉPSÉGEIRÖL.

Fel-keléskori gyönyörüség és tsúdálkozas - 176.
A' Teremtö Felségéröl való hathatós magános Beszélgetés. - - 177.
A' Természet szépségében láttzik az ISTEN -
Mennyivel hathatósabb erösségeket lehet venni a' Természetből, mint a' Filosofiából, az ISTEN lételének meg-mútatására. - 179.
A' Természet egy szép kerthez hasonlittatik. - 180.

A'

LAISTROM.

A' Terméſzet vi'sgáláſának haſzna az ISTEN meg-elmérésében. - - 180.
Melly igen bóldog egy bölts Király alatt lévö Orſzág. - - - 182.
A' Terméſzet a' Teremtönek Characztereit ki-mútatja - - - 182.
Többen értik a'Terméſzetből vétetett erösségeket az Iſten lételének meg mútatasára, mint a' Metafiſikából valókat. 183.
A'Terméſzetből az Iſten gondolatit lehet olvasni 183.
A'Terméſzet a'Léleknek leg-felsöbb foglalatoſsága 184.
Meg-jobbittatik az által a' mi ítélet tételünk 184.
A' Terméſzet az elme oskolája. - 185.
Mint emelkedik a' Lélek a'Terméſzeti külsö dolgokról magoſsabb ſzépségekre. - 185.
A' Terméſzet a' ſziv' oskolája - 186.
Jobban esméri az erköltsi ſzépséget, a' ki a' Terméſzetben lévöt elméri. - 186.
Melly útálatos ö'nön maga elött, a' ki a' Terméſzeti ſzép rendet meg-zavarja. - 187.
Mitsoda gondolatok vigaſztalják az Embert illyen állaporjában. - - 188.
A'Terméſzet visgálása meg-alázza a'kevély embert 190
Gyalázat, hogy illy ſok gyönyörüségek között-is unalomban élnek az emberek. - 191.
Másutt kereſik azt az emberek,a'mi elöttök vagyon.
Melly ſok gyönyörüségekre lehet máſokat tanitani. - - - 192.
Jókor meg - kell ſzerettetni a' gyermekekkel a' Terméſzetet. - - 194.
Ez altal ſzüntelen való foglalatoſsághoz ſzoknak, 195.
Az egymáſt ſzerető hív párban ki-tettzö ſzépség 196.
Sokkal ſzebb vólna a' Világ, ha a' maga eredeti ſzépségében vólna. - - 197.
A' Terméſzet gyönyörüségére kell tanitani az Embereket. 198.

V É G E.

KEGYES OLVASO.

E' Munkátskában a' leveleknek allyán lévő nóták között, a' mellyeket maga írt az Auctor e'zel a' jegygyel, (*) a' mellyeket pedig a' Fordító adott hozzá, kereſztel (†) vagynak meg-jegyeztetve. A' melly nyomtatásbéli hibákat éſzre vehettünk, azokat e'képen jobbitsad-meg.

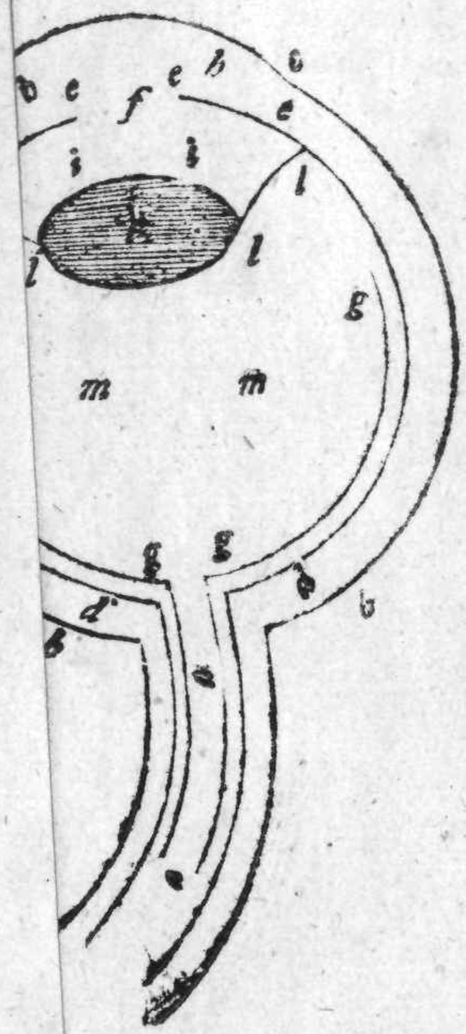
Az		*Olvasd*
5-*dik* Levélben	18-*dik* mit	mint énekelget.
7.	23. gondoltatott.	fundáltatott
10.	20. éreſz	érzeſzſz
11.	2. elméivel	elméjével.
	14. képitó	kép-iró.
15.	24. a' Terméſzetedet.	a' te ſzemeidet.
17.	3. én ſzemeimnek.	az én ſzivemnek.
18.	21. nevezezett	nevezet.
	23. engemet Tivának	egy ollyan Tírónak.
20.	a' ſzélin való jegyzésben	Rendes rend és
25.	a' nótában 9. rend. a'	melly a' mellyek
26.	5. állapot	állat
31.	8. embertöl-is	embertöl
	28. meſterségben	meſterségében.
32.	13. pegig	pedig.
33.	5. kép-formákat	ſzép formákat.
35.	4. a' nemböl való álláſokkal	más Nemböl
-	- - - - -	való állatokkal.
37.	10. találmányokat	találmányokat.
42.	a' nótában 8. Juſtinus Cap.	add hozzá.
43.	25. CHARITES	EVCRATES.
44.	21. ſzóllaná add hozzá : EVCRATES az ö kertje	
-	- - - -	ajtajához 's a' t.
45	6. reggeli beſzélgetésem.	add hozzá : olly hat-
-		hatóſan munkálkodott az én elmémben
46.	7. e' nékem	énnékem.

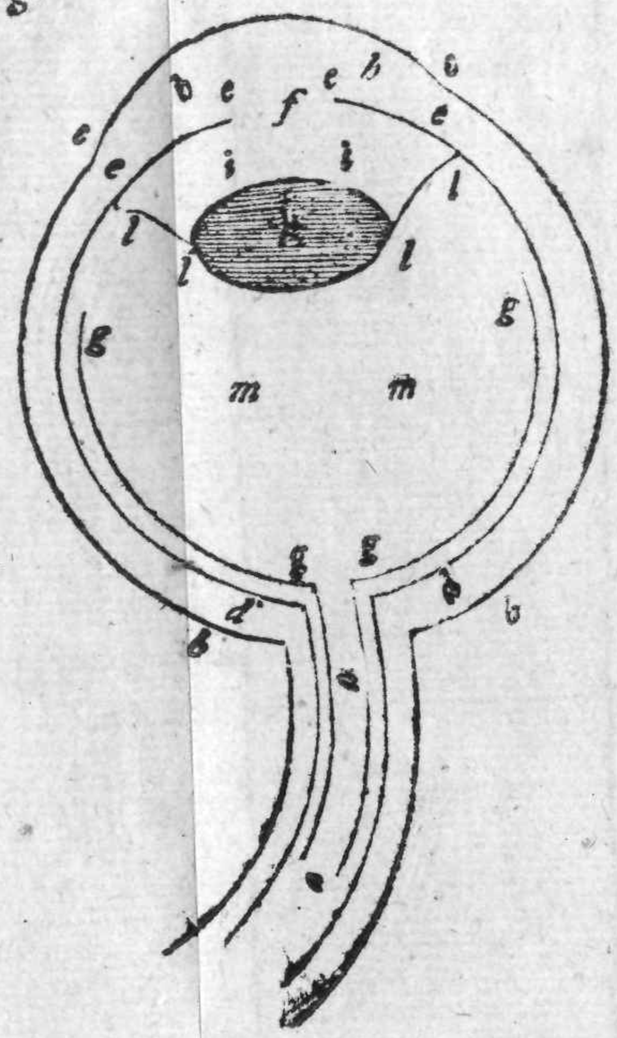
Levél.	*rend.*	*olvasd.*
47.	8. mukar.	muhar
	9. hasdékit	haſadekit
50.	2. eſztendön	mínden eſztendöre.
51.	5. Vauconſon	a' Vaucanſon.
52.	a' nótában 7. meſterségekhez	meſterségéhez.
	12. Vauconſon	Vaucanſon.
53.	4. Vauconſon	Vaucanſon.
57.	19. tovább	tovább pag. 66. nót.
63.	13. (képen)	töröld-el.
	29. elö beſzélléſei	elö beſzélléſe.
69.	a' nótában 17. tiſztitogaſsák	tiſztogaſsák.
73.	a' nótában 13. pergamena	ki-terjedéſe, pergamena
	- - - -	forma ki-terjedéſe.
	Ibid. 16. a' külsö ſelét	tsak a' külsö. felét
80.	5. mellyben	mellyen.
84.	22. ſzaglalni	ſzaglani.
99.	10. egyſzet	egyſzer.
100.	nót. 9. Felségednek	Felségének.
101.	13, ezt ſzemléltük	azt ſzemléltük.
102.	20. imádságokban	imádásában.
106.	4. óltalmazását hallani	add hozzá: kivánnám
107.	7. kin meg-maradhatunk.	kinn maradhatunk
	- - - - - -	még.
	11. v. vakogáſa	töröld-el.
	14. kéréſemet	kéréſemre.
109.	9. követné	követne.
	22. e'nek lehetetlen	a'nak lehetetlen.
122.	a' nótában 5. mellyeket	elmélkedéſekbe mellye-
	- -	ket X. Elmélkedéſekbe foglalt 's a' t.
126.	a' nótában 31. Terméſzet	Történet.
129.	18 már reggel	ma reggel.
131.	27. figyelmezél-is	figyelmezzél-is.
144.	16, a'röl	a'ról.
147.	13. ſormája	formája
149.	a' nótában 3. Boerhve	Boerhave.
	22. Indulatok-is	indulatok-is
150.	a' nótában 1. meſterségeket.	meſterségét.

Levél	*rend.*	*olvasd.*
155.	a' nótában 4. ennk	ennek.
157.	23. Tsáſzár koronáje némü	nevü.
166.	a' nótában 6. kamarnak	kamarának.
169.	a' nótában 3. fák héjából	fa-héjából.
170.	5. pedid	pedig.
172.	8. CHARITE	Charites.
	24. figyelmezzünk	figyelmezünk.
174.	a' nótába 7. ſellyül	fellyül.
185.	12. a' magok erejeket	eredeteket.
188.	13. egyédul	egyedül.
	a' nótában 3. 28.	38.
193.	27. ſzáimaz'k	ſzármazik.

a' Laiſtromban.

4.	16-*dik* rendben ejekhez	idejekhez.
8.	19. Nimódon	Mimódon.
9.	16. Nint	Mint.

d
e
f
e
h
c
e
i
i
k
l
l
l
g
m
m
g
g
g
b
b
b
d
e

a
b
c
d
e
f
g
h
i
k
l
m